

İLÂHİYAT KÜLLİYATI

Basım sıra No

15

Din Dersleri

« 12 Ders üzerine tertipli »

« Din mefhumu ve gayesi — Dinin Hayatî ehemmiyeti — »
« Sebeb ve hikmetleri — Dünyayı kurtaracak dostluk »
« Kültürünün esasları ve içtimî hayat şartları »

Yazan

Ömer Fevzi Mardin

Tevzi Yeri :

İstanbul Ankara Caddesi No. 62

İbrahim Hilmi kitabevi

İ S T A N B U L

AYDINLIK BASIMEVİ

1 9 4 6

İLÂHİYAT KÜLLİYATI

Basım sıra No.

15

Din Dersleri

« 12 Ders üzerine tertipli »

« Din mefhumu ve gayesi — hayatî ehemmiyeti »
« Sebeb ve hikmetleri — dünyayı kurtaracak dostluk »
« Kültürünün esasları ve içtimai hayat şartları »

Yazan

Ömer Fevzi Mardin

Tevzi Yeri :

İstanbul Ankara Caddesi No. 62
İbrahim Hilmi kitabevi

İSTANBUL
AYDINLIK BASIMEVİ
1946

Din Dersleri

ÖN SÖZ

DİN: Akla hitab eder. Hikmete istinat eder. Dinin akıl ve fikirle kavranması, mükellefiyetlerinin hikmetlerine akıl erdirilmesi lâzımdır. Taki onun, mucib sebepleri anlaşılsın, ve sebeblerin rahmet ve hayırdan ibaret olduğu idrâk edilsin, ve onları insan; kendi menfaatlerine en uygun, ve en muhtaç olduğu ilk şey bilsin, ve benimsesin. Netice itibarile de aklının erdiği şeye inanmış olsun. Hiç bir şeyin sarsamayacağı bir imanla ona sarılsın. Ve onun hayatî ehemmiyetini takdir ederek sevmiş ve mükellefiyetlerini kalbine sindirmiş olsun.

Fasıl — 1

İlâhiyat

Ders — 1

Din

Din; yaşama nizamıdır.

Esasları: hak ve adaleti , emniyet ve asayiş tesis, ve insanlar arasında muhabbet, tesanüt, [dayanışma] ve taavünü [yardımlaşmayı] temindir.

İzahı:

Bu, öyle bir yaşayış nizamıdır ki içinde yaşayanların hiç birisinde korku, endişe bırakmaz. Hakimiyeti, mürakabesi mutlak ve kat'îdir. Emniyeti bozulmıyacak surette kurar ve tam bir başarı ile korur. Kurdu kuzu ile geçinmeye mecbur eder. Kuvvetli zayıfı ezemez.

Nüfuzlu nüfuzsuz tahakküm edemez. Haklı; her yerde haklı, haksız; her yerde haksız olur. Zenginini yanı başında fakir açlıktan ölmez. Hiç bir muztaribe arka çevrilmez. Hiç bir dertli haline terk edilmez. Allah için her kes birer kurtarıcıdır. Allah için herkes birbirine yardımcıdır. Her insan birbirine güvenir, dayanır, her kes birbirinin maddî, manevî noksanlarını tamamlar, bütün bir cemaat tek vücudun uzuvları gibi samimi ve alâkalıdır. Kimse kimseye zulüm, gadr, haksızlık edemez, her kes birbirinin hakkına riayete mecburdur. Tecavüzden son derece sakınır. Her kes iyilikte birbiriyle yarışa girer, alâka ve muhabbette öne düşer. Hassasiyet ve gayrendişlikte [elcanlılık, el-severlikde] yükselir. Yardım ve fedakârlıkta kimse geri kalmak istemez, vefa sadakatte hiç bir şeyle sarsıl-

maz, bilen bilmeyene her iyi şeyi öğretir, varlıklarıyla tekebbür değil hizmet eder. Düşene her kes el uzatır, her kes geriyi ileriye almağa uğraşır.

Mülâhaza:

Görülüyorki bu işler kurtlar için kolay değildir: Çünkü bu nizam onların benlik hırslarına [egoizma]larına karşıdır. Onların zararlarını, tahakkümlerini önlemede, ve kuvvetlerini kuzu ile müşterek menfaat için ortaya koydurmaktadır. Kurt buna, kuzu ile müsavi haklara nasıl ve ne zaman razı olur ? Kurt kuzudan ne vakit el çeker ? Ancak kurt olarak yaşamağa imkân kalmadığını görünce ! Yani kurtlukta behemahal başı eziyeceğini anlayınca.

Kurt bunu nasıl anlar ? Dünyanın neresine gitse, kurtluğunu yaşatmıyan bir nizamın ortalığa mutlak olarak hâkim olduğunu görürse.

İşte mutlak hükümlü bu nizam dindir. Kuvvetlinin yanı başında zayıfı hür ve müstakil, insanca yaşamak haklarına sahip kılan dindir. Binaenaleyh; din ana nizamıdır ve ana kültürdür. Ancak dinin adalete emniyete, mnhabbete ait hükümleridir ki, değişmez insanları iyiliğe koşturmak ve fenalıktan sakındırmak emirleridir ki gevşemez. Ve her zayıfı hür ve korkusuz yaşatmak teminatı, kuvvetlinin zayıfa yardımı ve insanların birbirine dayanabilmesi, güvenebilmesi talepleridir ki hükümden düşmez.

Allahın bu değişmez emirleri bütün dünyaya hâkimdir. Ne vakit bütün insanlar Allahın bu esas taleplerine tâbi olurlarsa dünya o zaman kurtulacak ve insanlar emniyet ve saadete erecektir. Bütün harpler ve emniyetsizlikler bu iradelere uymayanların şahsî ihtiraslarından ileri geliyor.

Sonra: medenî nizamlar mahduttur. Yalnız fenalığı menneder. Ve ancak ona müeyyide vaz eder. Bu fenalığı yaparsan, şu cezayı görürsün der. Halbuki din iyiliği de alabildiğine emreder, ve alabildiğine mükâfat müeyyideleriyle de bu iyilikleri teşvik eder. Çünkü ona Allah muktedirdir.

Medenî kanunların fenalıkları men etmesi de, şarta muallaktır. Polis suçu haber alırsa, suçluyu yakalarsa suçlu türlü kaçamak yollar ve ifadeler ile kendini kurtaramazsa adaletin icabına çarpılır. Sonra; aile efradı arasında veya bir zümre içinde polisin müdahale edemeyeceği öyle ezalar, haksızlıklar cereyan eder ki bunlar insanları birer türlü muztarib ve bedbaht kılar. İşte bunlara da mani olacak Allah telâkkîsidir. Halbuki ana nizam; Allahın koyduğu din nizamı; kimseye gizlenecek yer, kaçacak yol, inkâr ve tahrifte necat ümidi bırakmaz. Zira Allahtan bir şey gizlenemez ve Allahın elinden bir yere kaçılmaz. İnsan bu dünyada da ve öldükten sonra da yaptığı fenalığın akibetini çekmeğe mahkûmdur.

Yine din müeyyideleriyle teşvik ettiği iyilikte de noksan taraf bırakamaz. Az işi bir çok misli mükâfatlarla karşılar. Kimsenin istihkakı ziyaa uğramaz. Kimsenin haakı ketmolunmaz. Bu mükâfatlar; bu dünyada da ahirette de onu muhakkak bulur.

İşte medenî kanunlardan kaçamak yollara ümit bağlıyan kurd; Allaha imân edip vicdanında imân hayatı, vicdan zabıtası hissedince Allahın nizamından ve bu nizamın müeyyidelerinden kurtulmak imkânı olmadığını görür ister istemez o da kuzu ile kardeşliğe mecbur olur. Elverir ki o; dini ve Allahı tanımış olsun.

Vazife :

Her iyi şey'i bilen bilmeyene öğretmesi dinî vazifedir. Ve her iyi insanın iyilik gayretile cahillere iyiliği fenalığı göstermesi dinde kardeşlik vazifesidir. Din nazarında mü'minler birbirinin kardeşidir. Velisidir. İyiliğe teşvik ve sevk ederler, fenalıklardan korur ve sakındırırlar.

Ders — 2
Allahı tanımak

Dünya için umumî bir hayat nizamı olan dini, insana kabul ettirmek için evvelâ o nizamı koyan Allahı tanımak lâzımgelir. Ve bu vasıflarda onun hem tasarruf ve murakabe kuvvetini, hem ihata, ve nüfuz kudretini, hem de mutlak olan alâka vüsatini bildirmek lâzımdır. Taki kimse, ben küçük adamım, küçücük bir işimi Allah nasıl görür, her zaman, her halimle nasıl alâkadar olur, nasıl meşgul olur demesin.

İşte bu sebeple dini tanımaktan evvel Allahı tanımak lâzımdır Hem Allahı tanıyacağız ki onun iradelerini tanıyalım ve emirlerine itaat edelim, onun emirlerinden ibaret olan dini tanıyalım ve ona uyalım. Allahın bütün güzelliğini anlayacağız ki iradelerinin güzelliklerini kavrayalım, sevelim, benimseyelim. Bu esaslarda aklımızı, fikrimizi tam verimiyle kullanacağız ki Allaha tam fikirle inanalım, tam yürekten bağlanalım, temamilen güvenelim, onu candan sevelim ve ona bütün varlığımızla teslim olalım. İslâmiyet işte budur; teslim olmaktır. Müslüman bunlarda tahakkuk edendir.

Allah bilgisi olmayınca bunlar hasıl olmaz. Bu bilgi eksik olursa bunlar da eksik olur. Yani, imân zayıf

olanca imânın icabettirdiği itminân ve güven, dolayisile de amel zayıf olur. İnsan bir şeyi ya korku veya muhabbet tesirile yapar. Ne korku, veya nede muhabbeti olmyan insan ne yapar.

İmdi din hayata bir nizam olarak hakim olabilmek için Allahın hakimiyetine mutlak surette inanmak lâzımdır. İnsanlar ıztirabtan kurtulmak, adaletli bir nizam içinde emniyet ve saadetle medenî bir hayat yaşamak için bu nizama riayeti bütün manasile ve en geniş mikyasta bir ibadet telâkki etmelidirler.

Allah mefhumu

Allahı tanımak için bütün mukaddes kitapların Allahı tarif ve tavsif eden ayetlerini, Peygamberlerin izahlarını bilmek lâzımdır. İnsan, Allahın iradelerini bu esas menbalardan öğrenince hem dinin, veya dinlerin temeli ve teferruatı meydana çıkar, hemde insan; hayatta amelî vazifelerini bilmiş olur. Bu ilâhiyat külliyyatının ikinci kitabı; bütün bu esasları ve malûmatı câmîdir.

Burada o mevzuun ana hatlarını şöylece hülâsa edelim :

Allah merhametlidir.

Her yarattığına Rahmaniyetile rahmet eder. Yani lütûflarını hiç bir kulundan esirgemez. Çünkü hepsini benimser, sever. Hepsine acır, ve hepsinin ihtiyacıyle yakından ve istisnasız alâkadar olur. Öyleki, alâka göstermiyeceği hiç bir mahlûk ve hiç bir mahlûkun en küçük bir ihtiyacı yoktur. Allahın şanı ihtizası budur. İnsanlardaki birbirlerine karşı olan alâkalar, muhabbetler, şefkatler, merhametler, yardımlar, teessürler, feda-

kârlıklar; hep Allahtan tecelli eder. Menbaı Allahta olan bu sıfatların, bu hislerin, insanda tecellisi cüz'en vâkidir.

İrade :

İnsanda zahir olan irade; Allahın umumî ve küllî iradesinden bir cüz'üdür. Binaenaleyh bu vasıflarda insan ne kadar gayretli ve hassas ise; Allaha o kadar yakın ve ruhen o kadar yüksek demektir.

Allah Affedicidir :

Allah mağfired edicidir. Günahlar Allahın mağfireti bolluğuna nisbeten birer hiçtir. Allahın af etmiyeceği bir günah yoktur, elverir ki kul hakkına taallûk etmesin. Kur'ânı kerîm; Allahın rahmetinden ümid kesilmesini emrediyor. Allahın mağfired eden sıfatları daima tecelli etmektedir. Bütün mahlûkatın günahı bir yere toplansa bir anlık mağfired tecellisinde erir gider. Elverirki nedamet his edilsin. Allaha boyun bükülsün. Allahın mütemadi mağfired tecellisi boşuna değildir. Bu tecellinin aradığı bir muhatab; istediği bir iş elbette vardır. İnsanlara iptidaî imanda Allaha ilticaya vesile olan saik; günahlardı. Müttekâmil devirde ise insan, Allah muhabbeti ve aşkıyle daima Allaha koşar, çünkü her şeyin başı ve sonu Allaha iltica ve Allaha koştaktır.

Allah cömerttir :

Rahimiyetile her iyiliği mükâfatlandırır, zerre kadar bile olsa, iyi hareketi; velev bir tatlı söz dahi olsa, iyi niyeti; büyük mükâfatlar ile kıymetlendirir. Allahın şanı iktizalarından biri de budur.

Allah alâkardır :

Allah, yegâne mercî ve yegâne melce'dir. Fatihai şerîfe suresinde Cenabıhakkın talim buyurduğuna göre

yalnız ona ibadet edilir. Ve yalnız ondan bir şey dile-
nir ve beklenir. Bir hadisi şerifte de şöyle buyrulmuş-
tur. “ Her şeyi Allaha isteyiniz velev nalınınızın çi-
visi bile olsa,,

Her şey kendisinden istenmekle Allah rahatsız e-
dilmiş olmaz. Bilâkis Allahın yegâne mercii olmak hak-
kına hürmet edilmiş ve en küçük bir vesileden istifade
edilerek ona müracaat ve ibadet edilmiş olur. Çünkü
her meşru dilekle müracaat bir ibadettir. Nitekim na-
maz münacattan ibarettir. Ve bütün bunlar Allaha olan
ihtiyacın ifadeleridir.

D u a

Allah dua etmemizi ister. Bu her istediğimizi der-
hal verir demek değildir. Biz hayırlı hayırsız vakitli
vakitsiz bir çok şey isteriz. Hatta gafletle meşru ol-
mıyan şeyleri bile isteriz. Fakat Allah kusurumuza bak-
maz. Bizim ne kadar zayıf, telâşlı, haris ve nefislerimi-
ze ne derece tâbi, hatta esir olduğumuzu bilir, o bi-
ze ancak hayırlı olanı verir. Çocuklar da her aklına
geleni, her gözleri ilişeni annelerinden istemezler mi ?
Anne bile teenni ederek ancak hayırlı olanı, muzır ol-
mıyanı verir ve verdiğini hayırlı olacak, muzır olmya-
cak miktarda verir.

Bir fark ile ki biz annelerimizi bıktırabiliriz, yalnız
Allahtırki bizlerden bıkmaz, yorulmaz, varlığımızdan
usanmaz ve annemizin vermek için gücü yetmediği
bir çok şeyler vardır, onun kudreti mahduttur. Allahın
ise her şey kudreti dahilindedir. Eğer vermiyorsa im-
kânsızlıktan veya nekesliğinden değil, yine bizim ha-
yırımız içindir. Allah herbirimizi bir hikmet ve tertib
dahilinde yetiştirmektedir.

Duânın Mahiyeti

Allah duamıza muhtaç değildir. Biz dua etmesek de Allah yarattığı kulunun ihtiyacını Rübûbiyeti icabı, temin eder. Duâ; bizim kulluğumuzun, Allaha olan iftikar ve ihtiyacımızın yegâne ifadesidir. Meselâ bir çocuk annesinden yiyecek istemese de annesi ona her ihtiyacını temin eder. Fakat ona : «Anneciğim sana teşekkür ederim benim için yoruldun bu emekleri sarfettin, ne kadar iyisin, senin hakkını nasıl ödeyebilirim? » diye bir kaç söz söylese anne derhal bütün yorgunluklarını unuttur. Ve kollarını açar çocuğuna muhabbetle sarılır. O Allah ki ne yorulur, nede rızkımızın tedariki hususunda bir külfet çeker. Ona karşı duâ; ancak şükür ve hamdüsena mahiyetindedir. Yâni bütün nimetlerin ondan geldiğine imanımızı ve minnetlerimizi izhara vesile olur. Duânın istinat edebileceği diğer hususlar da, hayırlı niyetlerde muvaffakiyet, sıkıntılardan, hastalıklardan kolaylıkla ve bir an evvel kurtulmak, her hangi bir teşebbüste muvaffak olmak gibi vesilelerdir.

Netice itibarile kemâle, terakkîye yol almak, manen ve maddeten yükselmek, mevhibelere, muvaffakiyetlere nail olmak, hayırlı başarılarla teyitlere mazhar olmak gibi hususlarda insanın gerek kendine gerek başkalarına ve alelumum insanların salâh ve saadetine dua etmesi ne kadar yerinde ve münasib ise, Allahın alâka ve Rübûbiyetinden şüphe eder gibi görünerek Allahın şanına nakise getirecek zanlar altında, veyahut Allah telâkkisine uymıyacak ve kul samimiyetine yakışmayacak tarzda lisan kullanmak da münasib olmasa gerektir.

Allahın yakınlığı

Allah bize mesafesiz yakındır. Biz Allahın nûrunda biten, yetişen, istihale eden zerrelere. Bir yosun zerresi denizin içinde ne ise; biz de Allahın nûrunda öyleyiz. Allah bizi kâmilen ihata ve bize nüfuz etmiştir. Onun sevk ve idaresine mutlak bir surette tâbiiz. Hayat ve harekâtımızda hâkim olan odur. İlmimiz, kuvvetimiz hayatımız da onundur. Bizde ondan cüz'en tecelli eder. Hayatımız her an bize ondan tecelli ve ceryan etmektedir. Her şeyimiz hayatla kaimdir. Mademki hayat bütün varlığımızın temeli ve zemînidir. Ve mademki hayatımız Allahla kaimdir, o halde biz Allahta ve Allahla yaşıyoruz. Netekim :

Kur'ânı kerîm Allahın her şeyi muhit olduğunu, Allahın; göklerin ve yerlerin nûru olduğunu, bize şah damarımızdan yakın olduğunu, bizleri ve amelimizi yaradan O olduğunu, nereye baksak Allahın yüzü orada olduğunu, yani her taraf Allahın yüzü ile çevrili olduğunu ve her nereye gitsek Allahın bizimle beraber bulunduğunu bildirir.

Allah güzeldir

Allah kusursuz güzeldir. (Subhanallah) dememizin sebebi ve mânası budur. Allah her nevi zaaftan, noksandan münezzehdir. Hayır gibi şerrin de, lûtuflar gibi kahrın da ondan tecellisi onun mutlak olan güzellik esasına nakîse vermez. Çünkü; Allahın adetine (meşiyetine) asıl olan hayırdır. Terakki ve tekâmüldür. Şerrin vücûdu itibarîdir. Muvakkaten tecelli eder. Ve hayrı teşvik ve tahrik için zuhûr eder. Binaenaleyh şer hayrın münebbihidir. İstiraplar inkılâpları, intibahlar salâhı ,salah; hareketi de; medeniyeti ve tekâmülü vücûde getirir.

Allahın istedikleri

Allah güzeldir. Güzel olmamızı ister. Yani onun güzel olarak gösterdiği huyları edinmemizi, güzel işler işlememizi, güzel niyetler fikirler, hisler beslememizi, güzel gayeler peşinde daima yürür olmaklığımızı ister.

Allah kâmilidir. Kâmil olmamızı ister, insanı yaratmaktaki muradı kendi kemâlâtını insanda izhardır.

Allah yapıcıdır. Yapıcılığı, imarcılığı, islâhcılığı sever. Bu mülk; Allahın mülküdür. Bunun her karışı; beherimize emanettir. Allahın mülkünü imar, islâh edip cennete çevirmeğe çalışmamız gerekir.

Hazreti Adem ile Havvanın cennetten arza inişinin ve mayası toprak birer kalıba girerek hayata atılışının sebep ve hikmeti budur. [Bu keyfiyet; İlâhiyat külliyyatının altıncı sıra numaralı «din ve hikmetleri» adlı kitabında mufassalan ve vesikalarile yazılıdır.]

Sevgi:

Bizler Allahın sevgili şeyleriyiz. Allah; bu âlemleri ve içindekileri muhabbetle yaratmıştır. Âlemlerin hilkat sebebi muhabbet olduğundan her şeyin aslı esası, hayat sebebi ve mayası muhabbettir. Bütün gayretlerin, fedakârlıkların saiki de muhabbettir. Sevginin mahsuliyiz. Sevmekle mükellefiz. Bu hakikat her cana esas olunca husûmetler, kinler, tahribler, ezâlar, zulümler, binnetice hodgâmlıklar (Benlik hırsları — Egoizmalar) bütün bunlar; çirkinliklerdir, fenalıklardır, iptidaîliklerdir. Ferdî, ve içtimaî kemalsizlikler, medeniyetsizliklerdir. Bir fidanda gül de vardır diken de, fakat bütün cazibe güle, bütün çekingenlikler de dikene müteveccihtir.

Kahr:

Allahtan tecelli eden gazab ve kahr; ancak tenbih,

ikaz ve terbiye içindir. Bunlar vasıtaadır. Allahın asıl istediği bunlar değil ancak bunlar; isteklerinin münebbihidir. Allahta asıl olan celâl değil cemâldir. Nitekim mukaddes kitapların târifine göre Allahın gazabı bir an, lutfu ise bütün bir ömür sürer. Ve istifadan sonra kahra uğramak yoktur. Nitekim Cennet hayatında hiç kahr yoktur. Çünkü celâl tecellilerini almağa kabiliyetli olan bedenden ve kesafetlerden ruh kurtulduktan sonradırki cennete varılacaktır.

Fasıl — II

« İslâm Dini »

Ders - 3

İslâmın şartları

Kelime-i tevhit, namaz, oruç, hac, zekât islâmın şartlarındandır. (Bu şartlara ait izahat İlahiyat külliyyatının yedinci «ilmî hal esasları» kitabında verilmiştir.)

Burada Hülâsa edelim :

« Kelime-i Tevhit »

Allaha inanmak ve onun mercii kül ve yegâne melce' olduğuna kanaat getirmektir. Böylece o insan eşsiz bir nimete manevî bir kuvvete kavuşmuş olur, fakat Allaha karşı da, bir mesuliyet kabul etmiş ve mükellefiyetler deruhte etmiş olur.

Mükellefiyetler ve mesuliyetler

Mükellefiyetler ve mesuliyetlerin biri insanın kendine, ve diğeri de kendinden başkalarına, üçüncüsü de Allaha karşı olanıdır. Ve bunların üçü de netice itibarile gene Allaha karşı olan mükellefiyetleri vücude getirir. Ve

bunlardan dolayı insanı Allah mes'ul tutar. Zira bilcümle mahlûkatın haklarını gözetmek, muhafaza ve müdafaa etmek; Allah uhdesinde bir haktır. Allah cümlelerin vekil ve kefilidir.

İnsanın kendine karşı vazifesi ıstıfâdır. Yani nefsinin esaretinden kendini kurtarmak, ve bütün bir hayat; nefsin fena arzularına karşı koymaktır.

Cemiyete karşı vazife; fenalıktan kaçınmak, ona faydalı olmaktır.

Allaha karşı vazife, iman, taabbüt, teslimiyet, ve muhabbettir.

Fakat Allaha inanan, emirlerine itaat etmek isteyen bir insan ya fiiliyata, tatbikata geçebilir ya geçemez, geçmesine mani olacak insanın duyduğu başlıca âmil nefsin kaçınması ve insanı peşinde sürüklemesidir. Din; insanı nefsinden ve nefsi dolayısıyla her zilletten, her cazibenin hakimiyet ve esaretinden kurtarıp hür bir insan haline getiren yegâne vasıta. Ve bu muvaffakiyet ancak esbabına tevessül ve Allahın inayetiyle mümkündür.

Şöyle ki:

Allah bize iyiliklerin, ve fenalıkların neler olduğunu bildiriyor ve fenalık etme, iyilik et diye emir ediyor. Biz bu emirleri icra etmek istiyeyeğimiz zaman görüyoruz ki nefsimiz önümüze dikiliyor, bizim fenalığa meylimizi arttırmak ve iyilik esasındaki fedakârlıklardan bizi men etmek için mümkün ise telkin ediyor.

Bu telkin ruhumuzda aksülâmel tevhit ediyor ve ruhumuzla nefsimiz arasında bu mevzuda bir mücadele başlıyor. Ruhumuz kuvvetli ise, yani Allahın inayetine mazhar ve müeyyet ise nefse galebe çalıyor ve Allahın

emirlerini, Allahın iradesini ifa ediyor. Aksi halde nefis benliğimize hâkim oluyor ve bizi fenalığa sevk ediyor vs iyilikten alıkoyuyor. İşte namaz ve oruç, ve ıstıfa esasında zikir ve fikir gibi ibadetler ve oruç gibi rıyazetler; Allahın nûrunu ve yardımını celbe vesile oluyor bunlar ruhumuzu kuvvetlendirip nefse mukavim kılıyor. Ve bu mücadelelerle bir gün ruhumuzu nefsimize hakim hale gelmiş ve bizi nefsimizin esaretinden kurtarmış oluyor. Çünkü.

Namaz:

Meselâ namaz ; vakti muayyen bir farzdır. Onu muayyen vakitlerde ifa ile Allaha teveccüh etmiş oluruz; bu teveccüh; üzerimize Allahın feyzini celbe vesile olur, fikrimizde, yüreğimizdeki fena niyetler gevşer, fena hisler durulur. İki vaktin arasını zararsız salim ve hatta iyiliğe mütemayil halde geçiririz. Fakat sersemliyen nefsimiz sonra zamanla yine canlanır, fena temayüller içimizde yine baş gösterir. Lâkin bunlar tatbik sahasına geçinceye kadar yeni vaktin namazı yine imdadımıza yetişir, tekrar fenalıklarımızı yatıştırır veya teşebbüs kabiliyetimizi zayıflatır ve yine selâmetle bir vakit daha geçirmiş oluruz.

Böyle zayıflaya, zayıflaya en nihayet nefsimiz önümüzü kesemez, ve bizi istediği tarafa sürükleyemez hale düşer, biz de kurtuluruz.

Oruç:

Oruç, hem nefse hakimiyeti tecrübe ve onunla mümarese talimidir, hem de açlık susuzluk ile insanın kendisine tatbik ettiği ezânın Allahın merhametini tarhik etmesi ve bunun neticesi oruçlunun Allahın merhametine rahmetine nail olması vesilesidir. Namazda olduğu gibi Allahdan gelen rahmet ve feyizler ; ruhu kuvvetlendirir,

nefsi zayıflatır. Ve ruh ile nefis mücadelesinde ruhu takviye eder. Ve nefse hâkim kılmak neticesini verir, ve oruçlu insan; senenin diğer on bir ayında bu kuvvet ve mümârese hızı ile Allahın emirlerini yapmağa daha kabiliyetli bir halde bulunur.

Zekât:

Bu borç; Dinde sırf esasa ve gayeye taallâk eden bir haktır. Çünkü sırf içtimaî yardımdan ibarettir. Fıkara lehine varlıklılara tarh edilmiş [senede yüzde iki buçuk nisbetinde] bir vergidir. Görülüyor ki varlıklar yoksullara tahakküm hakkı değil hizmet mecburiyeti veriyor. Namazın riya mahiyetinden kurtulması ve bir hakikatin zuhuru imkânına vesile olmuş bulunması için zekâtın verilmesi şarttır. Çünkü namaz, fazilete, cömertliğe, feragate insanı hazırlıyan bir vesiledir. Hatta zekâtı vermiye ne cebir icrası lâzım gelir. Bu, fakir namına zenginın Alaha ödiyeceği bir vergidir.

Bununla insanların birbirine yardımı; keyfî, fantazi mahiyetde bir iş değil, vazifelerin en esaslısı, olduğu tahakkuk eder. Ve bu suretle de hem cemiyette muvazene teessüs eder, varlık, yokluk, ihtilâf ve husumetleri kalkar hem de insanın insana karşı, kuvvetlinin zayıfa karşı candan alâkası fiiliyatla tahakkuk eder.

Hac ve kurban

Hacca gitmek ve kurban kesmek farızası da kısmen bir içtimaî yardım ve içtimaî alâka meselesidir. Bu hareket hem nakliye ve mesken ücretleri ve ikamet, ve taayyüş masrafları ile yerlilere para bırakmak, hem de her şeyi yetiştirmeğe müsaid olmayan Hicaz toprağında yaşayan Müslümanları geçindirmek işidir, hem de müslüman zen-

ginlerinin dünyanın dört tarafından gelip birleşmeleri, tanışmaları, hasbıhal etmeleri ve aralarında iktisadî ve siyasî münasebetler ve muameleler tesis etmeleri ve içtimâî yardım ve tesanüt imkânları temin etmeleri içindir.

Kelimeî Tevhid **ve** **Allah hukuku**

(Kelimeî tevhid) in iman şartı olmasının başlıca sebebi: İnsanların birden başka melcei ve mercii olmadığını bilmeleri içindir. Birden başka iltica ve müracaat yeri yani sığınacak kapı olmadığını bilen insan; ona göre kendisini derler toplar. Allahın hakimiyet ve mürakabesinden, ve kendi mükellefiyet ve mes'ûliyetlerinden kurtuluş yolu ve başka sığınılacak kapı olmadığını düşünür. Allahın istediklerini yapmağa kendini mecbur görür. Namaz münacattır. Bu münacatla müslüman yegâne merci, ve melce' esasına tamamen uygun bir ikrarda da bulunuyor. Fatihai Şerîfe suresindeki (ancak sana ibadet ederiz ve ancak senden yardım dileriz) Ayeti kerimesi bu münacatın ruhunu teşkil eder.

Namaz gibi rükû ve sücût dahi Allah hukukuna dahil tâzim ve teslimiyet hareketleridir. Ve Başlıca farzlarından. Tapınmak veya bir şey istemek niyetile Allah-tan başkasına ne rükû ne secde edilir.

(51 — Zârîyat — 5): «Allaha kaçın [koşun, sığınmın]

Namaz tesbihleri :

Tenzih (Suphanallah) tekbir (Allahüekber) ve tazim (azîm) tesbihleri hamd, şükür ve sena dahi Allah hukukuna dahil esaslardandır. Ve Allaha mahsusdur. Çünkü her kesin büyüklüğü Allahın verdiği izzet ve mertebe

iledir. Binaenaleyh itibarî ve izafidir. Asıl büyük Allah-
tır ve hakikî büyüklük Allahındır.

Yine bir tek Allaha iman iledir ki insan manevî
birliği duyuyor. Eğer Allah iki olaydı, insanlar ikiye ay-
rılır birbirini yabancı görür ve bu görüş insanları kolay-
ca birbirile boğuştururdu.

Allahımız bir olduğu halde bazı tâlî ayrılıklar bile
insanları boğuşdurdu ve Allah hukukuna, iradesine ay-
kırı hareketlere sebep oldu nerede kaldı Allah mefhumu
taaddüt ederse.

İşte İslâm imanında, Allahın bütün Peygamberlerine
ve kitaplarına inanmanın Allaha iman şartına dahil ol-
masının hikmeti budur. Bir müslümanın nazarında Alla-
hın her kulunun müsavi kıymette olduğu bilinmesi için-
dir. Tâ ki kimse bir yabancıya fena gözle bakmasın,
ona fenalık elinden gelmesin, ve elinden gelen iyiliği on-
dan esirgemesin, her muamelesinde Allahın birliği ve
Allah için ona karşı iyi, dürüst, temiz hareket etsin, ne
yapacaksa Allah için yapsın, Allah namına yapsın.

İmân — Amel

İman; inanmaktır. Mü'min Allaha, meleklerine, ki-
taplarına, Peygamberlerine ve ahiret gününe, hayır ve
şerrin Allahtan geldiğine inanandır.

Amel: İşlemektir.

Allaha imandan sonra sıra amele, yani iyi işler iş-
lemeğe gelirken kitap lisanında buna (ameli salih) denir.
İmânı olupta ameli olmıyan kimse hayırsız bir şey gi-
bidir. Zira imândan maksat ameldir, çünkü imânda ga-
ye; ameldir. Amel : Ferdin kendini nizamlaması,

hem faydalı hem zararsız bir unsur olması ve böylece cemiyette Allahın işini görebilmesi demektir. Bu iş insanlara, hayvanlara, nebatata, mâdeniyata, hülâsa yer yüzündeki bütün mevcudata müteveccihdir. Bu her şeyin iyiliği ve bütün mevcudattan azamî faideyi cemiyet namına ortaya temin işidir. İmdi bu; bir imar, islâh, temdin işidir ki gizli cevherleri meydana çıkarıp işlemek, hayvan, meyve, sebze, hububat cinslerini islâh etmek, insanların yaşama şartlarını iyileştirmek, medenî ve kültür seviyelerini yükseltmek, manevî rûşte, kemale erişmelerine çalışmak işidir. Bütün mükellefiyetler ve vazifeler bu meyandadır.

Gaye, her kesin her günkü işinin bir evvelkinden daha müterakkî ve başkaları için daha verimli ve faydalı ve Allah için daha sevimli geçmesine dikkat etmektir. Bu sevimli ve verimli işde kurtarıcılık azmi; en başta ve en önde gelir. İnsan evvelâ kendini fenalıklarından ve sonra da başkalarını kurtarmak mükellefiyetindedir. İnsanları fenalıktan, ıstırabtan, yeisden, ihtiyaçtan, yanlış yolundan, yanlış fikrinden, veya her hangi bir sıkıntısından kurtarmak en mühim bir iş olduğu gibi bir adamın karnını doyuracak bir parça ekmek veya susuzluğunu giderecek bir bardak su vermek de, yerine göre çok mühim bir kıymet alabilir. Şu nokta iyi hatırdâ tutulmalıki her dinde baş iş olarak gösterilen amel; meselâ Kur'ânı kerimde mütemadiye istenen ve her vesile ile tekrarlanan, ve işlerin en makbulü sayılan salih amel; yani Allahın rızasına muvafık her hareket övülür. Böyle amel sahiplerine mükâfat tebşir olunur; hatıra sırasına göre cennet vaad edilir, sâlih amel; bazılarının zannettiği gibi namaz ve oruç değildir; dünyadan çekilip hayatı namaz ve riyazet köşesine hasretmek de değildir. Günahtan çekinmek için bir köşeye çe-

kilmek de gaye değildir. Gaye, başkalarını kurtarmaktır. Cemiyetin içine atılıp durmadan çalışmaktır. Yani umumî ve içtimaî bütün bir hayattır. Semâ kubbesinin altında iyi işler görmek, Allahın kullarına faydalı, Allahın mülküne yararlı olmak, hulâsa Allahın bütün mah-lûkatına yarar işler görmektir. İslâmın şartlarından ancak zekât umumî, ve hac ile kurban zebhi hususî bir manâda bu içtimaî yardıma dahildir. Zira zekât zenginlerin fikarâ lehine muayyen bir vergi vermesidir. Hac, ile kurban kesmeği de Cenabıhak Kur'ânı kerîmde bunları insanların geçimine vesile olsun diye emir buyurduğunu söylüyor. Bu esastaki ayeti kerimenin tercümesi şöyledir:

(5 — Mâide — 100(97)) : « Allahü Taalâ Beytilharamda olan Kâbeyi ve hac ayını ve hacda kesilen kurbanları insanlar için maişete medar kıldı.»

Fakat gayeye bir idealist olarak ermeğe çalışmak, başkalarını kurtarmak için insan evvelâ kendini nefsinin esaretinden kurtarması, hür bir insan haline gelmesi lâzımdır. Namaz, oruç, zikir, fikir gibi ibadet kısımları işte bunun için emrolunmuştur. Bunlar, nefisten kurtuluş mücadelesinde insana yardım vasıtalarıdır. Namaz ile orucun ancak vasıta, gayenin ise ittikâ olduğunu Kur'ânı kerîm şu ayetlerle tasrih ediyor. [İttikâ; takva göstermektir. Takva gösteren müttekîdir. Mütteki ise Allahın men ettiği fena işlerden sakınan, elinden gelen iyiliği yapmakta hiç kusur etmiyen kimse demektir.]

Kur'ânı Kerîmden :

(2 — Bakâra — 177) : İyilik; [fazilet] yüzünüzü Maş-
rık veya Mağrîb tarafına (yani kıble niyetile Mekkedeki Kâbeye veya Kûdüsdeki Mâbede) çevirmek değildir. Hayırlı ve Allahın rızasına uygun işlerin sahibi onlardır

ki Allaha ve ahret gününe ve Melâikeye ve kitaplara ve Peygamberlere inanırlar. Ve mallarından seve seve akrabalarına ve yetimlere, fıkara, gariplere, saillere ve esirlere muavenet adip verirler, ve namazlarını kılarlar ve mallarının zekâtını eda ederler. Bir şeyi ahd ve vaad eylediklerinde vefa gösterirler. Zaruret ve fıkarcılık; hastalık ve illet, harp ve kıtal hallerinde sabrederler. İşte onlar Rabbine ve hakka tabî olmakta sadıklar ve kötülüklerden sakınıp ittika edenlerdir.

İttika vasıtaları

Namaz vasıtası :

(29 — Ankebut — 45) : «ve namazı kıl, muhakkak namaz fahiş ve münkir olan şeylerden nehyeder. [Yani insanı kötü ve memnu şeyler işlemekten alıkoymak]»

Oruç vasıtası:

(2 — Bakara — 183): «Ey iman edenler sizden evvelki ümmetlere olduğu gibi size de oruç farz kılındı, tâki o sebeple fenalıklardan ittika edip sakınasınız. »

Görülüyor ki oruç da, namaz da ittikaya vasıttadır. Asıl gaye ; ittikadır. Yani fenalıklardan ve iyiliği yapmamaktan sakınmaktır. Ve şu ayeti kerime bu hususu serahatle teyit buyurmaktadır.

(107 — Maûn 4:7): “Vay o namaz kılanlara ki namazlarından gafillerdir. Onlar ki, riya ederler. Ve zekâtı vermezler. ” [içtimaî yardımda bulunmazlar]

Diğeri:

(2 — Bakâra 195) : « Ve iyilik ediniz zira Allah iyilik edenleri sever. »

Diğeri :

(17(98) — Esrâ(Beyyine) 72(7)) : « İmân edip iyilik işleyenler mevcut olanların en hayırlılarıdır. »

Diğeri:

(16 — Nakîl — 128) : « Muhakkak Allah ittika edenler ve iyilik edenlerle beraberdir. »

Demek namazda gaye : Zekâtıdır. Zekât verecek bir cömertliği ve gayreti namaz vasıtasile elde etmektir. Yani namaz vasıtasile Allaha yardım görmektir. Zekât vermeğe gayret duymıyan bir insanın namazı riya-dan ibaret bir harekettir.

İtikat

İtikat öyle mühim bir şeydirki doğrusu ne kadar faydalı ise yanlış da o kadar muzirdir. İtikadın doğrusunu edinmek de çok güç bir şeydir. Zira bu esaslarda insan her istediğini ayarlıyabilmek, doğrusunu iğrisini ayırt edebilmek için hem elinde ilmî ölçüler bulunmalı, hem de aklında fikrinde, mantığında her şeyi hakikat mikyasına göre tartıp ölçecek, inceleyip eleyecek, kabiliyet ve selâmet olmalıdır. Aksi halde insan cahiller elinde kalır ve cehaletin kurbanı olur. İtikadını doğrultamamış bir insan rahat yüzü göremez, itikat doğruladıkça vicdanda rahatlık, fikirde sükûn, ruhta haz ve inşirah, kalpte kuvvet ve itmi'nan peyda olamaz.

Meselâ bir vâiz (ameli salih) oruç zan eder bütün amelin ehemmiyetini oruçta toplar ve (günde üç defa bayılsan yine orucu tutmakta ısrar edeceksin) der. Bu sözle muhatabı adam yeise düşer, orucu tutsada tutmasa da rahat yüzü göremez. Ve işi dinden ikraha kadar götürür. Ne yazık, ne gaflet, ne ters telkin.

Yine bir vâiz namazı kılmadıkça orucun boştur derse bu da yanlışdır, iki yardımcı şeyin birini yapamı-

yanın ötekini de yapmaktan soğumasına sebep olur [1].

[1]

Yanlış telâkkîler

Yanlış telâkkîler meselesi yalnız dine isnat edilmiş hurâfelere, esassız rivayetlere inhisar etmez. İtikatlara müteallik her şeye şamildir. Bu yanlışlık; Allah telâkkîsinden başlayarak din mefhumuna, ibadet telâkkîsine kadar yayılır. Taassuplar, egoizmalar icat eder.

İnsanları birbirinden farklı, ayrı gayrı veya aşağı yukarı görmek hatalarına düşürür, insanı insanlıktan uzaklaştırır.

Güçlük

İbadette güçlük tasavvur edenler bilmelidir ki bu güçlüğü cahiller icat etmişlerdir. İbadet her kesin yapabileceği bir umûmiyeti haizdir. Bu mefhumda her kesin kabiliyetine göre yapabileceği esaslı şeyler vardır.

Cenabı Hak dinde güçlük olmadığını bildiriyor. Peygamber efendimiz de kolaylaştırmağı bilhassa emrediyor. Çünkü kolaylık nimettir. Rahmettir. Vazifenin ifasını hem mümkün hem kolay kılar. Bu hakikatı, ve bu emri bilerek güçlüğü sapsak hem nimete karşı nankörlük ve hem de emre muhalefettir. Peygamber efendimizin bu esastaki emirlerinden bir kaçını işte derc ediyorum:

Hadis şerîf :

«Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.»

« Özürler makbuldir »

Allah; her emrettiği esaslar için özürlü dahi kabul buyurur. Ve hiç bir nefsi; takatından fazlası ile mükellef kılmamıştır.

[1] inci haşiyenin devamı

Diğeri :

«İbadetin hayırlısı kolay olanıdır. »

Diğeri:

«Bildiginizi öğretiniz, kolaylaştırınız. Güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz. Nefret vermeyiniz. »

Bilmemezlik

Bazı insanlar; kasıdsız bir hata ile, meselâ ifası unutulmuş bir hareket ile veya bir eksiklik veya fazlalık yüzünden namazın makbul olacağını zannedenler ve bu hataların tekrüründen yes'e düşerler, heveslerini, gayretlerini gaybederler. Tedricen namazı terk ederler. Halbuki hata ne olursa olsun ibadeti bırakmanın yanında bir şey değildir. Bu endişe; Allah telâkkisindeki noksandan ileri gelir. Meselâ ibadette taharet meselesini ele alalım :

Tahâret

Bazıları, üstüne şu bu, sıçradı şartlıyamadım, yahut şartladım fakat taharetinde yine şüphem var diye namazı kılamaz. Bunlar acımacak haldedir. Bu kuruntular sinir bozukluğu (vehim) hastalığından ileri gelir. Böyleleri hem sıkıntı çekerler, hem günaha girerler. Zira abdestten gaye temizliktir, ve bu temizliği hayata esas ittihaz etmek hususundaki Allahın emrine itaat bir borçtur. Temizliğin iki nev'i yoktur. Ya

Mazeretler meşrûdır. Bunda şüphe etmek büyük hatadır. Zira Allahın kemal sıfatlarına mugayir bir sui zandır. Bu zanda bulunanlar Allahı sevemez. İmdi hem büyük günaha girer hem de Allahı sevmek nimetinden mahrum olur.

[1] inci haşiyenin devamı

ni biri ibadet temizliği, diğeri alelâde temizlik diye taharetin iki manâsı yoktur. İbadet temizliği alelâde hayat temizliğinin alıdırıcısı, müşevviki, saiki ve hareket noktasıdır. İmdi, insanın elinde olmyan bir sebeble veya hayat şartlarının zaruretleri ile insanın üzerine leke ve eser bırakan veya bırakmyan bir çok şey her gün sıçrayabilir, her sıçradıkça elbise değıştirmek veya yıkamak mı lâzım gelir. Bu halde insan günlük işlerini görmeğe nasıl vakit bulur. İmdi bu çıkmazdan kurtulmak bir dirayet işidir.

Eza

Bu ayni zamanda bir eza meselesidir. İnsan kendine eza etmeğe selâhiyetli değıldir. Bu vücut; bizim değıl Allahındır. Allaha ait bir cana eza edemeyiz, emanete hıyanet olur. Meselenin daha mühim tarafı; biz kendimize eza etmekle Allaha eza etmiş oluruz. Allahın bizimle alâkasının mahiyeti bu haldedir. Bir çocuk anasının gözü önünde kendine ezziyet ederse ana yüreğı eza duymaz mı ? Biz ise her zaman Allahın gözü önünde, hatta onun kucağındayız. Ve annenin merhamet ve şefkati, ruhî alâkası; Allahinkine nazaran bir zerredir. Ve Allahın alâkasından zahir olmuş bir cüz'üdü.

Su meselesi

Abdest meslesindedey, su yok diye ibadet bırakılmamalı. Su yok ise teyemmüm caizdir. Çünkü

Korku — Sevgi :

Korku; iptidailerin ihtiyaç gösterdikleri bir baskıdır. Kendi nefesine tabî kimselerin zararına sed çekmek için korku lâzımdır. Mamafih korku zoru ile doğru harekete tedricen mecbur olanlarda korku zamanla muhabbetle inkılâp eder. Korku baskısı yerine muhabbet ve saygı sevki kaim olur. İşte bu devre insanı fazilete doğru yükseltmeğe başlar. Bu suretle insan hassas bir vicdan sahibi olur; manevî bir hayat edinir. Artık hür ve gönüllü bir insan olarak Allahın rızası peşinde koşar. İnsan

[1] inci haşiyenin devamı

asıl olan namazdır. Fakat suyun varlığı veya yokluğu keyfiyetini halletmekte her kes için kolay değildir. Bunu ya bilmek veya bulmak için aklı işletmek lâzımdır. Meselâ su vardır fakat içmeğe veya bir yemek yapmağa veya yenecek şey'i yıkamağa veya herhangi kirli bir uzvu veya giyeceği yıkamağa yetecek kadardır. Buna su var veya yok demek her kes için mümkün olamaz. İşte bunun için müctehitlerin fikirlerini bilmiyenler kendilerindeki Allahın nûrunu kullanmalı akıl ve hikmetle işi hal etmelidir. Yalnız akılda tutulacak en mühim nokta; namaz vaktinin geçmemesidir. Çünkü namaz vakitle mukayettir. Teyemmüm caiz olmayacağı şartlar dahilinde bile olsa namazları terk etmektense teyemmümle kılmak daha hayırlıdır. Teyemmüm su gibi maddeten tathire tam elverişte olmasa bile manen o elveriştedir. İş; su ile olsun, teyemmüm ile olsun abdeste başlarken edilecek niyettedir. Niyet etmekle insan Allahın emirlerine itaat etmiş olur. Allah isterse teyemmüm ile dahi kulunu ter temiz kabul eder. Zaten insanın niyeti hâlis olmadıktan sonra su insanın dış kirini giderse bi-

Allahı ve Allahın sevdiği işleri, insanları ve insanlığı sever. İyiliklere davetsiz, teşviksiz, ücretsiz koşar, fenalıklardan da zorsuz, kendiliğinden kaçınır ve sakınır. Bu tekâmül; ibadet nûru ile ve Allaha tam inanmak, tam sarılmak, ve onun iradelerine teslim olmak ile inkişaf ederek hasıl olur.

[1] inci haşiyenin devamı

le iç fenalıklarımı nereden giderir, Allah merhamet etsin yoksa.

Şimdi gelelim öyle bir insana ki bol suyu var, fakat her hangi bir sebeble namaz kılamıyor. Öyleleri eğer sünnet uzunluğu yüzünden farzları kılamıyorsa bu da çok abes bir ihmâldir. Çünkü farz borç kısmına dahildir, sünnetler sevab sınıfına girer. Fazla sevab edinmek imkânı yok diye emri, farzı, borcu terk etmek ne büyük hatâdır. Allah Kur'ânı kerîmde namazın vakti içinde kılınmasını temin için her kolaylığı gösteriyor. Yolda yürürken ve hayvana binmiş iken namaz kılmanın mümkün olduğunu söylüyor. Zaten namazın asıl esası ayakta münacattan ibarettir. Kur'ânı kerîmden öğrendiğimiz budur. Ve münacat için de Allah: « Namaz için sana Kur'ân dan kolay olanı oku ! » buyurmaktadır ki bu mevzuda manâsı tamam bir âyeti kerimenin okunması maksadı temin edeceğini islâm âlimleri izah etmişler ve misal olarak (Elhamdülillâhi- Rabbil'âlemîn) ayetini göstermişlerdir. İşte asgarî had budur. Bunu yapmakla namaz borcu namaz esasında ödenir. Arzu eden sevab ve feyz almak için fatihai şerifeyi sonuna kadar okur. İsteddiği uzunlukta (zammi sûre) ilâve eder. Babalarımızdan gördüğümüz rekatlı, rükû'lu secdeli namaz, birkaç farzın aynı zamanda ifası tertibidir. Rükû ve secde-

Kulluk şanı:

(19 — Meryem — 93(93+94)) : « Çünkü göklerde ve yerde olanların cümlesi ancak Allahın kulu olmakla iftihar ederler. Onların sayısını ve miktarını [Allah] bir bir bilir. »

[1] inci haşiyenin devamı

ve diğer tesbihler hakikatte ayrı farzlardır. Zaret halinde bunlar birbirinden ayrılarak ayrı ayrı ifa edilebilir. Zira namaz vakitle mukayyed, vakit içinde edâsı şart olan bir farzdır. Diğerleri vakitle mukayyed değildir. Günün en müsait her hangi bir zamanında yapılabilir. İşte bu mühim bir kolaylıktır. Fakat herkesin bundan istifade ettiği yoktur. Çünkü bu hakikat her kesce malûm değildir. Namaz kılamıyanların çoğu bu bilgisizliğin zararını çekiyor. İbadet kolaylığı yalnız bununlada kalmaz. Bir insanın hayatında en âciz düşeceği anlarda dahi namaz için kolaylık devam eder. Meselâ :

Dili dönmiyen insan kalpden okur. Ayakta duramıyan hatta oturamıyan; yatakta uzanmış iken lisan ile veya imâ ile namazı kılar.

İşte bütün bu kolaylıkların sebebi namazı kıldırmak ve vaktinde kıldırarak namaz gayesini temin etmiş olmak içindir. Nitekim vakti muayyen farzlardan olmayan secdenin gayesi de namazdan ayrıdır. Secde Allaha yaklaşmak için, namaz ise kötülüklerden el çekmek içindir. Namazın içtimaî bu derece mühim faydasına rağmen her hangi bir mülâhaza ve vesile ile onu gayesinden, vaktinden ayırmak veya terk etmek hem ferde hem cemiyete zarar ve büyük hatadır. Hakikati bilenler için namazı ne terke, ne de vaktinden

İbadet Esasları

(21 — Enbiyâ — 92): «Ben Rabbinizim, bana ibadet ediniz. »

(15 — Hacer — 99) : « Sana yakîn gelinceye kadar Rabbine ibadet et. »

[1] inci haşiyenin devamı

dışarı bırakmağa sebep vardır. Zira dinde her türlü ihtiyaca göre derece derece kolaylıklar vardır. Bunun böyle olması tabiidir. Zira her kesin ne takati, ne gayreti, ne de hayat şartları müsavi değildir. Bu kolaylıklar bilinmelidir ki ibadet kimse için ifa kabiliyetini kaybetmesin ve mahdud kimselere münhasır bir mahiyet, bir hususiyet peyda etmesin. Öyle ki herkes elinden geleni yapmakla borcunu ödediğine kanî ve müsterih olsun veyahut ibadete mani bir mazeret bularak onun feyzinden mahrum kalmasın. Zira ibadet yalnız Allaha bir tâzim hareketinden ibaret değil aynı zamanda ruhen yükselmek, ıstıfa etmek, fena hislerden, tabiatlardan, nefse mahkûmiyetten kurtulmak vasıtası olduğu içindir ki bunun ifa faydası veya ondan mahrumiyet zararı yalnız bir günahattan ibaret değil bunda hem ferdin zararı, hem ailesinin hem de mensub olduğu cemiyetin bu zararla alâkası hissesi vardır. İbadetin terkile bir insanın ıstıfa ve salahı da geri kahr. Her insanın ruhî seviye düşüklüğünde ise cemiyetin alâkası ve zararı vardır. Bu halde cemiyet; müşterek kuvvetini hayırlı işlere terakkiye hasredeceğine içindeki hayırsızların zararından kendini korumağa harcar durur.

İşte bilgisizlik yüzünden kolaylıklardan mahrum kalanlar ya sıkıntıdadır. Veya ibadetsizdir. Her ikisi de insanlığın zararınadır. İnsanlık; adam olmak, iyi adam

Diğeri :

(53 — Necim — 62) : « Ey insanlar Allaha secde edin ve ona ibadet edin. »

[1] inci haşiyenin devamı

olmak faydalı, zararsız adam olmak böylece yüksek bir kültür ve medeniyet sahibi olmak ihtiyaç ve talebindedir. Bunu yapacak ıstıfadır. İyileşme ve iyilikte devam üzere gelişme gayretidir.

Bu bahsin tafsilâtı ileriki fasıllarda görülür. Şimdi şahsî ibadeti emreden farzların mahiyetini, şümülünü ve gayesini bildiren âyeti kerimelerden başlıcalarını derç ediyorum :

Namaz hakkında :

(10 — Yûnüs - 87) “Namazı eda ediniz. Müminleri nimetlerimiz, iyiliklerimizle müjdeleyiniz. ,,

(73 — Müzemmil — 20) “Namazda Kur’ândan size kolay olanı okuyun. ,,

Bu ayet kerimeyi takibeden ayette şöyle bir izah vardır:

«Allah sizden hastalar olduğunu Allahın fazlından [inayet ve kereminden] kâr ve temettü isteyerek yer yüzünde seyahat eder diğerleri bulunduğunu ve Allah yolunda savaşla meşgul bir cemaatin de vücudunu bilir. İmdi gece namazından size kolay olduğu kadarını kılın ve üzerinize farz olanı edâ edin. »

Diğeri:

(4 — Nisâ — 101(103)) “Muhakkak namaz müminlere vakti muayyen [vakti içinde kalınması matlûp] bir farz oldu. ,,

Diğeri :

(72 — Cin — 19(18)) : « Allah ile beraber bir kimseye ibadet etmeyin. »

(17 — Esrâ — 23) : «Ondan başkasına ibadet etmemegi [Rabbin kat'iyen emretti] »

Diğeri:

(39 — Zümer — 54(53)) : « Allahın rahmetinden ümit kesmeyiniz. »

Diğeri:

(5 — Mâide — 38(35)) : « Ona yaklaşmak için vesile arayın.»

Diğeri :

(40 — Mümin — 66) : « Ya Muhammed, de ki, bana Rabbim tarafından âyetler ve mucizeler geldiği zaman sizi Allahtan gayrı ibadet eylediğiniz şeylere ibadetten neyh etmekle ve âlemlerin Rabbine teslimi mevcudiyet etmekle emrolundum.»

[1] inci haşiyenin devamı

(107 — Mâûn — 4 : 7):“ Vay o namaz kılanlara kir namazlarından [namaz gayesinden] gafillerdir. Onlardaki riya ederler. [Çünkü] ve zekâtı vermezler. „

(63(62) — Münâfikûn(Cuma) — 9, 10) “ Ey müminler Cuma günü namaz için davet olundukta Allahın zikrine koşunuz. Ve alış verişini bırakınız. Eğer bilerseniz bu; sizin için hayırlıdır. Namaz kılındıktan sonra yer yüzüne dağılımız. Allahın fazlından isteyiniz. [Allahtan muvafakiyet dileyerek işinize gücünüze bakınız] ve Allahı çok çok zikrediniz. Tâ ki felâha [selâmete] eresiniz.»

Diğeri :

(40 — Mümin — 68(67)) : « Lâzımdırki, [Allahın] kudretine ve birliğine akıl erdiresiniz. »

Diğeri :

(40 — Mümin — 14) : « Allaha dinde ihlâs ile ibadet edin. »

[1] inci haşiyenin devamı

(4 — Nisa — 99(101)) «Korku olduğu halde namazlarınızı kısa kılmanızda sizin için günah yoktur.»

(2 — Bakara — 238) : “Namazlarınızı ve Salât-i vustâ yı [gün orta namazını] muhafaza ediniz. Ve Allaha mutî’ ve ondan ümidli olarak namaza durunuz. ,,

(17 — Esrâ — 79(78)) “Güneşin zaval vaktinden gecenin zulmetine kadar namazı ve sabah namazını kıl.,,

(2 — Bakara — 45 ve 46): «Sabır ve salât ile Cenab hakdan yardım dileyiniz. Sabır ve salât Rablarına mülâkî olacaklarını ve nihayet ona rücû’ eyliyeceklerini zan ve ümid adan haşî’lerden [kalbi uyanıklardan] gayrisine büyük ağırlık ve meşakkattir. »

(11 — Hûd — 113(114)) : «Günün iki tarafında ve gecenin sabaha yakın zamanında namaz kılın. Muhakkak hasenât seyyiatı izale eder. »

(20 — Tahâ — 10(14)) : «Beni zikir için namaz kıl.»

(20 — Tahâ — 130(132)) : «ehline Salât ile emir ve geçim darlığına sabır et. »

(2 — Bakara — 239) : Eğer korku varsa iktizayı hale göre yaya ve süvari olduğunuz halde namazı edâ ediniz.»

(63 — Münâfikûn — 9) : «Ey müminler, emvaliniz ve evlâdınız sizi Allahın zikrinden alkoymasın»

Diğeri:

(3 — Ali ümran — 78(79)) : « Kâmil ve muhlis olarak Allaha kul olunuz. »

Kulluk mefhumu :

(3 — Âli ümran — 42(43)): « Allaha itaat ve inkiyad ve ibadette kaim ol. Ve ona secde edip rükû edenlerle beraber rükû et. »

[1] inci haşiyenin devamı

Oruç

(2 — Bakara — 183) : «Ey iman edenler, sizden evvelki ümmetlere olduğu gibi size de oruç farz kılındı. Tâ ki o sebeble isyanlardan [fenalıklardan] sakınasınız.»

(2 — Bakara — 188(187)) : «Fecrin siyah hattında beyaz hat tebeyyün edinceye kadar yiyip içiniz ve sonra orucu geceye kadar tamam ediniz. »

(2 — Bakara — 185): «Sizden o ayı [ramazan hilâli] görenler oruç tutsunlar. Hasta olan ve seferde bulunanlar için diğer günlerden adedince oruç tutmak vardır. Allah size kolaylık murad eder. Güçlük istemez.»

Zekât

(9 — Tevbe — 61(60)) : «Sadakalar [zekât] hiç bir taraftan geliri olmayan fakirlere, kazancı maişetini idare etmeyen zavallılara, onu tahsil eden memurlara kalpleri İslâma isıtılacak yeni mühtedilere, esirlikten kurtulacak köle ve cariyelere, borcunu veremeyen borçlulara, ve Allah yolunda [hayrı müşterek işlere] ve vatanlarından ayrılmış garibleredir. Allah böyle farz etmiştir. Cenab Hak her şeyi bilir ve hikmetin iktizasını icra eyler. »

Rükû ve sücût:

(48 — Fetih — 29) : « Sen onları rükû ve sücûd ederken görürsün, Allahtan fazıl ve kerem ve rıza isterler. Yüzlerinde secdelerinin eserinden imân alâmeti vardır. »

(22 — Hac — 77 ve 78(77)) : «Ey imân edenler, rükû ve sücûd ve Rabbe [ibadet edin ve hayır işleyin taki fevz ve felâh bulasınız. [Kurtuluşa saadete ereginiz.]

[1] inci haşiyenin devamı

O halde :

Namaz ve orucun iktizalarile amel etmek isteyen insan; kimseye fenalık yapmaz ve elinden gelen iyilikleri Allah rızası için kimseden esirgemez.

Zekâtın içtimâî yardım mükellefiyetinde ancak umumî ve asgarî bir had olduğuna enlayan mü'min gayret ve fazileti derecesinde buna arttırır. Ve Kur'ân kerîmin işaretine göre iradının kendisine yeterinden fazlasını da Allah rızası için muhtaçlara verir.

Kur'ân kerîme göre hac ve onda kesilen kurbanların insanlara maişet ve geçim vesilesi kılındığını anlayan kimse, bu esası; imkânı derecesinde genişletir.

Netice ve hülâsa

Din hayatı; farzlar ve şartlar esasında umumî bir kültür vücude getirir. Yani İslâmın bu beş şartı bütün bir insanlığa müteveccih geniş bir kültüre hareket noktası ve yol olur. Ve bütün bir hayata, ferdî ve içtimâî hayata hakim olur.

Meselâ :

Esas hareket noktaları şunlardır:

Kelimeî tevhide bağlanan müslüman; Allahı bir

Diğeri :

(2 — Bakara — 43) : « Ve rükû edenlerle beraber rükû edin. »

Secde yaklaşma vesilesi:

(96 — Alak — 19) : « Allaha secde et ki, ona yaklaşsın. »

Diğeri :

(84 — İnşıkak — 20 ve 21) ; « Onlara ne olduki imân etmezler ve yanlarında Kur'ân okunduğu zaman secde etmezler. »

Diğeri:

(18(17) — Kehf(Esrâ) — 107): « Ondan evvel kendilerine kitap verilenlere tilâvet olundukta Allahın emrine tâzîm ile secdeye kapanırlar [idi] . »

(18(17) — Kehf(Esrâ) — 107(109)): « Tâzîmen secdeye kapanırlar ve ağlarlar, Kur'ân onlarda huşûu artırır. »

Diğeri :

(16 — Nahil — 49) : « Göklerde ve yerde olan her şey; Allaha secde ederler. »

[1] inci haşiyenin devamı

olan bütün imanları bir gözle görmek fikrini alır. Müracaat ve iltica yeri, sahibi, vekili ve kefilisi bir olan insanlara fenalıktan sakınır ve namaz ve oruç vasıtaları ile bu sakınma imkân ve kabiliyetini kendinde artırır. Fenalık etmek kabiliyeti insanda azaldıkça iyilik etmek arzusu ve meyli çoğalır ve zekâtın asgarî had teşkil ettiği içtimaî yardım ve hac ile kurban farizesinin ilham ettiği halka hizmet işlerinde ve müminler arasında münasebet ve muamele tesis esnaslarında insan daha geniş harekete geçer ve bu mukaddes Allah işlerinde gayretini artırır.

Şükür :

(93 — Dubâ — 11) : « Ve Rabbinin sana olan nimetine şükür et. »

(16 — Nahil — 114) : « Allahın nimetlerine şükür ediniz. »

(35 — Fâtır — 12) : « Bütün bunlar şükür edersiniz içindir. »

(14 — İbrahim — 7) : « Eğer şükür ederseniz nimetimi arttırırım. »

(55 — Rahmân — 30) : Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edersiniz. »

(16 — Nahil — 75) : « Hamd'in cümlesi Allaha mahsustur. »

İbadette şükür esası :

(2 — Bakara — 173(172)) : « Ve eğer Ona [Allaha] ibadet ve perestiş ediyorsanız Allaha şükrediniz. »

İstiğfar

(41 — Fussilet — 7(6)) : « Ona karşı doğrulunuz ve Ona istiğfar ediniz. »

(47 — Muhammed — 19) : « Günahınla, erkek ve kadın müminlerin günahlarına istiğfar et.»

(23 — Müminûn — 119(118)) : Ve deki, Yarabbi beni mağfired et ve bana rahmet eyle ve sen merhamet edenlerin hayırlısıdır. »

(4 — Nisâ — 104(106)):« Allaha istiğfar et. Allah; mağfired isteyenlere mağfired ve merhamet edicidir. »

Tövbe:

(11 — Hûd — 3) : « Rabbinize istiğfar edin. Ve

Ona tövbe eyleyin ki sizi ecel-i müsemmânıza kadar güzel surette geçindirsin. »

Tesbihler

(2— Bakara — 30(152)): « Beni zikrediniz [Anınız] ki bende sizi anayım. »

Diğeri:

(73 — Muzzemmil — 7(8)) : « Rabbinin ismini zikret. Ve ona tam teveccüh ile müteveccih ol. »

Diğeri:

(13 — Raad — 28): « Agâh olun ki Allahın zikrile kalpler mutmain olur. »

Muhakkak felâh

(87 — Âlâ — 14 ve 15): « Kendini pâk kılan, Rabbinin adını anup çağırın muhakkak felâh buldu. [selâmete erdi.] »

Dua usulü

(40 — Mümin — 60) : « Rabbiniz, benden isteyin size icabet edeyim, buyurdu. »

Diğeri:

(3(40) — Âli ümran(Mümin) — 180(65)):« Ona Dininizde muhlis olduğunuz halde dua ediniz. »

Diğeri:

(7 — Âraf — 180) : « Allahın güzel isimleri vardır. Onu o isimlerle dua ediniz. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 46(48)) : « Allahın kendisine şirk koşulmasını af etmez. Ve ondan başka her bir günahı dilediği kimselerden af eyleyler. »

Diğeri:

(37 — Safat — 82(75)) : « Biz ne güzel dua kabul ediciyiz. »

Duada

(53 — Necim — 32) : « O [Allah] sizi topraktan yarattığı vakitten ve analarınızın karnında Ciniyn halinde olduğunuzdanberi hal ve şanınızı pek iyi bilir. Kendi nefsinizi tezkiye etmeyin. [Ben şöyleyim, ben böyleyim demeyin.]

Diğeri:

(7 — Arâf — 56): « Allahtan [fena şeyler istemekten, fena niyetler izharından çekinerek] korkarak [istenen iyi şeylerin kabulünü] umarak dua edin. Çünkü Allahın rahmeti iyilik edenlere yakındır. »

Peygamber efendimiz için Allaha edilecek duaya dair emir

(33 — Ahzâb — 56) : « Allah ve melekleri Nebi üzerine salat getirirler. Ey müminler, onun üzerine salat ve selâm getiriniz [yani nebiyi Allah rahmetle, melekler de onun hakkında rahmet dileğile anarlar, ey müminsiz dahi onun hakkında Allahın rahmetini selâmetini dileyin.] »

İbadette kıyafet :

(7 — Arâf — 31) : « Ey Âdem oğulları her mes-cidde veyahut her ibadet eylediğinizde zinetinizi [üstünüze] alın [yani avret yerlerini örtün.] »

Fasıl — III

Ders - 4

İtikadsızlık

İtikadsızlık denilince; Allahımıza ve onun gönderdi-

ği peygambere ve kitaba ve ondan evvel gelen peygamberlere ve kitaplara inanmayan ve binaenaleyh Allahın dinine fikirde ve amelde tâbi olmayan kimse demektir.

Fakat itikadlılara göre bu ayrılıkları dolayısıyla itikadsız sayılan bir adam; büsbütün hiç bir şeye inanmaz, bağlanmaz, fikirsiz, amelsiz demek değildir. Onların başkaca inandıkları, bağlandıkları, fikirde taptıkları bir şey ve amelde tuttıkları bir yol vardır. Onların da din mevkiinde tâbi oldukları bir usul var demektir. Çünkü bir kanaate dayanan ve insanı kendine bağlayan her fikir; ya bir din, ya mezheb veya meslektir.

İtikadsızlık; dinden evvelki ve sonraki devreye göre iki nevidir. Dinden evvelki devreye göre itikadsızlık; bir sevki tabîî neticesi idi. Onlar beşeriyetin çocukluk devrini yaşamış idraksiz nesiller ve halleri çocukluk hali idi. Onlar Hak Allahı tanıyamamışlar fakat onun yerine muhayyel bir fikre sarılmışlar ve kuvvet umdukları veya menfaat gördükleri bir şeye kulluk etmişlerdi. Putperestlik devri; işte bu idi. Bu devrin bariz vasfı, nefse uygun her şeyin mubah ve hak yerine kuvvetin hükümran olması idi.

Netekim Kur'ân kerîmde gelir :

(14 — İbrahim — 3) : «Dünya hayatını ahirete tercih edib sevenler ve Allahın yolunu bağlayıp insanları men edenler, ve halkı eğri yola çevirmek isteyenler Hakdan uzak ve dalâlettedirler. »

Diğeri:

(47 — Muhammed —12): «Kâfirler de dünya hayatından temettü edip [hayatlarını dünya kazancına hasredip] hayvanların yedikleri gibi yerler. »

Diğeri:

(7 — Arâf — 179) : « Onlar [dalâlette olanlar] dört

ayaklı hayvanlar gibidir. Belki onlardan ziyade dalâlettedirler. İşte onlar gafillerdir. [Yalnız midesile yaşayan bunların kalpleri vardır duymaz, gözleri vardır Görmez, kulakları vardır İşitmez.]

Diğeri:

(25 — Furkan — 44) : «Yâ, zanneder misin ki o müşriklerin [putperestlerin] ekserisi senin kelâmını işidir, ya onu anlarlar, onlar hayvanlar gibidir. Belki onlardan ziyade yollarını şaşırılmışlardır. »

Diğeri:

(13(12) — Raad(Yusuf) — 105) : «Göklerde ve yerde ne kadar ayetler [Allahın varlığına alâmet mucizeler] vardır ki onların yanından geçerler ve onlardan yüz çevirirler.»

(4 — Nisâ — 86(88)) : «Cenabı Hakkın dalâlette koyduğu kimseleri hidayete çare yoktur. »

Diğeri :

(6 — En'âm — 125) : “Ve [Allah] idlalini murad ettiği kimsenin kalbini de o kadar sıkar ve kasvetli kılar ki iman; ona göklere çıkmak gibi güç ve imkânsız gelir. „

Diğeri :

(9 — Tevbe — 127(126)): «Görmezlermi ki her sene bir veya iki kere belâyâ uğrarlar. Bundan sonra da [menfi hareketlerinden] tövbe edip uslanmazlar. »

Din devrinden sonraki itikatsızlık; [kenarda, karanlıkta kalmış vahşi kabileler müstesna] medenîler için artık çocukluğun, idraksizliğin tabîî neticesi değildi. Bu devirdeki itikatsız ya nasibsiz diye görmek ve yahut din kayıtları işine gelmediğinden nefsinin havâ ve hevesine tabi olmakta ısrar etmiş, böylece işine gelen yolu tutmuş diyebilmek zarurî idi.

Nasibsizler :

Nasibsizler; fıtratta dünyaya böyle gelirler. Ve Allah

nasip etmedikçe Allaha imân edemezler. Nitekim Kurânı kerîmde gelir :

(10 — Yûnnûs — 100) : « Allah izin vermedikçe bir nefis imân edemez. »

(24 — Nûr — 40) : « Allahın ona nûr kılmadığı kimseye dünya va ahirette nûr yoktur. [Meğer yine Allah hidayet buyura] .

Diğeri:

(4 — Nisâ — 142(143)) : « Allahın yolunu şaşırttığı kimse için hak ve savaba götürür yol bulamazsın. »

Diğeri:

(22 — Hac — 46) : « Çünkü gözün körlüğü zarar vermez. Ve lâkin sinelerdeki kalbin körlüğüdür ki mu-zırdır. »

Diğeri :

(6 — En'âm — 36) : « [Seni dinlemeyen] ölüleri ise Allah kıyamet günü diriltir, sonra Cenabı Hakka rücû' ederler. »

Fıtrî Nasipsizlik :

Fıtrî nasipsizlerin vücudu abes değildir. Zira Allah; abes hiç bir şey yaratmış değildir. [Hilkat bahsinde mukaddes müeyyidelerini gördük.] Nasiblileri müsbet, nasipsizleri menfî diye ikiye ayırırsak görürüz ki havada yerde hatta göklerde bulunan anasır bu iki tabiat üzerinedirler. Bu karşılıklı faaliyettir ki bütün âlemlerde ki o nizam ve intizamı, tabiî kanunları vücûde getirmektedir.

Her unsur kendine muhalif tabiattakini menfî telâkki edebilir. Onunla muamelede intibaha gelir, ve ona göre faaliyet ve harekette bulunur. Muhalifinin zararından korunmağa çalışır bu ona daimî bir münebbih yerine geçer ve onun kendi şubesinde tekâmülüne vesile olur.

Netekim hastalıklar; sıhhat çarelerini, ve harpler; sulh çarelerini araşdırtıyor. Tefrikaların doğurduğu ıstıraplar; insanları kurtuluş için birliğe, kardeşliğe götürecekle yol-ları araşdırtıyor. Her münebbih uyandırıcı ve kalkındırıcıdır.

İşte beşeriyette menfi fikirler, ve hareketler dahi netice itibarile insanları daha iyiye, daha selâmete götür-meğe sebep olan saikler, münebbihler mahiyetini alıyor. İnsan acıkmasa harekete geçmez, ıstırap duymasa çare aramaz, hareketsiz, araşdırmaz bir hayat ise atalettir. Bu hal, tabiat ve tekâmül kanunlarına elbette mugayirdir. Nesiller; beşeriyeti en mütakâmil bir hale getirmek için dünyaya geliyor. Hep bu selâmet yere gitmek için dalgalar halinde yürüyor, kâh çarpıyor kâh uzlaıyor fakat netice itibarile hep yürüyor.

Tabiatçılar :

İmanda nasibsiz olanın amelde de mutlaka nasibsiz olması lâzım gelmez. Netekim Allaha iman etmemiş öyle tabiatçılar vardır ki nezih, ahlâklı yaşarlar, kimseye fenalık etmezler. İyilikler de yaparlar. Yani Allahın men ettiği fenalıklardan kaçınırlar. Emrettiği iyilikleri yaparlar. Ve böyle hareketlerini (vicdan sevki) diye izah ederler. İmandan mahrum fakat amel sahibi bu gibi iyiler; bir tarafa bırakılırsa asıl üzerlerinde durulacak kısım; hem itikadsız, hem amelsiz, hem de derece derece ihtirasları ile, insafsız hareketleriyle beşeriyeti tehdit eden Allahdan korkmaz, vicdan bilmezlerdir. Ve her prensipi ve esası; kendi şahsî menfaatlerine göre değiştirenlerdir.

Yarı Bilgi :

İnsanı tabiatçı veya diğer tâbirle maddeci yapan âmillerden biri yarı bilgidir. Müsbet ilimlerde bilhassa

fende biraz malûmat edinmiş insanların bazıları benliğe düşer. Ve bu benlik; onu şaşırır. Öyle ki, her şeyin önünü ve sonunu tabiat kanunlarına bağlar. Tabiatı, yaratıcı ve mükemmel bir hüviyet farzederek onu her şeye yeter ve yetgili sayar ve Allahın varlığına yer bırakmaz. Bu dahi fikrî hayatta bir mertebe ve merhale meselesidir. Bir şeyin nihayetine varamayan insan alekser her bulunduğu yeri yolunun sonu ve binaenaleyh hakikatin de kendisi zan eder. Ve daha ileridekileri bilmediği ve görmediği için yok farz ve inkâr eder. Ötesini bilmiyorum demekten ise kısaca inkâr etmek ona hem kolay gelir ve hem de onun benliğini okşar. İşte kendini alim ve mütefennin sanan böylesi; o temelsiz benliğinden aldığı haksız selâhiyetle fenni ileri bir şey ve dini geri bir şey dahi farz eder ve fen adamının artık bir şeye ihtiyacı kalırmı der. Bugün dünyada tabiatçıların (fitrî nasipsiz) leri bir tarafa çekilirse münkirlerin ekseriyetini de bu zümre teşkil eder. Şimdi bu mevzu bana bir matbu broşürü hatırlattı. Aynı mevzu üzerine mister (Vrumen) tarafından yazılmış olan bu eser türkçeye tercüme edilmiş ve İstanbulda (İbrahim Hilmi) kitabevi tarafından 1928 senesinde neşredilmiştir. (Mütefenninler dindar olabilir mi) adını taşıyan bu eserde müellif (yarı bilgi) nin fena tesirleri hakkındaki delâili en mantıkî ve canlı birer hakikate istinad ettirmek için dünyanın en salâhiyetli ilim ve fen adamlarının, Milletler arası şöhret sahibi kimselerin sözlerini senet ittihaz ederek broşürüne derc etmiş ve şu neticeye varmıştır. (Tam bilgi insanı Allaha erdirir. Yarı bilgi ise yolda bırakır ve şaşırır)

Bütün dünya için ehemmiyeti kat'î bir hüccet teşkil eden bu eserdeki yazılarla, sözlerin en kuvvetlilerini seçerek: alıyorum ve haşiyeye derc ediyorum [2]

Bakımsızlar:

Bir takım itikadsızlar da vardır ki onlar, bakımsızlık yüzünden gaflette, karanlıkta kalmışlardır. Işıksızlık; onları nefisleri ile baş başa bırakmıştır. Bu gibilerin itikadsızlıkları ya bilgisizlikten ya noksan bilgiden veya hut ters ve aksülâmel uyandıran yanlış bilgiden ileri gelir. Zira:

İnsan gerek inanmak ve gerekse inanmamak için müsbet veya menfi bir Şey bilmesi, düŐünmesi lâzımdır. Fikirler; müsbet menfi telkine göre inkişaf eder ve iman veya inkâra varır. İmdi telkin; akıl ve mantuğın kabul edemiyeeği yanlış, batıl Şeyler olmamalıdır.

Menfi telkin:

Beşeriyette menfi telkin; kasdi olmaktan ziyade cahil ve seviyesi düşük kimselerin ehliyetsizlikleri yüzünden vaki olur. K c k ruhlu, kültürsüz, takdirsiz adamlar büyük mevzuları nakledemezler, mukaddes m eyyi-

[2]

M tefenninler Dindar olur mu ris lesinden kısımlar

Müellifin mukaddemesinden fıkralar:

«Fennin bu m terekki devrinde asrî iman hayatta önüne çıkan her müşkül ve muammanın halli için m tezayit bir imân ile ilim ve fenne koŐuyor. Nasıl koŐmasın ki ilim ve fen hemen her ay [yıkıcı

deleri yerinde kullanamazlar, her fikir gibi o mukaddes vesikaları da geri, yanlış fikirlerine senet ittihazına kalkarlar. Cenabı hakkı; şahsî hislerine ihtiraslarına, kinlerine alet etmek isterler, mukaddesatı tedhiş vasıtası yapmağa kalkarlar. İşte bu gibi telkinler insanlarda tabîî olarak aksülâmeller yapar. Ve bunların neticesi olarak dinleyenlerin seviyesi düşük ise bunlara inanır, bunları benimser ve herkese fena gözle bakan bir müteasssıp kesilir. Veyahut her şeyi inkâra meyleder ve her şeyden uzaklaşır ve hatta bazıları müminleri kendilerine benzetmek gayretine de düşerler. İmanları itikadları bozmağa çalışırlar ve bunu kendi zan ve kanaatlerine göre samîî olarak da yaparlar.

[2] inci haşiyenin devamı

veya yayıcı] bir şey icad ediyor. [insanın dikkatini kendi ehemmiyetine celb ediyor] »

« Bugün tahsil görmüş hangi insana sorsanız hayattaki rehberinin fen olduğunu söyler. O halde [ona göre] mademki [bütün faaliyet madde üzerindedir] bütün mütefenninler (maddîyûn) dur. Ve onlara inananların da böyle olması lâzım geliyor. [İşte] bu [gibi] insanlar batıl itikadları uyuşturucu nazariyeleri ve dinin bazı lüzumsuz merasimini bir tarafa atarken ölümden sonraki hayatı, ruhun ebediyetini ve bütün kâinatın arkasında tamamen ruh [ve nûr] olan bir Allahın mevcudiyetini de inkâr ediyor, [bu cereyana kapılarak sapıtıyor] acaba niçin ? . . Çünkü kendine rehber olanların yani mütefenninlerin bunlara inamadıklarını zan ediyor,, , “ [bu yüzden] şarkta olsun garpta olsun her asrî insan bir fen adamı olmağa ahd [veya niyet] etmiş [gibidir] .

Burada bu noktâi nazarın netayicini münakaşa

Fakat bu da abes değildir. Zira bunların menfî faaliyetleri olmasa insan mütemadî bir ikazdan mahrum ve fikren geri kalır. Ecdaddan müdevver zayıf ve hakikatinden zamanla uzaklaştırılmış itikadlarla durur. Manevî hayatta inkişaf ve terakki hasıl olmaz. İşte muarızların faaliyetleridir ki müminleri de düşüncelere ve hakikatleri incelemeye ve fikirleri tasfiyeye sevk eder. İmdi bu gibi münebbihlerle her şey gibi iç kültürü de terakki ve inkişaf ediyor. Allahın tekâmül kanunları icabı bu ha-

[2]inci haşiyenin devamı

ve Allaha karşı imânlarını kaybeden insanların tarihi akibetlerini zikredek değilim. Çünkü imânsızlığın ahlâk, şahsî saadet ve içtimaî terakkıyat üzerindeki muzır tesirlerini maziye gitmeden bulabiliriz. [Bu vesile ile burada yalnız] bir sual sormak istiyoruz : Tahsil ve terbiye görmüş bir insan dindar olabilir mi ? Bir çokları buna : (Hayır ! [Çünkü] din [ancak] köylüler, ihtiyar kadınlar ve meslekleri din [Maişetleri din yüzünden] olanlar yani vaizler içindir. Tahsil görmüş bir insan; Allahın mevcut olmadığını bilir. [böyle zan eder] Çünkü fen her şeyi izah ediyor. Mechul bir nokta bırakmıyor.) derler. İşte bu küçük kitabın maksadı, bu muammayı halletmektir. ,,

* *

Müellif :

Müellif bundan bu işi başarmanın en kat'i ve kısa yolunu intihap etmiş olarak şöyle diyor :

“Bu hususta malûmat [vesayik] toplamak için en tabiî mercide yine mütefenninlerin kendileridir,,

Yine müellif Anglo - Sakson âleminin milletler arası şöhret ve şahsiyet sahibi mütefenninlerinin kanatlarını toplayarak şu neticeye varıyor :

yatta her şey kül halinde ilerliyor. Dimağlar olgunlaşıyor, fikirler genişliyor, ufaklar aydınlanıyor. İnsan bir gün evvelki halini, fikrini beğenmiyor. Netekim Peygamber efendimiz bu hakikate işaret buyurarak «iki gününü bir seviyede geçirenin bir günü kaybolmuştur » buyurmuştur ve her günün bir evvelkinden daha mütakâmil, daha ileri olmasını öğretmiştir. İşte bu her gün biraz daha ileri hamlelelerle, insan fikren hissen yükseliyor, hakikatlere yaklaşıyor, Allaha yaklaşıyor ve böylece iman; teslimiyet derecesine eriyor.

[2] inci haşiyenin devamı

“Bu mercilere müracaat edince şayanı hayret bir nokta ile karşılaşacağız ki o da şudur: Bu husustaki umumî kanaate rağmen mütefenninler, hiç değilse Anglo - Sakson mütefenninleri maddî değildir. „

“Şarkî Avrupa mütefenninlerinin bu husustaki noktai nazarları [meçhuldür Zira onlar] hakkında [şimdiye kadar] hiç bir tedkikat yapılmamıştır.

“İngiltere ve Amerikada herhangi bir sahada [ki] mütefenninler ve tahsil görmüş insanlar için dinsiz demek büyük hata olur. „

* * *

Müellifin ortaya koyduğu vesikalar ve hücetler

Büyük Kolombia Üniversitesi emini [Dkanı] (Nikolas Murey Bitlir) yakında verdiği bir hitabede : «şayan itimad mütefenninlerin her memlekette din taraftarı olduğunu söylemiş, ve dünyanın üç büyük mütefenninin (fen insanı Allaha yaklaşıdırır) nazariyesini te'kid etmiştir. „

Diğeri:

Amerikanın son iki Cumhuriyet Reisinden birincisi

Din devrinden sonra

İlk devrede :

Din devrinden sonra da Putperestlik dünyanın büyük bir kısmında cârî idi. Musevilîğin zuhuru din devrinde ilk safha idi. Bütün dünya din kabulüne henüz tamamen hazır değildi. Dünyanın en büyük imparatorları putperest idi. Musevilîğin ve ondan iki bin sene sonra gelen hıristiyanlığın intişarına mani olmak için bunlar en şiddetli tedbirleri almışlardı. Bilhassa kendi ülkesinde yaşayan Musevilere ve Hıristiyanlara karşı Roma imparatorları sen derece müteyakkızdı. Netekim din düşmanlığı ile çocuk yaşda bir çok masum kanı döktüler

[2] inci haşiyenin devamı

reis mister (Kulriç) son bir hitabesinde: (Memleket şimdikinden ziyade dindarlığa muhtaçtır.) »

« (Fenalıklara dini tesirlerden daha müessir ve daha kifayetli bir ilâç tasavvur edemiyorum. Dünyada zeval bulmayan hiçbir terbiye tarzı, hiç bir hükümet şekli yoktur. Hiç bir mükâfat yoktur ki sonunda tesirini kaybetmiş olmasın. Salâh fedakârlıkla gelir. Fedakârlık da dinin esasını teşkil eder. İmandan mahrum olduğumuz müddetçe bu nûrlu medeniyetin devamına imkân yoktur.) »

Yukardaki sözleri nakleden diğer Cumhur reisi (Vudru Vilsin)da mütalaasını şöyle hülâsa ediyor :

«Bütün meselenin hülâsası şudur ki: Medeniyetimiz maneviyatla kurtarılmazsa yalnız maddî olarak yaşayıp gidemez. Ancak bu medeniyetin bütün mesametine dinin ruhu nufuz eder, ve bu ruhun doğuracağı harekâtla hür ve mes'ut olursa kurtulabilir. İşte Kili-

İkinci devrede:

Dinler dünyaya yayıldıktan sonra da başka türlü müşkilâtle karşılaştı. Bozguncuların tasallutuna uğradı. Çünkü putperest devirlerin rejimleri devam üzere dünyada yer yer istibdadını yaşatıyordu. Bu sefer de dinli hükümdarlar kendi mutlakiyet idarelerinde Meşrutiyete, Cumhuriyete, halk hakimiyetine ve bir kelime ile demokrasiye meydan vermemek için alabildiğine tedbir ittihaz etmekte idiler. Dinin insanlara bahşettiği mukaddes hak-

[2] inci haşiyenin devamı

selerimiz, siyasi teşkilâtımız, sermayedarlarımız, Allahdan korkan ve memleketini seven her ferdimiz için mücadele edilecek mevzû budur. »

Diğeri :

Bütün dünyaca maruf bir hayvanat mütahassısı olan (Kanklin) «beşerî tekâmülün mecrası» namındaki eserinde diyor ki : «beşerî tekâmülün hiç bir fikirle mukayyed olmaksızın hayvandan insana doğru giden muayyen terakki yolunda ilerleyebilmesine imkân yoktur. İnsanı vücade getiren tekâmülün sadece kör bir tesadüf eseri değil, baştan başa içinde Allahın eli olan bir tekâmül olduğunda şüphe yoktur. »

*
* *

Müellifin sözleri :

İngiltere veya Amerikada olsun bu mütefenninler Cenabı Hakka, ve onun her yerde hazır ve nazır olan manevî mevcudiyetine inanırlar.

Diğeri:

Meşhur İngiliz hikmetşinası ve kimyageri (Artur Tomsın) diyor ki : “bize dağların esrarını, semaların

lardan [insanlık haklarından] halkı habersiz, gafil bulundurmak yolunu tuttular. Din hükümlerinden hüriyete adalete ait fikirlere sed çektiler bunları unutturdular. Halkı kâh uyuttular, kâh oyaladılar halk; benliğini duymas oldu, varlığını bilmez oldu. İmparatorların baskısı altında kulları olmakta devam etti. Bu meyanda din aleyhinde telkinata da revac verildi. Eğriyi doğru, doğruyu eğri gibi gösterdiler.

[2] inci haşiyenin devamı

rengini; Elektronlar vasıtasile yepyeni gösteren Allah değil midir »

Diğeri :

Amerikanın meşhur hikmetşinaslarından (Robert A. Milikan) de şöyle demiştir : « Hayatta en mühim şey ; ahlâkın hakikatine, ve maneviyatın kıymetine iman etmektir. Bu imanın zevali umumî harbe sebep olmuştur. Şimdi onu kazanmağa ve takviye etmeğe çalışmazsak fennin hiç bir kıymeti kalmaz. »

“Ekseriya hayatın fen ve din tarafları birbirile temas eder. Ve her iki taraf diğerine istinad eder. Dinsiz fen ; beşer için saadetten ziyade bir felâket olur. Fakat Dinin hükmü altında fen ; terakkinin anahtarı ve istikbalin ümidi olur.

Düşünen her insan ; Allaha iman eder ,,

*
* *

Mütefenninlerin hepsinin müdafaa ettiği nokta şudur: “Kâinatı fen vasıtasile tetkik ettikçe dine imanımız kuvvetlenir. ,,

Diğeri :

(Roce Beykin) : “ Az malûmat insanları dinden uzaklaştırır fakat derin tetebbü’ onları yine davet ettirir. » demiştir.

Dinin Dünyaya yayılış tarzı :

Bilhassa dikkati üzerine çekmeğe ehemmiyet vereceğim bir noktaya temas ediyoruz. Nihayet din dünyaya yayıldı fakat, özü değil, asıl insanlık kültürü değil, ferdi ve içtimaî haklara [demokratik hukuka] ait sosyal özü değil, içi boşaltılmış halde bir isim olarak yayıldı.

[2] nci haşiyenin devamı

Diğeri :

Amerikalı ruhiyatçı (Viliam Ceyms) in sözü : “din zarurî şeylerin ibkasını kolaylaştırır ve mes’ut bir iş haline koyar. ,,

Asrın psikolojisine mümtaz hizmetler ifa eden diğeri bir âlim Ç. A. Hed fild, de (kudretin psikolojisi adlı eserinde, aldığımız kuvvet ve kudretin mükteseb [dışdan istihsal edilen bir şey] olmayıp nesilden nesile intikal eden ve bir dalga gibi beşeriyeti ihata eden irsî ve grizî [manevî] olduğunu yazıyor.

*
* *

Müellifin mütalâası :

En ileri gelen ruhiyat mütahassıslarından bir çoğumuz bilhassa seririyat kısmındakiler (kuvvet menbainın kendi yaptığımız bir şey değil içeriden dışarıya akan bir ceryan olduğunda) müttefikdirler.

Bütün bu mütalâalar bize, kuvvetlerin sadece toplandığı bir kap değil ceryan ettiği bir mecra olduğumuzu ihtar ediyor. Hayat ve kuvvet içimizde temerküz etmez, ceryan eder. İnsanın kuvveti; kuyularda biriken sularla değil bulutların nihayetsiz yağmurlarile mukayese edilmelidir.

Esas olarak Allaha ve insanlara muhabbet emre-

Bütün Din hayatı; şahsî ibadetlere, riyazatlara inifradcılıklara, inzivalara hasredildi. İnsanı dünyadan, hayattan cemiyetten uzaklaşdırıcı hareketlere revac verildi. Din ki içtimâî nizamdır. Müşterek hayatta birbirine dayanışına ve yardım şartlarını tesis eder. İnsanları bundan uzak-

[2] nci hafiyenin devamı

den din ; bütün ruhî heyecanlarla ilhamkâr bir maksad arasındaki ahengi temin ediyor.

Asabî hastalıkların tedavisi için pek mühim olan fikir rahatlığı ve sükûsunu ; dinî tevekkül ve merbutiyetle pek yakından alâkalı olduğunu göstermek ihtiyacını duyuyorum. “Allaha hizmet edenler yeniden kuvvetlenecektir.,, Dien bir nazariye insanlara ümit veriyor.

Kuvvetin asıl menbaı beden değil ruhtur. Din; sade çalışmayı değil, istirahatı de öğretiyor.

[Bu rahatlığı] fikrimizi endişe ve üzüntülerden azade kılmak [suretile] yarının kaygısıyla esilmeyerek ve maziden korkmayarak başkaları için çalışanların aldıkları geniş menbadan almamızdır. O zaman ruhlarımız dışarıya doğru kaymayacak, sükûn ve istirahat bulacaktır.

Henüz benliğimiz erişebileceği hudûdun çok dundadır. Eğer sevki tabiiyerimizi iyi idare eder, ve onları asıl maksatlara tevcih edersek hayatımızı tahribeden endişelerden ve üzüntülerden, merazî yorgunluklardan kurtulur. Önümüzde bize hüriyet, faaliyet ve kuvvet veren menba'larm açıldığını görürüz.

Diğeri :

Amerikan içtimaiyatçılar cemiyeti resi Çarls A.

laşdırmağa, insanlık haklarını arayacak, kullandıracak vesileleri ortadan kaldırmağa çalışıldı. İşte mâbadlere, manastırlara çekilip yaşama itiyadları, mücerred, münferid, sessiz yaşamak usulleri; hep müstebit idarelerin bu politikalarına uygun gelen hallerdi. Hakikatte Din ; gayesi

[2] nci haşirenin devamı

Elvud “dinsiz fen bir hiçtir,, diyor. Yine bu zat: “Hayatın ortaya attığı mesele sadece bir malûmat meselesi değildir. Bu daha ziyade bir irâde, arzu, emel ve karar meselesidir. Beşerî dünya sadece fikirle değil, daha ziyade heyecanla idare olunmaktadır. Beşerin iradesini içtimaî hayatta doğru bir istikamette heyecana tahrik için yalnız malûmat kafi değildir. Malûmatlarını doğru bir tarzda kullanacaklarına emin olabilmek için evvelâ insanlar arasında doğru arzular, doğru emeller ve doğru heyecanlar neşretmenin yolunu bulmalıyız. İşte din ; beşerin hayatında emel ve heyecan kıymetini temsil eder. Binaenaleyh içtimaî ehemmiyeti haizdir. Din bildiğimiz ferdî ve içtimaî kıymetlere yani ilâhî dediğimiz şeylere muhabbet hasretmektir. O; beşerî hayattaki sadâkat, ümit ve muhabbet gibi hislerin terbiyesidir.

Dindarlık; insanları bir mefkûreye, içtimaî ve ferdî gayelere rabteden ve ferdî, hayatî bu gayelere hasreden histir. Fen ; insanı mefkûrevî ve içtimaî bir tarzda mistefit edecekse dinin yardımı olmaksızın bir şey yapamaz.

Profesör (Vurd) diyor ki : « Beşerin istikbali iki şeye tabidir : biri, dinin fenleşerek içtimâîleşmesi, diğeri de fennin içtimâîleşerek dinleşmesidir.»

nin aksine bir mahiyet aldı. Din; cemiyetçi iken infirad-cılığa döküldü. Gayrendiş ve Digergam [elidüşünür el-canlı] olmak lâzım iken, kendini ve kendini kurtarmağı düşünür hal almıştı. İşte şahsî saltanatını yaşatmak için

(2) nci haşiyenin devamı

Müellifin sözleri :

İçtimaî hayatın manevî bir şekilde tanzimi her zaman bir din meselesi olmuştur.

Fennî tetebbuatın vuzuhla meydana çıkardığı en mühim şey; dinin ferdî re içtimaî hayat üzerinde müessir olan kuvvetidir. Fen; dinin yerini tutaeak ve içtimaî mefkûreye menba' olabilecek bir şey keşfetmemiştir. Din; fennin insanlara bahşettiği tam ve müesses malûmattan istifade etmeksizin beşere makul ve müfit bir tarzda hizmet edemez.

İşte din; böylece büyük bir mürebbî ve beşerî heyecanları içtimaî hayat noktai nazarından mefkûrevî olan cihetlerinde büyük bir nâzımdır. Fennin ve demokrasinin yardımına rağmen heyecanlarımızı, içtimaî mefkûrelere istinad teşkil edebilecek bir hale getirecek olan nihaî vazifenin yine dine ait olduğunu göreceğiz.

Dinin yalnız içtimaî nizami temine medar olduğunu değil, beşerî münasebatdaki muhabbet ve hüsnüniyeti tezyit ederek içtimaî terakkiyatın paydar olmasına da hizmet ettiğini anlayacağız. Eğer dünyada bu sonu gelmeyen ayrılıklar, inkisamlar ve didişmelerin nihayet bulmasını istiyorsak insanlar arasında nefret yerine muhabbeti ilka etmeliyiz.

Cemiyeti beşeriyede mnhabbette zekâ kadar ka - bili terbiye ve kabili idaredir. Bu hususta din; en

insanları Dinin ana yolundan ayırmağa ve hatta Dininden ayırıp onu iptal etmeğe çalışan müstebitler ; dini özünden böyle ayırmışlardı. Netekim Kur'ânı kerîmde şöyle buyurulur:

(2) nci haşiyenin devamı

esash bir vasıta olabilir. Çünkü esasen vazifesi ahvali hayatıyemizi tanzim etmektir.

*
* *

Mister (Velz) « Cihan Tarihinin umumî hatları » namıyla intişar etmiş bir eserde şöyle diyor :

« Din ile fen arasında bir ziddiyet olduğuna dair bazı bndalaca yazılar yazılmıştır. Halbuki hakikat hiç de böyle değildir. Bütün dünyada mevcut dinlerin tetkik ve telkin vasıtasıyla, fen ve tarihin yardımıyla isbat etmeğe çalıştıkları hakikat şudur : (Bütün insanlar kardeşir). Yani onların şahsî hayatları; milliyetleri, ırkları yekdiğerleriyle birleştikçe birbirine mezc olur. Ve nihayet yıldızların arasındaki şu küçük seyyara de aynı mukadderatın tesirine tâbi olarak devam edip gider. Şimdi artık Ruhiyat mütehasısı da vâızın yanında bir mevki alarak bizi temin edebilir ki : « Bir insan; hayatını kaybedip ona tekrar nail olup da menfaatlerini ve iradesini hertür-lü tamah, rekabet ve korku hislerinin tesirine karşı tahkim ve terbiye etmedikçe ruhunda mnvazene ve selâmet bulmasına, ruhî ve vicdânî rahata kavuşmasına imkân yoktur.

*
* *

Müellifin sözleri:

Dini; beşer tarihinde geçici bir safha telâkki etmeğe hiç hakkımız yoktur.

(96 — Alak — 11 : 14) : «Yolu hidayet üzere olanı veyahut takvâ ile emir eyleyen men ve teksip eden ve imandan yüz çeviren kimseyi gördün mü ? O; Allahın kendini gördüğünü bilmez mi?»

[2] nci haşiyenin devamı

Din; saf ve nezih bir histir. Saf ve nesih olan her say gittikçe yükselir, ve kuvvet kesbeder. Batıl itikadlar ve taassup ise zevale mahkûmdur. Bazı memleketlerde din; gittikçe zayıflıyor. Çünkü oralarda din; hususi şekillere tâbi bir takım icadlardan başka bir şey değildir. O müteassıp insanlar eski ibadet tarzlarından ve köhne fikirlerinden vazgeçemiyorlar. Halbuki mütefenninlerimiz; tabiatın esrarına ve beşerin tab'ına nüfuz ettikçe Allaha karşı imânlarını arttıran hakikatler buluyorlar. Amerika gibi asrî keşifleri ve terakkî asârını dine tatbik eden memleketlerde dinin tesiri her sene biraz daha ziyadeleşiyor. Aşağıda nakledeceğimiz bir mütalea Amerikalı mütefenninlerin din ile ne derecelerde alâkadar olduklarını gösteren şayanı dikkat bir misâldir. İmzalara dikkat ediniz, bunlar (Ulûmu tabîye) nin her şubesinde tetkikat yapan âlimlerden mürekkep bir grubun isimleridirki aralarında her şubeden bir iki imza vardır :

Müşterek beyanname :

Aşağıya imzalarını koyan bizler; kemali esefle beyan ediyoruz ki, son zamanlardaki ilmî münakaşalarda fen ile dini fikir sahasında birbirine muarız göstermek temayülü vardır. Filhakika din ile fen her ikisi de beşerin başka başka ihtiyaçlarını tatmin eder. Fakat hayat tam bir şekil alırken fen ve din birbirine muarız olmak şöyle dursun bilâkis birbirlerine el verirler. Fennin gayesi hiç bir nevi garaz ve ivaza

Diğeri :

(81 — Lokman — 6) : « İnsanlardan bazıları vardır ki insanları bilgisizliğinden Allahın yolundan şaşırtmak ve ayetlerimizi istihza için bir takım efsaneleri satarlar. İşte onlara zelil edici azab vardır.»

[2] nci haşiyenin devamı

tabi olmaksızın vekayi, hadisatı tabîye ve tabiat kanunları hakkındaki malûmatı tekâmül ettirmektir. Diğer taraftan Dinin daha mühim olan vazifesi de beşerin vicdan, mefkûre ve emellerini tekâmül ettirmektir. Bu iki cereyandan her biri beşer ruhunun mühim ve hayatî bir vazifesini temsil eder. Her ikisi de beşerin hayatî terakkisi ve saadeti için elzemdir. Fen; arz küresinin tekâmülü esasındaki sayısız devrelerde ve daha sonra onu terkibeden maddede hayat üflendiği uzun asırlarda, Cenabıhakkın kendini malûm ettiği, ve insanların kalbinde bütün manevî mevcudiyeti ve İlâhî kudretleriyle yükseldiğini temsil ettiği vakit, fennin Allah telâkkisi; dinin en yüksek mefkûrelerine tetâbık etmiştir. »

İmzalar :

Çarlz Valkot :

Tabakat mütehasısı, Millî Fen Akademisi Reisi, « Fennin terakkisi» namındaki Amerikan cem'iyetinin reisi, (Washington) fen müessesesinin şefi

Henry Ferfiled Ozbörn :

Amerika Tarih tabî müzesi Müdürü.

Edvin Grant Koklin :

Hayvanat mütehasısı, (Briston) Üniversitesi Hayvanat kısmı şefi.

Ceyms Roland Eyneil:

Ruhiyat mütehasısı, (Yeyl) Üniversitesi müdürü,

Gelenekler

Putperestlik devrinden devren gelen yalnız ferdi saltanatlar değil, yalnız bu saltanatların ihtirasları değil,

[2] nci haşiyenin devamı

Con Meril Kalter:

Nebatat mütehasısı, (Şikago) Üniversitesi Nebatat kısmı şefi.

Maykil Boyn :

Hikmetşinas ve Mühendis (Kolombiya) Üniversitesi araştırmalar laboratuvarı müdürü ve Elektrik makineleri müderrisi,

Vilyam Ceyms Mayo :

(Minsuta) da tahsil ve araştırma Tıp müessesesinde Operator.

Corc David Birkof :

Riyaziyat mütehasısı, (Maseçuset, te Harverd) Üniversitesi Riyaziyat şubesi müdürü.

Artur:

Kaliforniyada (Geyts) Kimya Laboratuvarı müdürü

Vilyam Vels Kembil :

Rasadât mütehasısı, (Lik) Rasathanesi sabık müdürü, halihazırda (Kaliforniya) Üniversitesi müdürü.

Con Karlti :

Mühendis, Amerika Telefon ve Telgraf Şirketi müdür vekili.

Robert Milikan :

Hikmetşinas, (Kaliforniya) da (Norman Briç) laboratuvarı müdürü.

Vilyam Henri Velh :

Emraz ilmi mütehasısı, (Baltimör) de (Con Hop-

ayni zamanda bu idarelere tâbi fertlerin dine lâkayt olanlarında devam eden şahsî menfaate bağıllık [egoizma] itiyadı idi. Dünyanın her tarafında elyevm tıpkı put-

[2] nci haşiyenin devamı

kins) Üniversitesinde Hıfzısıhha ve Sıhhati Umumiye mektebi müdürü.

Con Moryam:

(Washington) da (Karneci) müessesesi müdürü,

Gefodak :

Mühendis, (Washington) da Millî Araştırmalar Meclisi Reisi,

Müellifin sözleri :

Bütün bu imzalara daha evvel zikrettiğimiz isimleri de ilave ediniz, o zaman bütün hadisatı nazarı itibara alarak ve bu hadisatın delâletiyle dinin her hayata kuvvet, sevinç, ve intizam getirdiğine kani olarak din hakkında asrî bir tarzda yazılmış bir kitap okumak ihtiyacını duymıyacaktınız ?

*
* *

İşte :

En mühim bir noktaya temas eden müellifin bu son sözüdür: (Din hakkında asrî bir kitap bulmak ve onu okumak ihtiyacı !)

Öyle bir asrî din kitabı ki, müsbet ilimlerin hiç biriyle realitede ve hakikatte teâruz etmesin, öyle bir kitap ki en güç kabul eden ilim, fen ve felsefe adamlarını doyursun, tamamen akıl ve mantık yollarında rehberlik etsin. İşte bütün dünyada yer yer derece derece yokluğu hissedilen, ve yokluğu derecesinde türlü sapıklıklara, muhalefetlere, zan ve felsefelere yol açan şey, fikri anarşiler tevlideden, ve dolayisile

perestlik devrinde olduğu gibi yalnız nefesine tapan ve şahsî menfaatına bakan ve yalnız kuvvete itibar eden adamlar halâ var. Yine her tarafta kendi Kitabının muhteviyatını bilmeyen, ve bilmek istemeyen ve Dinin tekâlifinden azade kalmak için yalnız Allahı tanıyıp Peygamberleri ve Kitapları inkâr edenler de var. Fakat insafla düşünülürse bu tarz hareketin ucu geriye bağlı putperestlikten gayri bir şey olmadığı görülür. Onlar da-

(2) nci haşiyenin devamı

insanlarda husursuzluk, kararsızlık, rahatsızlık tevliht eden şey budur. Dini hakkıyla izah edecek, ferdî ve içtimaî ihtiyaçları tatmin edecek asrî eserlerdir.

Bir ilâve:

Anglo—Sakson ilim ve fen üstadlarının dine olan bağlılıklarını bir silsile halinde bu risaleden iktibas ederken 5 Ocak 946 tarihli (Vatan) gazetesinde bir yazı gözüme ilişti. Bu yazı; pek meşhur bir fen adamının fen âlemine temin ettiği büyük hizmetlerin mukabelel şükranı olmak ve ismi hürmetle yaşatılmak üzere bu 5 Ocak gününün Amerikalılarca âlimin adı olan G. Washington Graver günü diye ilân edildiğini bildiriyordu. Ve yine gördüm ki, bu zat dahi diğerleri gibi dinli ve Allaha bağlı, bu esasa taalluk eden bir kaç fıkrayı gazeteden aşağıya dercediyorum:

«Birleşik Amerika Cumhur Başkanı Truman meşhur zenci öğretmen ve fen adamını yad etmek üzere 5 Ocağı resmen G. Washington Carver günü olarak ilân etmiştir. Bu değerli fen adamı 1943 yılında ölmüştü.

Bu âlim fıstıktan süt, peynir, tereyağ, şeker ve kahve gibi şeyler istihsâlini ve fıstıktan 105 muhtelif usûlde istifade edileceğini keşfetti, yalnız yer el-

ki hava ve heveslerinin peşinde pervasız yürürler ve kuvvetten başka hiç bir hakka itibar etmezlerdi. Bir fark ile ki evvelkiler zaten putperest devrin iptidaî nesilleri olduğu için onların hak dinden ne nasipleri, ne bilgileri, ne de haberleri vardı denilebilir. Din devrinden sonrakilerde ise bu özür olmadığı gibi onlar da mukaddesatı inkârda bir de marifet iddiası var ki asıl işin en garibi hak ve hakikate mugayir bu iddiadadır. Zira onlar din tekâlifî şahsî menfaatlerine uygun gelmediği için onu inkâr ederler. Ve bunu ilimsiz, sermayesiz olarak yaparlar, bilmedikleri bir şeyi bilirmiş gibi inkâr ederler. Hakikatte nefislerine gösterdikleri zaaf ve mağlûbiyetin neticesi olarak bu yola saparlar. Çünkü onlar hakikatte nefislerine taparlar. Netekim Kur'ânı kerîmde gelir :

(25 — Furkan — 43) : «Nefsinin hava ve hevesini mâ'bud ittihaz eden kimseyi gördün mü ? »

(45 — Câsiye — 23) : «Havâsını kendine İlâh ittihaz edeni [putperesti] görmez misin ? »

Diğeri:

(28 — Kasas — 50) : «Allah tarafından hidayetden mahrum olarak havasına tâbi olandan daha ziyade dalâlette [sapık] kim vardır ? »

(2 nci haşiyenin devamı)

masından 118 den fazla madde husule getirdi. Bunların arasında un, nişasta, kola, şeker, ayakkabı boyası ve sun'î kauçuk gibi maddeler mevcuttur.

Bir gün mikroskobu üzerine eğilmiş çalışırken bir dostu onun şu sözleri tekrar eder buldu :

« Cenabıhak; bu fakir ve ihtiyar zenciye büyük mikyasta yardımcı olmuştur. »

Putperestlik

Putperesti nefesine tapmaktan, nefesine uymaktan ayırmak kolay değildir. O ; gücüne kuvvetine göie kayıtsız şartsız bir serbestî içinde yaşamak ve istediğini yapmak meylindedir. Bu esasa göre nefsinin istediklerini mübah, istemediklerini merdud telakkî eder.

Fakat nefsin arzusu çok ve büyük, insanın kuvveti, takati ise bunları temine kifayetsiz olduğu için insan bu noksanı daha kuvvetli bir varlıktan istemeğe, aramağa ihtiyaç görmüş ve böyle bir mâ'bud aramıştır. Keza kendisini tehlikede gören, bir takım zarurî ihtiyaçlar karşısında kendini çaresiz ve âciz gören insan dahi bu sebeplerle korunacak, sığınacak ve ihtiyaçlarına cevap verecek kifayetli bir merci' aramıştır ki putperestlikte mâ'bud mefhumu bundan, ve putperest dinin nizamı da nefsin har arzu ettiğinin helâl ve etmediklerinin haram telâkkisinden ibarettir.

Putlara ve putperestlere ve putperestliğe hakim olan şahsî menfaat kastine dair Kur'ânı kerîmden bazı misaller:

Hazreti İbrahimin putlara hitabı

(21 — Enbiyâ — 66 ve 67) : «İbrahim, o halde Allahdan gayrı size faidesi ve zararı olmayan şeylere ibadet mi edersiniz. Yazık size. »

Hazreti İbrahimin putlara muamelesi

(37 — Safât — 91 : 93) : «[Sonra İbrahim] putların yanına giderek niçin yemek yemiyorsunuz. Size ne oldu ki söz söylemiyorsunuz? Dedi. Ve sağ elile veya hut yemîni mucibince vurup [putları] kırmağa başladı.»

Diğeri :

(37 — Safât — 96(94÷95)) : “Kavmi koşarak geldiler, İb-

rahim [onlara] ellerinizle oyduğunuz şeylere ibadet mi edersiniz [dedi] ,,

Diğeri :

(19 — Meryem — 43 : 46(42)) : «İbrahim pederine ey babam, işitmez görmez senden bir zararı def'a kadir ol- mazlara [putlara] ne için ibadet edersin. »

Diğeri:

(21 — Enbiyâ — 56 ve 57(56)) : «İbrahim [putperestle- re] Rabbiniz göklerin ve yerin Rabbi ve onu [put tas- virlerini] yaradan Allahtır. ,,

Allahın putperestlere hitabı

(2 — Bakara — 212): “Kâfirlere dünya hayatı zi- netlendirildi. Ve iman edenleri maskaraya alırlar. ,,

Diğeri :

(10 — Yûnüs — 36) : «Onların ekserisi zanna tâbi olurlar. Zan hak [ve hakikatten] bir şey ifade etmez. »

Hazreti Nuhun putperestleri tarifi

(71 — Nûh — 21 ve 22(21)) : «Yine Nûh; Yarabbi on- lar [putperestler] bana asî oldular, ve mal ve evlâdı [servet ve kuvveti] kendisine ziyandan başka bir şey artırmayacak olanlara [servet ve kuvvet sahiplerine] tâbi oldular. »

Allahın putperestlere ihtarı

(2 — Bakara — 87) : «Her ne zaman nefsinizin havasına uymayan şeyle size bir Resûl gelse ona karşı kibir gösterdiniz bir kısmını inanmayıp tekzip ettiniz. Ve bir kısmını da katlettiniz. »

Allahın Mısırda beni İsrâîle hitabı

(10 — Yûnüs — 89) : «Hak dinde müstakîm olu- nuz. Cahillerin yoluna tâbi olmayınız. »

Allahın Müslümanlara hitabı

(2 — Bakara — 256): “Dinde zorlamak yoktur. Hak batıldan, iman küfürden ayrılıp âşikâr oldu. Şeytan ve putları inkâr ile Allaha iman eden kimse hiç eksiği ve kırığı olmıyan sağlam bir ipe yapıştı. ,,

Dğeri :

(2 — Bakara — 186) : «Bana itaatle icâbet etsinler, ve bana iman eylesinler tâ ki Hakka ve rüşde irişeler. »

Devirler arasında esas farklar

Din devri ile putperestlik devri arasındaki esas farklar şöyle hülâsa edilebilir:

Allahın nizamındaki hakikatler, putperestlikteki zihniyetin tamamen zıttıdır.

Birincisinde insanlığın, insanların, ve cemiyetin menfaatleri esastır. İkincisinde ferdin şahsî menfaati, ve nefsî temayülleri! Prensipler birincisinde kimse için ve dünyanın bir yerinde değişmez. İkincisinde herkese ve her yere göre değişir.

Birincisi daima yaramayı, faydalamayı vermeyi muamelâta esas tutar

İkincisi istismarı, tahakkümü ve almayı hedef tutar.

Misaller:

Dinde hürriyetin hudutları vardır. Ve bu hürriyetin yolu sefahat, rezalet, zillet değildir. Ferdin fikrî istiklâline, inkişafına, kuvvetlenmesine ve refahına yarayan bir hürriyettir. Ferdin de cemiyetin de müşterek menfaatini sağlayan mahiyette bir serbestîdir.

Dinde hakkın üstünlüğü vardır. Kuvvetin tahakkümü yoktur. Öyle ki: Zayıf; insanlık haklarını kuvvetli ile müsavi olarak paylaşır. Putperestlikte ise hak; kuvve-

tindir. Binaenaleyh her fert; her zümre, her millet gücü neye yeterse onu yapmakta haklıdır. Ve bu şeyin başkaları için muzir olup olmamasında düşünceye yer yoktur.

İmdi, putperestlikte içtimaî nizam kuvvetlilerin kuvvetine ve onların keyfine tâbidir. Her kuvvetli kuvveti derecesinde bir kısım zaife tahakküm eder. Herkes derece derece kuvvetlinin esîri, işçisi ve askeridir. Efendi kızarsa hizmetçisini öldürür, kimse soramaz, istediği kadını istifraş eder. Ve yüzlerce kadını kendine tahsis edebilir, ne babanın, ne kocanın, kuvvetliden soracak, arayacak bir hakkı yoktur. Putperestliğin nizamı; nizamsızlık ve anarşidir. Putun dili, aklı, kuvveti yok ki nizamı olsun ve bu nizamın müeyyideleri olsun. Putperestlikte ne ayıp vardır ne günah. Kuvvet; her şeyi meşru' ve makbul saydıracak bir itibardadır. Böylece putperestlikte zayıf yani halk kitlesi, ne malından ne canından ne ırzından, ne de yarınki hayat tarzından emin değildi. Her şeyi kuvvetlinin emrinde, keyfinde ve yolunda heder olurdu. Sefahat, ah-lâksızlık marifet idi. Çünkü kuvvetlinin işleri idi.

Allah nizamının esası ise hak ve adalet ve birliktir. Mefkûresi ; bu esaslara hizmet, insanı, ve insanlığı yükseltmektir. Bu mefkûreye hizmet için Allahın istedikleri; güzel ahlâk, feragat ve fazilettir.

Hayatta başı boş bir çocuk ne ise cemiyette putperest odur. Putperestin ayırdığını din birleştirir, putperestin, ezdiğini din kurtarır. Dinde, sınıf, ırk, renk veya soy farkları veya tahakkümleri yoktur. Para, nüfuz imtiyazları da yoktur. Herkes, birdir, çünkü bir şeydir, ve birbirini destekleyen, koruyan, tutan şeydir. Dinde ferd cemiyete ve cemiyet ferde mütakabil menfaatlerle istinad eder. Cemiyeti ferd ve ferdi cemiyet temsil eder.

Putperestlikte yalnız baştakiler her şeyi, her varlığı,

her kuvveti temsil eder. Ne fert bir şeyi temsil eder ve ne de ferdi bir şey temsil eder.

İmdi Demokrasi prensiplerini koyan dindir.

Allah dinine göre cemiyeti, halkı yükseltmek için fertleri yükseltmek lâzım, ferdi yükseltmek için ferdin muhtaç olduğu tekâmül yolunu ona açmak, hür, engelsiz çalışmasına, yaşamasına imkân vermek lâzım. Demokrasinin hedef tuttuğu gayede olduğu gibi. Halbuki putperestlikte hal bunun tamamen zıddıdır. Bütün fert ve cemiyet yalnız baştaki bir tek adamın saltanatı için çalışmağa ve hiç bir emeğinin semeresini kendine ayırmağa mecburdur. Bu haksız muameleye, istibdada boyun eğmek, tahammül etmek için ferdi ve halkı cahil bırakmak insanlık hislerinden, ahlâk düşüncelerinden mahrum bırakmak putperestliğin politikasında esastır. Emirlerle uymak, her yükü sessiz yüklenmek putperestlerin esas vazifesidir.

O halde din ve Demokrasi devirlerinin iktizaları; putperestlik devri icaplarına tamamen aykırıdır. Şöyle ki: Birinde gaye fertleri, histe, fikirde yetiştirmek, şuuruna ve hukukuna sahip kılmaktır. Ve ferdin manevî hayatını; günlük iş hayatında, ona murakıp kılmaktır. Hayatta, günün her safhasında, her noktasında iç ve dış hayatlarını ahenkli yürütmektir. Ferdi şuurlu ve disiplinli bulundurmaktır. Bütün bunlar verilecek imkânla meydana gelir. Halkın hüriyet içinde bilgi ışığında yükselmesi, şuurlanması ile olur. Halbuki putperestlikte rejimin en işine gelmeyen de bunlardır.

Fasıl - IV

İslâmiyet mefhumu

Ders — 5

“ İslâmiyet — teslimiyet „

İslâmiyet; Allaha teslimiyet olduğundan, kendini Allaha teslim ve Onun iradelerine itaat eden herkes müslümandır. Zira teslimiyette gaye kayıtsız şartsız itaattir. İtaatte gaye ise ameldir. Yani Allahın men ettiği şeyleri yapmamak ve emrettiklerini yapmaktır. Emirlerin gayesi (salih amel) sahibi ve (salih) olmaktır. Yani iyi adam, faziletli insan olmaktır. Amelin hedefi ; (yapıcılık) ve (kurtarıcılık) dır. Yeryüzünü imar ve insanlar arasını islâh ve muztaripleri, muhtaçları kurtarmak ve korumaktır. İnsanlığı yarayan ve insanı yükselten, kıymetlendiren ve faydalandıran, bütün iyi, ve sevimli işler, [hayır ve hasenat işleri] de bu (salih amel) mefhumuna dahildir.

İslâm milleti ve Hazreti İbrahim

Kur’ânı kerîme göre Müslümanların hepsi (İbrahim) milletindedir. Ve bu dine (İslâm) ismini veren Hazreti İbrahîmdir. Mebdei şudur: Allah; Hazreti İbrahîme İslâm [yani teslim] olmasını emretmiş O da: “âlemlerin Rabbına islâm [teslim] oldum. » demiştir. Ve bütün eflâli ile bunu tahakkuk ettirmiştir. Binaenaleyh ; islâmiyet veya teslimiyet; kitap ehli dinlerinin müşterek vasfıdır ve her biri; iman esası Hazreti İbrahîmden başlayan bir tek Allah Dininin beşeriyette hayat safhalarıdır. Kitap ehlinin iman esaslarında tam bir birlik olduğu gibi hepsinin hayat safhaları da aynı yolun üzerindedir.

Hepsi müştereken beşeriyeti müşterek bir hedefe götürmektedir. Ve bu hedef; Allahın birliğinde ve Allahın rızası birliğinde cümleyi birleştirecek ve selâmete erdirecektir. [3]

[3]

(22 — Hac — 77 ve 78(78)) : « Ve emri dinde üzerinize müşkül kılmadı. [yani dinde güçlük koymadı] o; babanız İbrahimin dinidir. Bundan evvel [müsevîlik, sabîlik ve hirstiyanlıkta] ve bu dinde sizi [müminleri] müslüman dîye isimlendiren odur. »

Diğeri:

(3 — Âli ümran — 82(83)) : « Onlar Allahın dini olan İslâmdan gayri bir dinmi isterler. »

Diğeri:

(43 — Zuhref — 28) : « ve İbrahim kelime-i tevhidî zürriyetinde bakî kıldı. »

Diğeri :

(2 — Bakara — 132(131)) : « Rabbi İbrahime İslâm ol dedikte, İbrahim âlemlerin Rabbına islâm oldum. » dedi.

Diğeri :

(3 — Âli ümran — 66(67)) : «[İbrahim] Allahutaalâya tamamen teslim olmuştu. »

Diğeri :

(2 — Bakara — 129(128)) : «[Hazreti İbrahim söyle dua etti] Yarabbi bizi sana teslimi mevcudiyet etmiş kıl ve zürriyetimizden sana islâm va ihlâs ile müttasîf bir ümmet çıkar. »

Diğeri :

(6 — En'âm — 161) : « De ki beni Rabbim doğru

İşte müşterek imanımız ; müşterek dinlerimizin babası ve Allahın sevgilisi Hazreti İbrahimden başlamış, Hazreti Musa, cemaatine esas olmuş, ondan sonra da Hazreti İsa Ümmetine ve nihayet islâmiyetle bütün kitap ehline mal olmuştur.

[3] üncü haşiyenin devamı

yola hidayet buyurdu, bir kuvvetli ve sabit dine nail eyledi ki, o; Hakka yakın ve batıldan uzak olan din İbrahimidir. »

Diğeri :

(22 — Hac —34) : « Allahın kendilerine rızık eylediği kurbanlar üzerine Allahın ismini zikretmeleri için her ümmete bir mekân kıldık. İmdi Allahınız bir Allaktır ona teslim olunuz. »

Diğeri :

(40 — Mümin—67(66)) : «âlemlerin Rabbîne mevcudiyetimi teslim etmekle emrolundum.

Diğeri:

(39 — Zümer — 55(54)) : «Ona halisâne teslim olun.»

Diğeri

(6 — En'âm —14) : «De ki, ona teslimi mevcudiyet edenlerin evvelkisi ben olmakla emrolundum, ve müşriklerden olma diye Rabbim bana emretti. »

Diğeri:

(31 — Lokman — 22) : « Her kim ki iyi âmellerle [iyi işlerle] ve muhsin olduğu halde [iyilikler ettiği halde] vechini Allahutaalâya teslim eder. Muhakkak en muhkem, en sağlam bir ipe yapışmıştır. Her bir işin sonu Allahutaalâya raci' olur. »

İmân Esası

İmânın bu esası, özü, hülâsası: Allahı bir, şeriksiz, benzersiz, doğmamış ve doğurmamış, her kuvvet ve kudretin, her varlığın sahibi, ve yegâne mercii ve yegâne iltica yeri bilmektir.

[3] üncü haşiyenin devamı

İhlâs ve samimiyet :

(2 — Bakara — 137(138)) : « Ve biz Allaha hâlis ve muhlisiz deyiniz. »

Diğeri :

(39 — Zümer — 2) : « Sen de Allaha ihlâs eyle kulluk et. »

Diğeri :

(39 — Zümer — 11 ve 12(11)) : « De ki, ben Allaha dinde ihlâs ile kulluk etmek için emrolundum. »

Diğeri:

(26 — Şuarâ — 90(89)) : « Allaha ancak selîm kalp ile gelen faydalanır. »

Diğeri :

(16 — Nakil — 81): « Ve bu suretle size nimetlerini tamamladı tâ ki, Ona kendinizi [mevcudiyetinizi] teslim edesiniz. »

Tevekkül icabı :

(14 — İbrahim — 12) : « Tevekkül edenler Allaha tevekkül etsinler. »

Fıtrî Din

Hak dinde olanlara korku yok

(16 — Nahil — 52) «Göklerde ve yerde olanlar; Onun halkı ve mülküdür ve din de Ona mahsustur. Allahtan gayrisinden mi korkarsınız. »

Ehli kitap müminlerinin mukaddes kitapları Hazreti İbrahimden bahseder. Onun imân ve teslimiyetini över, ve her ümmeti imânda bu teslimiyete sevkeder. Ve netice itibarile de her mümini Hazreti İbrahimin imânında birleştirebilir.

Bu birleştirici imân, bu merkez; Allahtan sonra insanların büyük bir kısmını vicdanda ve nazarda birleştirici en büyük bir kuvvettir. İhtilâflardan, ıztıraplardan kurtulmak için müşterek ve üstün bir merkez arayan beşeriyete Hazreti İbrahim Allahtan sonra yeryüzünde en müsait bir müşterek merkezdir. Onun için bu kitapta bu mevzu üzerinde lüzumu kadar durmağa çalışılacaktır.

[3] üçüncü haşiyenin devamı

Diğeri :

(3 — Ali ümran — 175) : « Arkadaşlarımı korkutan şeytandır. Onlardan korkmayıp benden korkunuz, eğer imân edenlerden iseniz.»

Diğeri :

(7— Arâf — 35): «Kim ki, Allahtan sakınıp Ona şerik koştuktan ve Onu tekzip etmekten içtinap edip sakınıp ve işlerini ıslah eylerse onlara korku yoktur. Mahzun dahi olmazlar. »

Diğeri:

(42— Şurâ — 13) :« Allah size dinden, Nûh'a, tavsiye eylediği şeyi şerî'at kıldı Ya Muhammed sana vahy' eylediğimiz ve onunla İbrahim ve Musa ve İsâya tavsiye eylediğimiz şey'i, dinin ahkâmını tamamiyle yerine getiriniz ve onda tefrikaya, düşmeyinizdir. [Bunu size emir ve şeriat kıldı]

Diğeri:

(41 — Fussilet — 30(30÷32)): « Rabbimiz Allahdır. Diyen

« Salih »

İmân; Allah dininde esastır, âmel ile kaimdir. Allahı teslimiyet ve iktizalarına riayet; gayedir. Hangi dinde olursa olsun, Allahı hakkiyle tanıyan, güvenen seven ve netice itibariyle Allaha teslim olan mümin; emrolunan iyilik işlerini filen yaparsa islâmiyette tahakkuk eder ve (Salih) vasfını kazanır.

Zaten Allahı tanıyan muhakkak ona güvenir ve onu sever. Bütün iş Allahı hakkiyle tanıtmaktadır.

[3] üncü haşiyenin devamı

ve sonra hak din üzerinde kaim olanlara: **Korkmayın ve mahzun olmayın, gize vadolunan Cennet ile müjdelenin, gerek dünya hayatında ve gerek ahirette biz sizin dostlarımızız. Gafûru Rahîm olan Allah tarafından size ziyafet olmak üzere Cennette nefislerinizin her istediği ve arzu eylediği şey vardır, diye Melekler iner.** »

Şimdi :

(Hak din) denilen din fitrîyi tarif eden üç ayeti kerimeyi sırasıyla dercediyorum :

(30 — Rûm — 30) « Ya Muhammed, hakka temayül ve batıldan müctenip olduğun halde veçhini Allahın insanlar üzerinde halk eylediği [koyduğu] dini fitrîye müteveccih kıl. Allahın halk eylediğinde [koyduğu dinde] tebdil [değişiklik] yoktur. Kuvvetli ve müstakim [dosdoğru] din budur. Ve lâkin insanların ekserisi bunu bilmezler. »

Müteakip ayeti kerime:

(31) : « Allaha itaat ve ibadet ile teslim olduğunuz halde Ondan korkup sakının, namazı kılın ve müşriklerden [Allaha şerik koşanlardan] olmayın. »

«Amel»

Seven, sevdiğinin uğruna her şeyini tahsis eder. İşi gücü, onun rızasını, iltifatını tahsil etmek, onun istediği gibi hareket ve faaliyet olur, ve onun yolunda sadakat, istikamet ve fedakârlık olur, seven ancak bu halde rahat edebilir. Aksi halde duyacağı azâbın hudûdu yoktur. Sever; sevdiğine bütün varlığıyla, bütün sevgili şeyleriyle teslim olur ve her şeyi ile sevgilisine arzı hizmet eyler.

Allahın hizmeti:

İyi bilinmeli ki; Allah yolu cemiyet yoludur. Allaha hizmet; insanlığa hizmettir. İnsanlığa edilen her hizmet, Allaha râcî olur.

Halka hizmet Allaha hizmettir. Bu hizmet; îmar, is-lâh, yardım, imdad ve kurtarış esaslarında toplanan iyilikler, güzelliklerdir. İnsanın kalkınmasına, hayat şart-larının iyileşmesine, insânlık seviyesinin yükselmesine, in-

[3] üçüncü haşiyenin devamı

Müteakip ayeti kerime:

(32) : « Dinlerini tefrik edip taife, taife olanlar-dan olmayın. Her taife kendilerindeki din ile ferah-lanabilirler [dinleri ayırd etmeyi, ferahlık saymayın.]

Diğeri:

(2 — Bakara — 62): « Şunlar ki, imân eylediler, ve onlar ki Mûsevî, İsevî ve Sabîî oldular, onlardan Allaha ve ahiret gününe imân edenler ve iyi iş işle-yenler için Rableri indinde sevap ve mükâfat vardır.»

Diğeri:

(29 - Ankebût — 46): «Allahınız birdir, ve biz Ona mevcudiyetimizi teslim etmişiz deyiniz. »

sanların dertlerinden kurtulmalarına yarayan her iş; Allahın cemiyetteki mukaddes işleridir. Ve ehemmiyetce en önde gelir.

«Hazreti İbrahim»
Ve
« Din milliyeti»

Kur'ânı kerîmin tayın ve tavsifine göre bütün müs-lûmanların birleştikleri bir (Din milliyeti) vardır ki o; İbrâhîmîlik, yani Hazreti İbrâhîmin imanı ile müşareket-ten vücûde gelen birliktir. Ve bu Din milliyetine kitap eh-li müminlerin kâffesi dahildir. İşte müeyyideleri:

(4 — Nisâ — 123(125)) : “Muhsin [yani iyilik işler] ol-duğuş halde bütün mevcudiyetini Allaha teslim eden ve İb-rahîmin batıldan berî ve hakka mütemayil milletine iktida eyleyen kimseden daha iyi kim vardır. Allah ; İbrahimi kendine halîl [sevgili] edindi. „

(16 — Nahil — 123): «Sonra sana, Hakka mü-temayil ve batıldan müctenip olan milleti İbrahime tâbi ol diye vahi ettik. »

Diğeri :

(2 — Bakara — 131(130)) : «İbrahimin milletinden ve Dininden kim döner, ancak nefsi sefih olanlar döner.»

Diğeri:

(3 — Ali ümran — 95) : «İbrahimin şirkten beri ve Hakka teslimiyeti tammeyi havi Dinine tâbi olunuz.»

Diğeri:

(2 —Bakara — 136(135)): «Anacak biz batıldan uzak ve Hakka yakın olan milleti İbrahime ittiba ederiz. »

Diğeri:

(3 — Ali ümran — 67(68)) : “ İbrahime insanların en evlâsı ve en yakını kendisine [İbrahime] tâbi olanlar ile

bu Peygamber, ve getirdiği kitaba iman edenlerdir. Allah Müminlerin dostu ve yardımcısıdır. »

Hazreti İbrahimin imtihanı

(2 — Bakara — 125(124)) : “Vaktâ ki Haktaalâ İbrahimi bazı evamiri ile [4] imtihan buyurup o da bunları yerine getirdi. Allah ; ya İbrahim ben seni insanlar üzerine İmâm edeceğim buyurdu. [5]

İmdi görülüyorki: Peygamberler; ümmetlerini hazreti İbrahimde birleştirmeye vasıtadılar. Hazreti İbrahim de insanların doğrudan doğruya Allah önünde birleşmelerine bir vasıtadır. Bir toplanma noktasıdır.

Hazreti İbrahimin her ümmete örnek âdetleri

Bütün müminlere Hazreti İbrahimin âdetleri övülüyor:

(60 — Mümtahine — 4,5(4)) « İbrahimde ve onunla beraber olanlarda sizia için iktidaya [uymaya] lâyük sünneti hasene [güzel âdetler] vardır.

[4]

Bu imtihanların başlıcaları Hazreti İbrahimin Allaha karşı tam bir teslimiyet, sadakat ve feragat hislerinin fiiliyatıdır ki kendisini ateşe attıkları halde Allaha imanından dönmedi. Ve Allah isterse evlâdını da Ona kurban ve feda edebileceğini malûm vak’a ile gösterdi.

[5]

Buradaki imam kelimesi (muktedabih) demektir. İmanda herkesin uyacağı önderdir.

Meselâ:

(11 — Hûd — 74(75)): « İbrahim hâlim, kalbi rakik, Halka acır ve onlar için Allaha yalvarırdı. »

Diğeri :

(38 — Sât — 45: 47(45)): « Kullarımızdan eller [iyi iş liyen eller] ve gözler [hak ve hakikati, gören, batılı tefrik eden gözler] sahipleri İbrahim ve İshak ve Yakubu zikret.»

Diğeri :

(60 — Mümtahine — 6 , 7(6)): « Ey müminler, sizden, Allahın rızasını ve ahiret nimetini dileyen kimse için onlar da [İbrahim ile ona tâbi olanlar da] iktida edilip uyulacak sünneti hasene [güzel âdetler] vardır. Bundan araz eden [geri duran, yüz çeviren] kimse [bilsin ki,] Allah onların imânlarından ganidir»

Diğeri :

(4 — Nisâ — 25(26)) : « Allahutaalâ size helâl ve haram ahkâmını beyan etmeği ve sizi sizden evvel geçenlerin sünnet ve mesleğine hidâyeti, günahlarınızı bağışlamağı muradeder. »

Diğeri :

(6 — En'am — 90): « Onlar [Peygamberler] Allahın hidâyet ettikleridir. Sen de onların hüdâsına [Allahın onlara hidâyet ettiği yola] iktida et. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 151(152)):« Şunlar ki, Allah ve Resûlüne imân ettiler ve onlardan birinin arasını tefrik etmezler, onlara ecrü sevaplarını yakında veririz. »

« **Kâbede Hazreti İbrahimin makamı** »

(Alî ümran — 96) : « Halkın ziyareti için en evvel tesis olunan beyit [Allah Mâbedi] Mekkedeki beyittir. [Kâbedir]. O beyit; mübarektir ve âlemler için mahzı

hidayettedir. (97) onda hürmete ait açık alâmetler, İbrahim'in makamı vardır. Herkim oraya girerse taarruzdan emin olur. »

Diğeri:

(2 — Bakara — 126(125)) : « Ey müminler [Kâbede makamı İbrahimi namazgâh ittihaz ediniz. »

Kâbe — Kible

(2 — Bakara — 146(144)) : «Ya Muhammed, biz senin yüzünü semaya çevirdiğini gördük. Seni razı [Mutmain] olacağın kibleye tahvil edeceğiz Yüzünü Mescidi harâm tarafına [Kâbeye] çevir. Ey müminler her nerede olursanız olunuz yüzünüzü onun tarafına [Kâbeye] çeviriniz [kible ittihaz ediniz] »

(2 — Bakara — 151(150)) : «Nereden çıkarsan çık, yüzünü Mescidi haram tarafına [Kâbeye] çevir. »

« Sadıklar birliği »

(9 — Tevbe — 120(119)) : “Ey müminler Allahtan sakınip ittika ediniz ve sadıklarla beraber olunuz. „

Kitap ehlinin birlik Esasları

(3 — Ali umran — 83(84)) : “ Ya Muhammed, de ki, biz, Allahu taalâyaya ve bize indirilen Kur’âna, İbrahim, İsmail, İshak ve Yakub ile evlâdı Yakuba nazil olan şeriatlara, Musa ve İsaya verilen Tevrat ve İncile ve bütün Peygamberlere Rabları tarafından gönderilen şeylere iman ettik. Onlardan birini, diğerinden ayırmayız, Cenabı Hakka tamamilere mevcudiyetimizi teslim etmişlerdeniz. »

(98 — Beyyine — 5) : «Onlar [kitap ehli] ancak Dinlerinde halis ve batıldan arî olarak Allaha ibadet etmekle, namazı ikâme ve zekâtı tesviye eylemekle emrolundular ki doğru Din budur. [Bu esasa dayanır.]»

(30 — Rûm — 32) : «Dinlerini tefrik edip tâife tâife olanlardan olmayın. »

Diğeri :

(29 — Ankebût — 46) : “Kitap ehli ile en iyi surette mübahese ediniz. [Samimiyetle konuşunuz] ve bize ve size kitap ve Din gönderen Allaha iman ettik. Bizim ve sizin Allahımız birdir. Ve biz Ona mevcudiyetimizi teslim etmişiz deyiniz. »

Hazreti İbrahim ve kitap ehli

Bütün kitap ehli milletler yani Musevî ve Hiristiyan milletler dahi Hazreti İbrahimi kendi dînlerinin ve Resullerin pederi ve bütün cemiyet Dinlerinin noktai hareketi bilirler.

Mukaddes müeyyidelerini yukarıda gördük ki, hülâsası şudur :

1 — Hazreti İbrahimin Hak Allaha imanı ve teslimiyeti

2 — Hazreti İbrahimin Allah için hiç bir şeyini fedadan çekinmeyecek bir sadakate ermesi

3 — Hazreti İbrahimin halkçı gayreti ve feragati gayrendişliği, digergamlığı yâni elseverliği elgayretçiliği el canlılığı

Birinci esas tevhid ve teslimiyettir. Bu keyfiyet; Dindeki noktai hareket ile noktai muvassalat arasındaki yolu tayin eder. Şöyleki:

A — İmandan maksat Allahın varlığına ve birliğine, bütün varlığın ve kuvvetin sahibi olduğuna yegâne hâkim, yegâne sahip ve her şeyi tedbir, takdir, tayin ve sevk ve idare eden olduğuna inanmak ve kullarının dileklerine icabet eden yegâne mercî ve kullarını koruyan yegâne melce' olduğuna inanmak.

B — Teslimiyetten de maksad; insanın her şeyini [her hissini fikrini, temayüllerini arzularını] Allahın ira-

delerine, isteklerine uydurmak, malını ve canını ve evlâdını onun emrine, hizmetine tahsis ve vakfetmektir. İşte müeyyideleri :

Yegâne mabût

Kur'ânı kerîmden :

(18 — Kehf — 111(110)) : « De ki, ben sizin gibi bir beşerim, bana vahiy olunduki İlâhınız İlâhi vahiddir [birdir] Rabbinin likâsını isteyin [cemaline kavuşmağı isteyen] salih âmel [iyilik işleri, iyi işler] işlesin ve Rabbinin ibâdetine [yani onun mercîlik ve melceelik hakkına] kimseyi şerik kılmasın. »

(55 — Rahmân — 29) : « Göklerde ve yerde olanlar ondan isterler. »

Diğeri:

(13 — Raad — 14) : « Oudan başkasına dua edenlere hiç bir şeyde icabet olunmaz.»

«Allah birdir her şeyi dahi Allahın birliğinde birdir.»

Vahdet

(73 — Muzzemmıl 8(9)) : «O maşrik ve magribin Rabbidir. Ondan gayrı Allah yoktur. Onu kendine vekil ittihaz et.

«Her şey Allahındır»

Yegâne hâkim, yegâne sahip

(3 — Ali ümran — 109): « Göklerde ve yerde olan her şey; Allahın malı, mülkü ve mahlûkudur. »

Diğeri :

(18 — Kehf — 26(27)):« Ve sen ondan başka ilticakâh bulamazsın.»

Diğeri:

(3 — Ali ümran— 154) : «Umûrun kâffesi Allahın elindedir. »

Diğeri :

(86 — Yâsîn — 83): « Her şeyin Melekûtu [mülkiyeti ve hakimiyeti ve hükümranlığı] elinde olan Allah her ayıp ve noksandan münezzehtir.»

Diğeri :

(58 — Mücadele — 6) : « Allah her şeye hazır ve nazırdır. »

Diğeri :

(29 — Ankebût — 22) : « Allahtan başka size dost ve yardımcı yoktur. »

Diğeri :

(6 — En'âm — 164): «O her şeyin Rabbidir.»

Diğeri:

(11 — Hûd —57) : « Rabbim her şeyi koruyan ve gözetendir. »

Diğeri:

(2 — Bakarâ — 165) : « Bütün kuvvet Allahındır. »

Diğeri:

(57—Hadid—4): «Her aerede olsanız o sizinledir*»

Diğeri :

(3 — Ali umran—189): «Göklerin ve yerin mülkü ve tasarrufu Allahutaalânındır.»

Diğeri :

(9 — Tövbe — 52)(51) : « Onlara de ki bize ancak Allahın yazdığı ve takdir ettiği şey isabet eder. O bizim Mevlâmızdır. İmdi müminler Allaha tevekkül etsinler.»

Diğeri:

(6 — En'âm — 59): « Bir yaprak düşmez ki onu bilmesin. »

Diğeri :

(17 — Esra — 61(60)): “Zikret onu ki biz sana, Rab-
bın insanları ihata etmiştir, dedik. ,,

Diğeri :

(7 — Arâf — 3) : «Allahtan gayri dost aramayın.»

Diğeri:

(39 — Zümer — 38) : « De ki, Allah bana kâfidir.
Tevekkül edenler Ona tevekkül etsinler »

Diğeri :

(8—Enfâl —41(40÷41)) : « Ve biliniz ki Allah sizin dos-
tunuz ve Mevlânızdır. O ne güzel dost ve ne güzel yar-
dımcıdır. Ve her şeye kadirdir. »

Herşey Allah için

(9—Tövbe—24(23)) : «Ey müminler, babalarınızı kar-
deşlerinizi; eğer küfrü imâna tercih ederlerse dost itti-
haz etmeyin. »

Diğeri:

(9 — Tövbe — 25(24)): « De ki eğer babalarınız, ev-
lâdlarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz âşiretiniz, kazan-
mış olduğunuz malınız, kesadından korktuğunuz tica-
retiniz, sevdiğiniz diyar ve meskeniniz; size Allahtan ve
Resûlünden ve onun yolunda duruşmaktan daha sevim-
li ise Allahutaalânın emri gelmesine [yani başınıza
geleceklerle] intizar ediniz. Allah fâsık olan kavmi hi-
dayet etmez. »

« Her şeyle teslimiyet »

(61—Sâf — 10 ve 11(11)) : « Allaha ve Peygamberi-
ne imân. ederseniz ve malınız ve canınızla Allah yolun-

da duruşursanız, bilmiş olunuz bu hal sizin için her şeyden hayırlıdır. »

Diğeri :

(8 — Enfâl — 62(60)) : « Allah yolunda infak eylediğiniz [muhtaçlara dağıttığınız] her bir şey size ödenilir. Ve siz zulüm olunmazsınız. »

Diğeri :

(9 — Tövbe — 112(111)) : « Allah onlara cennete bedel olmak üzere müminlerden nefislerini ve mallarını satın aldı. »

Diğeri :

(9 — Tövbe — 42(41)) : « Ve Allah yolunda mallarınız ve nefislerinizle duruşunuz bu sizin için hayırlıdır. »

Diğeri :

(49 — Höcerat — 25(15)) : « Ve malları ve nefisleri ile Allah yolunda duruşup çalışan müminlerdirki sadıklardır. »

Halkçılık gayreti

Hazreti İbrahimin imtisal nümunesi olacak bir hali de Halkçılık gayretidir. [6] Nitekim, bugün içtimaî hayatın, esasını, temelini, hedefini; bu Halkçılık fikri teşkil ediyor. Faziletin en büyüktü cephelerini Halkçılık vücude getiriyor.

[6]

Hazreti İbrahimin gayreti

Gerek Kur'ân kerîmde işaret ve Tevrat şerîfde tafsil buyurulmuş bir vak'a vardır ki bu vak'a; Hazreti İbrahimin [kendisine düşman olan ve kendisini öldürmeğe, ateşte yakmağa kalkan] putperestleri bile [her fenalıklarına rağmen] yine İlâhî bir merhamet ve gayretle onlar hakkında Allah nezdinde şefaate kalk-

iyiliklerin, insanlık vazifelerinin tatbik sahası Halktır. Matlup; onları yükseltmek, mahrumiyetlerinden kurtarmak, bütün ihtiyaç ve ıstıraplarına cevap vermektir. Halka hizmet; Allaha hizmettir ve dinler; cemiyetlerde bu temeli kurmak, hak ve adâleti bu esasta ayarlamak için gelmiş ve her varlıklı insana bu esastan vazife ve mükellefiyetler tevzi etmiştir. Bunun iki esasta toplu hülâsası şöyledir.

A — İnsanlık haklarını kimseden esirgememek

B — Halkın insanlık hak ve ihtiyaçlarını halka temin etmek.

Fasıl — V

İlâhî münasebetler ve Bağlar

Ders — 6

Allah — İnsan münasebetleri

Din ; insanları evvelâ Allaha teslimiyetle bağlar ve sonra Allaha elile insanları birbirine kardeşlikle bağlar.

[6] ncı haşiyenin devamı

tığını ve ne derece ısrar ile onları himayeye çalıştığını gösterir.

Kur'ân kerîmdeki işaret şu âyeti kerimededir.

(11 — Hûd - 74 ve 75) : « Vakta ki İbrahimden korku zail olup beşaret geldi. Lût kavmi hakkında Resullerimizle [kavmi mahvetmeğe memur olan meleklerle] mücadeleye başladı. İbrahim; halim, kalbi rakik halka acır ve onlar için Allaha yalvarırdı.

(75(76)) Resullerimiz ya İbrahim bundan vaz geç Rabbinin emri ve hükmü geldi. Geri çevrilmesi kabil olmayan azap onlara gelecektir. Dediler. »

Ve yine dindir ki bu bağları yaşatır, sağlam tutar, insanları inzibatı altında bulundurur. Ve ahlâkî bir çerçevede yaşatır. Öyle ki insana ; Allaha karşı ve insanlara karşı bu bağların naüeyyedeleri olarak mükellefiyetler, vazifeler, mes'uliyetler tayin eder. Ve bu vazifeleri başaracak hale gelmek için de insanı kendine karşı islâh, terbiye, ve tekâmül vazifeleri ile mükellef kılar. Bütün bunların husulü için de Allah; insanın Ruhunda hidayeti ile tecelli eder. İnsan kalbinde kendine karşı alâka, cazibe yaratır. Ve bunun yani alâkanın ilk hali; korku halinde ve sonrakisi muhabbet cazibesi mahiyetinde zuhur eder.

İşte insanı; ahlâkî bir nizam içinde tutup başkalarına zararsız halde tutan evvelâ bu korkudur. Başkalarına faydalı hale koyan da ondan sonra ki muhabbettir.

[6] nci haşiyenin devamı

Kavmi kurtarmak için Hazreti İbrahim'in Cenabıhakk'a neler söylediğini bütün tafsilâtiyle Tevrat şerif almaktadır. İsteyenler (1) nci Tekvin kitabının 18 nci babının 20 : 33 ayetlerini okurlar. Vak'anın tafsilâtını görürler. Bu vak'anın hülâsası şöyledir:

Hazreti İbrahim putperest Sedom'lular fenalıklarını islâh etmedikleri takdirde Allahın kendilerini imhâ edeceğini anlayınca hemen Cenabıhakk'a : (Haşâ ki sen bu gibi bir şey yapıp salih fasik ile beraber öldüresin.) diyor ve ilâve ediyor : (Bütün dünyanın Hakimi adalet icra etmiyecekmidir.) Cenabıhakk Hazreti İbrahime : (eğer Sedum) de şehrin içinde elli salih kimse bulursam onlar için bütün mahalli [şehirliyi] af ederim) buyuruyor. Ve bu mükâleme; şehirde on salih kimse dahi bulunsa onların yüzü hürmetine bütün şehirliyi af edeceği neticesine varıncaya kadar böyle karışıklı devam ediyor. »

İmdi insanı ; gerek kendine, gerek ailesine ve sırasile, cemaatine ve cemiyetine zararsız ve faydalı hale koyan, ve faydasını takatine göre insana genişleten emirler ve o vazifeleri daima murakabe altında tutan ve herkesin ihtiyacına göre destekliyen ve yardımcıyan münasebetler bu mevzuu [Allah ile insan münasebetlerini] vücade getirir.

İşte bu mevzuun esaslarını ve ana hatlarını vücade getiren bahisleri kısım kısım bu fasla topluyorum ; ve evvelâ Allah ile kul ve kul ile Allah arasındaki münasebetlerden başlıyorum.

(3 — Ali umran — 101) : «Allaha sımsıkı yapışan muhakkak Sıratı Müstakîme [doğru yola] hidayet bulmuştur.

Diğeri:

(22 Hac — 78) : Ve Allaha yapışın. O; sizin mevlânız ve sahibinizdir. Ne güzel mevlâ ve ne güzel yardımcıdır. »

Diğeri:

(39 — Zümer — 55(54)) : «Ona halisane teslim olun. »

Diğeri:

(73 — Müzzemmil — 7(8)) : «Rabbinin ismini zikret ve ona teveccühü tam ile müteveccih ol. »

Diğeri :

(61 — Saf — 14) : «Ey Müminler Allahın yardımcıları olunuz. »

Diğeri:

(58 — Mücâdele — 22) : «Allah; onların kalplerine imanı yazmış ve onları Allah tarafından bir ruh ile teyid etmiştir. »

“Hilkatte,,

«Hakikatler — Hikmetler»

(21 — Enbiya — 16) : “ Biz göğü ve yeri araların-

daki şeyleri oyuncak ve abes olarak yaratmadık.,,

Diğeri :

(57 — Hadid — 25): “Biz Resullerimizi vazıh ayetler ve mucizeler ile gönderdik ve onlarla beraber Kitap Mizan [Hak ölçüler ve mikyaslar] indirdik ki insanlar adalette kaim olalar.,,

Diğeri:

(38 — Saat — 29) : “Âyetlerini düşünüp mülâhaza etmeleri ve onun muhtevi olduğu mevize ve nasihatler ile kâmil akıl sahipleri miitenebbih olmaları için sana mübarek bir kitap indirdik.,,

Diğeri:

(8 — Enfâl — 29) : “Ey mü’minler Eğer Allaha itikâ ederseniz sizin için Hak ve batılı tefrika hidayet eder.,,

Allah zulüm etmez :

(10 — Yûnüs — 44): “Allah insanlara hiç bir şeyde zulüm [fenalık] etmez ancak insanlar kendi kendilerine zulüm ederler [fenalık ederler],,

« Müeyyideler »

(46 — Ahkaaf — 13(13÷14)) : « Rabbimiz Allahtır diyenlere, ve sonra din ve ikrarlarında istikamet edenlere [işleriyle doğruluklarını gösterenlere] korku yoktur. Ve mahzun dahi olmazlar. Onlar, âmellerinin mükâfatı olarak orada ebedî kalmak üzere Cennetlik olurlar. »

Diğeri :

(10 — Yûnüs — 9) : « İman eden ve salih ameller işleyenleri Rabları imanları sebeble ağaçları altında nehirler akan ve nimetlerle dolu olan Cennetlere hidayet eder.»

Diğeri :

(5 — Mâide — 10(9)) : “Allaha iman eden ve salih amel işleyen kimselere mağfîret ve büyük ecir ve mükâfat vaad buyurdu.,,

Diğeri :

(3 — Ali umran — 92) : “Ve Allah yolunda ve Onun rızası için infak ve tasadduk eylediğiniz her şeyi ve bundaki niyet ve maksadınızı Allah bilir.,,

Diğeri :

(6 — En’âm — 126) : «Ve bu; Rabbin yoludur ki doğrudur. Tezekkür edip anlayan kavim için biz âyetleri tafsil ettik. »

«Niyetler»

(4— Nisâ—112(114)): «Onlarla gizli müşaverelerinin bir çoğunda hayır yoktur. Meğer ki sadaka ile [içtimâî yardım işleri için] Mârûf [iyilik] ve müstahsen [güzellik] işleriyle ve insanlar arasını islâh ile emreden bir müşavere ola. Bunları Allah rızasını isteyerek yapana kariben büyük ecrü mükâfat vardır. »

« Mes’uliyetler »

(55 — Rahman —31) : « Ey teklif altında bulunan [verdiğim vazifelerle mükellef ve mes’ul bulunan] ins-ü-cin [insanlar ve cinler] yakında sizin hesabınızı görür ve sizin mükâfat ve cezanızı tayin eyleriz. »

(40 — Mümin — 19(19÷20)) : « Allah gözlerin hıyanetini ve sinelerdeki gizli şeyleri bilir. Allah adaletle hükmeder. »

« Hakikat Bilgisi »

(28 — Kasas — 80):« Kendilerine ilim verilenler, vah... Size! İmân eden ve salih işler işleyen kimseye [ilim] Karûn’un malından daha hayırlıdır. Bu ahret hayrına ancak sabrediciler mülâki olurlar dediler. »

“Doğru yol ve mükafat,,

(92 — Vellei — 5 : 7) : “ Şu kimse ki zekâtını verir ve Allahtan sakınır, ve sevap ve mükâfata iman eder. Biz ona kolaylık veririz, ve rahata götüren yolu kolaylaştırırız.,,

“Eğri yol — Mücazat,,

(92—Valleyl— 8 : 11(8+10)) : “Şu kimse ki nekislik eder ve Allahın mükâfatından istiğna gösterir, ecir ve sevabı inkâr eder. Ona [da] biz güçlük yolunu kolay ederiz. [Önüne açarız.]

Diğeri :

(28 — Kasas — 83) : « Biz dâri ahireti yer yüzünde yükseklik [tahakküm] ve fesadı murad etmeyenlere tahsis ettik. Âkibet muttakîleredir. »

Diğeri:

(49 — Hücerat — 13) : “ Muhakkak Allah indinde ekreminiz [en makûlünüz] en ziyade takvâ sahibi olanınızdır.,,

Amel

(48 — Ahkâf — 19) : « Herkes için amellerine göre dereceler vardır. Onlara amellerinin mükâfatı ve mücazati tamamile tesviye olunur. Ve hiç biri zulüm olunmaz. »

«Nûrsuzlar»

(8 — En’âm — 122) : « Ölülerden iken [dalâlet ehli iken] ihya eylediğimiz [hidayet verdiğimiz], onun sayesinde insanlar arasında ilerlemesi için kendisine nûr kıldığımız kimse zulmette kalan ve ondan kurtalamayan kimse gibi midir. »

«Allahın adeti»

(61 — Saf — 8) : “Allah nûrunu tamamlayıcıdır. ,,

Kalbi açılanlar:

(39 — Zümer — 25(22)) : “Göğsünü [kalbini] İslâm için [teslimiyet için] şerh eylediği [açtığı] kimse ; Rabbi tarafından nûr üzerinedir. »

(33 — Ahzâb — 43) : “ O Allahdır ki sizi zulumattan [kesafetten ve onun karanlığından] nûra [letafete ve aydınlığa] çıkarmak için sizin üzerinize rahmetini gönderir.,,

Diğeri :

(40 — Mü’min — 15) : “ Dünya ve ahrette kullarının derecelerini yükselten ve arşı âzamin sahibidir. ,,

İnsanlık

İnsanlık hakları

İnsanlık haklarının neler olduğu gelen Peygamberlerin bildirdikleri ve mukaddes kitapların muhteviyatı gösteriyor. Ve gerek Peygamberlerin gerekse mukaddes kitapların geliş hikmetlerini ve maksatlarını da bu mukaddes esaslar ve bilcümle mukaddes haklar teşkil ediyor.

Peygamberler ve kitaplar ve insanlık

“Kur’ân kerîm,,

(6 — En’âm — 92): «[Bu kitap — Kur’ân kerîm] mübarek, ve kendinden evvelki kitapları tasdik edici olarak indirdiğimiz kitaptır. »

Diğeri :

(14 — İbrahim —52): « Onunla inzar olunmaları ve Allahın ilâhi vâhid [bir tek Allah] olduğunu bilmeleri ve kâmil akıl sahiplerinin vâz ve nasihat almaları için bu Kur’ân insanlara belagdır [tebligattır] .»

Peygamber efendimizin esas memuriyetleri

(7 — Âraf — 157) : « O Nebi’î ümmî [Hazreti Muhammed] ; Onlara iyilik etmeği emir ve kötü işlerden nehyeder. İyi şeyleri onlara helâl, fena ve müstekreh şeyleri haram kılar. Omuzlarındaki ağır yükü [tahakkümü, zulmü] kaldırır. Üzerlerinde bulunan zincirleri ve

bukağuları [her nevi esareti ve hürriyetsizliği, insanlığın inkişafına engel olan her türlü kayıdları] çıkarır. İşte o Nebiye imân ile onu tevkir ve tâzim eden [onun getirdiği bu vazifeleri benimseyip onu hayata gaye edinen] ve düşmanlarına karşı [bu vazifeler işlerine gelmediğinden dolayı ona muhalefet edecek kuvvet ve nüfuz sahibi mütehakkimlere karşı] ona yardım eyleyen ve onunla beraber nazil olan nûra [Kur'âna] ittibâ eden kimseler necât ve kurtuluşa erenlerdir.»

Bütün insanlara açılan devre:

(21 — Enbia— 107) : «Biz seni ancak alemlere rahmet için gönderdik. »

(68 — Kalem — 4): «Ve sen en büyük [en güzel] ahlâk üzerindesin. »

(84 — Sebâ' — 28) : « Ya Muhammed biz seni ancak bütün insanlara müjdecî ve sakındırıcı olarak gönderdik ve lâkin insanların ekserisi bunu bilmezler. »

(7— Arâf — 185(158)) : « Ya Muhammed de ki, ey insanlar, ben sizin cümlenize Allahın Resulüyüm. »

Hadisi şerîf: [Peygamber efendimizin sözleri]

« Ey Allahın kulları kardeş olunuz. »

Salâhiyet

(3 — Ali ümran — 19(20)) : «Sana vacip olan yalnız tebliğdir. »

Vazife:

(16 — Nahil — 125) : « Rabbinin yoluna hikmet ve güzel mev'ize ile davet et, »

(17 — Esrâ — 28) : « Onlara mülâyim ve güzel sözler söyle. »

(6 — En'âm — 159) : «Dinlerinde fırka fırka ayrılanlara ve tefrika yapanlara sen hiç bir şey değilsin. Ancak onların emirleri ve işleri Allaha aittir. »

Peygamberlerin beşeriyeti

(3 — Ali umran — 78(79)) : “[Hıristiyanlara hitab] Allahın kitap ve hikmet ve nübüvvet verdiği bir beşerin ; [Peygamberin] Allahtan başka benim kulum olunuz demeğe hakkı yoktur. Ancak halka talim eylediğiniz ve okuduğunuz kitap [İncil] mucibince kâmil ve muhlis olarak Allaha kul olunuz der ,,

(79(80)) Ve Melekleri ve Peygamberleri kendinize Rab, Ma’bud itihaz ediniz diye de emir etmez. Siz [Hıristiyanlar] Müslüman olduktan sonra [Allahın bir olan dinine, İslâmiyete girdikten yani Allaha teslim olduktan sonra]; o size küfr ile nasıl emreyler. »

Dikkat:

İşte bu Ayeti kerime dahi İslâmiyetin Hazreti İbrahimden başladığını ve gerek Museviler, gerek Hıristiyanların da Muhammedî’ler gibi Allah indinde İslâm olduklarını te’yid ediyor. Zira Kur’ân kerîmin sarahatine göre : «Allah indinde Din; İslâmdır. [Yani teslimiyete müstenid bir dindir.] Netekim Hazreti İbrahimin evlâd ve ahfadına Kur’ânda yazılı böyle bir vesayası vardır :

(2 — Bakara — 133(132)) : «İbrahim evlâtlarına ve [torunu] Yakub da evlâdına [yani Musevilere] İslâm ile vasiyet edip, ey oğlum, Allah sizin için bir Din ayırdı. Ancak müslüman olduğunuz halde ömürlerinizi sona erdiresiniz. »

Emir :

(19(18) — Meryem(Kehf) — 111(110)) : “De ki ben sizin gibi bir beşerim. ,,

(3 — Ali umran — 159): “Ve işlerde onlarla müşavere et. ,,

(72 — Cin — 20 : 24(21÷22)) ; «De ki, ben size bir zarar vermeğe veyahut [kendiliğimden] sizi irşada kadir deği-

lim. De ki beni Allahın azâbından kurtaracak kimse yoktur ve Ondan gayri sığınacak bir yer dahi bulamam. „

(7 — Araf — 188) : “ De ki nefsim için menfaat celbi, ve zararın def’i elimde değildir. Ancak Allah ne dilerse o olur. „

(16 — Nahil — 127) : “Sabret. Sabrın ancak Allahın tevfiği iledir. „

(16(11)—Nahil(Hûd)—69(112)) : “Ve emir olduğunuz veçhile Rabbinin sana gösterdiği yola salık ol. „

İçtimaî mükellefiyetler

Yardımlaşma ve dayanışma

(9 — Tevbe — 72(71)) : “Erkek ve kadın mü’minler birbirinin dostu ve velisidir. İyilikle emir ve kötülükten sakındırırlar.,,

İşte insanları kemale ve dolayısıyla kurtuluşa, refah ve saadete ve hakikî manasiyle medeniyete götürecektir olan nizam; bu mü’minler arasındaki birlik ve beraberlik, dayanışma ve yardımlaşma mükellefiyetleridir. Hil-katte gaye kemaldır. Ve insanın ihtiyacı da kemalin meyvelerindedir. Cemiyeti kemale götürecektir şey bu yoldaki fikir, iman, iş ve el birliğidir.

Ferdî mükellefiyetler

Birliği kuranların vazifesi; birliği korumak ve rahat yaşatmaktır. Bunun için yapılacak fedakârlık [bunun zıddı olan] tefrika halinde boşuna ve kör döğüşüne sarfo-lunacak mala, cana, emeğe nazaran hiç kalır.

İmdi muhtaç Halkın haklarını müdafaa veya ihtiyaç-

larını temin için onlara muhtaç oldukları her şeyi vermek lâzımdır. Netekim bir Müslümanın mükellefiyeti yalnız zekât değildir. Zekât ; umumî mükellefiyetler içinde asgarî bir haddedir.

[Senelik bir sene yatmış servetin yüzde iki buçuğu] Netekim Allah havas ibadî için kendilerine yeterden fazlasını vermeği emrediyor :

(2 — Bakara — 219) : «Ve senden ne gibi şeyleri infak edeceklerini sorarlar kendilerine kifayet eden miktardan fazlasını söyle. ,,

Diğeri :

(2 — Bakara — 267) : “ İnfak için fenalarını seçmeyiniz. [Fena şeylerinizi başkalarına yedirmeyiniz]

Diğeri :

(28 — Kasas — 77) : “Ve Allahın ihsan ettiği gibi sen de İbadullaha ihsan eyle. İyilik et. ,,

Diğeri:

(98 — Beyyine — 8(7÷8)) : “Şunlar ki iman ettiler ve salih âmel [iyi işler] işlediler, onlar mahlukatın hayırlılarıdır. Onların Rabları indinde mükâfatı, ağaçları altından nehirler akan Aden cennetleridir ki orada ebedî kalırlar. Allah onlardan ve onlar da Allahtan razı olurlar. Bu mükâfat ve ikram Rabbından sakınanlar içindir.

Selamet gayesi

Hazreti İbrahimin Allaha niyazı :

(26 — Şuarâ — 87 : 90(87÷89)): « [Hazreti İbrahim Rabbine duasında] beni Halkın baas oldukları günde [Mahşerde] zelil etme o gûa ki ne mal ve ne evlâd faide verir, ancak Allaha selim kalp ile gelen müstefit olur. [Dedi.]

Allahın selâmete daveti

(2 — Bakara — 208) : « Ey mü'minler, cümleniz birden selâmete giriniz ve şeytanın adımlarına tabi olmayınız. »

Diğeri :

(6 — En'âm — 127) : « Rableri yanında onlar için (selâmet yer) vardır. İşledikleri hayırlı âmeller sebebiyle Allah onların dostu ve velisidir.»

Diğeri:

(10 — Yûnüs — 25) « Allah selâmet yere davet eder.»

Diğer :

(6 — En'âm — 55(54)) : « Âyetlerimize imân edenler sana geldikte onlara Allahın selâmı [selâmeti] sizin üzerinize olsun [söyle] »

Şahsî temizlik, islâh gayesi

Cemiyetin selâmete çıkması ferdlerin selâmete çıkmaları ve salim bir hale gelmelerine mütevakkıftır. Cemiyet; ferdlerin muhassalasıdır.

(11 — Hûd — 87(88)) : « Muradım ıslahtır. Bana ancak Allah; muvaffakiyet ihsan eder. Ona tevekkül ettim. Her hususta oaa dua ve niyaz ederim. »

Diğeri :

(12 — Yûsûf — 53) : « Ben nefsimi hata ve nisyandan tebriye etmem muhakkak nefis; fenalıkla emredicidir. Ancak Rabbimin rahmet buyurduğu bundan kurtulur. »

Diğeri :

(29 — Ankebût — 6): « Şehvet ve hevâsiyle veyahut düşmanlarıyla uğraşan kendi nefsi için cihat eder. Muhakkak Allah âlemlerden ganîdir.

Şahsî Mükellefiyetlerin derecesi

(65 — Talâk — 5(7)) : “Allah bir kimseyi ancak ona verdiği kadarile mükellef kılar. ,,

(2 — Bakara — 223) : “Nefsiniz için iyi şeyler takdim ediniz. ,,

İmdi:

Selâmet için islâh ve temizlik lâzımdır. Selâmet; temizlik halidir. Kalbin fikrin temizliği, musaffa hale gelmesidir. Kur’ânı kerîm ; bu halin ehemmiyetini bütün dünyaya bildirir :

(91 — Veşşemis — 9,10(9)) : “ Nefsini pâk ve temiz olan muhakkak felâh ve selâmete erdi.,,

Diğeri:

(9 — Tevbe — 109(108)): “Allah temizlenenleri sever. ,,

Diğeri :

(27 — Nemil — 59) : “De ki, Allaha hamdolsun. Ve ıstıfa edip temizlenen kullarına selâm olsun.,,

Diğeri :

(38 — Saat — 46(47)) : “Onlar indimizde ıstıfa edip temizlenmiş hayırlı kullardandır. ,,

Diğeri:

(28 — Kasas — 55) : “Bizim amelimiz bize, sizin ameliniz sizedir. Allah size selâmet ihsan etsin. Biz cahillerle musahabeti istemeyiz derler. ,,

Bilgi ışığı

Selâmet yolunu seçmek, selâmete ermek için bilgi ışığında yürümek, bilerek görerek adım atmak veya bilenlerle yürümek lâzımdır.

(39 — Zümer — 9) : “De ki bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu ? ,,

(20 — Tahâ — 111(114)) : “Ve Yarabbî ilmimi artır söyle. ,,

Bir Hadis Şerifte de Cenab Peygamber Efendimiz: Çinde ise bile ilmi aramağa gidiniz zira ilme talib olmak her Mümine farzdır.)

Bir Diğesinde :

(Beşikten mezara kadar ilme talip olunuz.)

Diğesinde:

(İlim ibadetten efdaldır. Dinin nâzımıdır.)

Diğesinde;

(İlim tahsili ile geçen bir saat ibadet ile uyanık geçirilen bir geceden ve yine ilim tahsili ile geçirilen bir gün; üç ay oruç tutmaktan hayırlıdır.)

Diğesinde :

(Âlim ol ya öğrenci ol, ya dinleyici ol, ya ilmi setren ol, beşinci bir şey olursan hiç olursun.) Buyurulur.

Kur’ânı kerîmden :

(2 — Bakara — 186) : “Onlara de ki, ben yakinim, bana dua edenlerin duasını kabul ve icabet ederim. Onlar da bana itaatle icabet etsinler ve bana iman eylesinler tâ ki Hakka ve Rüşde îrişeler. ,,

İbâdet nûru

Bilgi insanı Allaha doğrultur, Hak, doğru yolu buldurur. Fakat o yolda sebat ve azimle yürümek için insan Allahın yardımına muhtaçtır. Bu yardım; ibadet ile insana Allahtan gelen nûr feyizleri iledir.

Şahsî mükellefiyetler hakkında emirler

Hak yolunda gayret ve tahammül :

(3 — Ali umran — 200) : “Ey müminler, ibadet ve

tâatin meşekkatlerine, size isabet eden belâ ve musibete ye harbin şiddetli sıkıntularına sabır ve sebatla cehd edin ve hudutlarda düşmana karşı bekçi olun ve Allah-tan sakının tâ ki fevz ve felâha [kurtuluş ve selâmete] eresiniz.

Diğeri :

(3 — Ali umran — 146) : “Enbiyadan ne kadarı kendileri ile beraber olan bir çok tâbileri ile Allah yolunda mukatele eylediler. Ve kendilerine isabet eden musibetlerden ve güçlüklerden yılmadılar. Acze, za’fa düşmediler. Düşmana zillet göstermediler. Allah musibetlerle sabır ile sebat gösterenleri sever. ,,

Mükellefiyetlerde muvazene esası :

(28 — Kasas — 77) : “Allahın sana verdiği şeyle ahireti [kazanmağı] iste [varlığını hayır ve hasenata sarfet] [fakat] dünyadan [da] nasibini unutma. Ve Allahın sana ihsan ettiği gibi sen de Allahın kullarına iyilik et ve yer yüzünde fesadı taleb etme, muhakkak Allah müfsidlerini sevmez. ,,

Kurtuluşa hazırlık

Gerek ıstifâ ve temizlik, gerek ruhî tekâmül ve yükselme; ibadet nûrunun feyizleri ile hasıl olacak, insan; insanlığın hakikî haline böyle erecek, ve selâmeti, böyle bulacaktır. Mukaddes Kitapların müjdelediği (Kemal devri) böyle gelecek ve insanlar; insanlıkta böyle tahakkuk edecektir.

Bu devirden evvelki devirler ve safhalar geriye doğru iptidailik devirleri ve derece derece ileriye doğru da olgunluk safhalarıdır. İnsanlığın tekâmül devresi hududu elseverlik mertebesi ile kardeşlik ruhu ile ve onun vazife hisleri ile başlar. Halbuki iptidailik;

vahşi bir egoizma ile başlar. Ve iptidailik ile medenî hayat hududu arası; bu menfi hislerin, fikirlerin değişme ve islâh merhaleleridir. Allah islâh edicidir. Bu vasıfları ve tecellileri ile mütemadiyen insanı islâh etmektedir. İnsan salâh buldukça Halka yakınlık duyar; insaf ve merhamet sahibi olur. Zira Hakka yaklaşan Halka yaklaşmış olur. Halkı seven; Allahı ve Allahı seven Halkı sevmiştir. İmdi : İmân, ibadet; insanı Allaha ve Allahtan Halka yaklaştıran, birliğe götüren bir vasıta, bir yoldur.

Birlik :

Birlik; hakikatlere vukuf ile, medenî düşünceler, müsbet hislerle ve tekâmül neticesi vücut bulacaktır. İkinci cihan harbinin bütün insanlara paylaştırdığı ıstıraplar, birliği arattı. Ve insanları zorla bu tek çareye yaklaştırdı. Öyle ki, intibahtan gayrı çare ve sulhten başka ideal, birlik ve beraberlikten gayrı ilâç kalmadı. Allahın mukaddes Kitaplarla istediği ve bu günkü muharip devletlerin gaye edindiği bu birlik ve beraberliğe herkes hazır mıdır ? Herkes fikren ve hissen hazırdır. Fakat tatbikatı için cemiyetler arasına kurulması gereken köprüler, açılması lâzım gelen kapılar vardır. Bu köprüler; kalblere kurulmak ve bu kapılar; kalplerde açılmak lâzımdır. Fakat cehalet ve taassup zulmeti ve binlerce senelik politika telkinleri ; içleri öyle doldurmuştur ki Allahın birliğinden başka bir varlık ve Allahın cihanşümul yüksek irâdelerine uymaktan başka bir fikir insanı kolay birleştiremeyecektir.

Nitekim Kur'ânı kerîmde gelir :

(6 — En'âm — 153) : “ Ve bu [emirler, tavsiyeler] benim doğru yolumdur. Ona tâbi olunuz. Türlü türlü yollara tâbi olmayınız ki sizi Allahın yolundan ayırırlar. Allah bunu size emrediyor. Tâ ki sakınasınız.,,

(3 — Ali umran — 104) : “sizden halkı hayıra davet eden, hayırlı şeylerle emir ve fenalıklardan menneder bir millet olaun. ,,

(29 — Ankebût — 69) : “ Şunlar ki bizim rızamızı için uğraşırlar, onları elbette yolumuza götürürüz. Allah iyi iş işleyenlerle beraberdir. ,,

(7 — Arâf — 181) : “ Mahlûkatımızdan insanlara Hak yolunu gösterir ve hak ile adalet icra eder bir ümmet vardır.,,

(31(41) — Fussilet — 33) : “ Allaha davet eden ve salih âmel [iyi işler] işleyip ben de müslümanlardanım diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır. ,,

(3 — Ali umran — 103) : “ Cümleiniz Allahın ipine sınımsıkı sarılmış birbirinizden ayrılmayınız. Allahın üzerinize olan nimetini zikrediniz. Sizler birbirinizin düşmanı iken [Allah] kalblerinizi barıştırdı. Ve onun nimeti sayesinde birbirinizin kardeşi oldunuz. ,,

İşte bütün insanlığa bu iyiliği getirecek olan ; Din kültürü, yüksek kültür, budur. Öyle bir kültür ki onun tarafçılığı, hususiyeti yoktur. Her ferdi, her milleti fark-sız olarak benimser ve ona insanlığın her hakkını verir. İnsanların her ihtiyacını emniyet altına alır.

İmdi şahsî mükellefiyetler; ferdi; evvelâ kendini cemiyete yarar hale koymağa, ve bu müsbet hali daima muhafazaya ve arttırma çalıştıracak esaslardır. Ve bunun nasıl olacağını Din talim etmiştir. Bu esaslarda iç sermayesi ibâdet nûru, ve dış sermayesi ilim, fikir ışığıdır.

İmân nûru

(57 — Hadid — 19): “[Müminlerin] ecrü mükâfatı ve nûru vardır. ,,

Diğeri :

(66 —Tahrîm —8) : “ Onların nûrları önlerinde ve sağ taraflarında yürür. Ya Rabbi bizim nûrumuzu artır ve bizi mağfiret buyur, muhakkak sen her şeye kadirsindirler. „

İnsanlık ve Din

Dinin esası ve hedefi içtimaî yardım ve kurtarıcılıktır. Din ; ferdleri kardeşlik bağlarıyla birleştirir ve birbirinin yardımı ile kalkındırır. Peygamberimiz Efendimize Cenabı Hakkın tevdi buyurduğu vazifeler ; bu bağları bağlamak ve kurtarıcılık ve islâh, devrini açmaktır. Ve teşkil edeceği cemiyete bunları ve içtimaî yardımı esas kılmaktır. Din; bir mekteptir. Bu mektepte insan Allahın istedikleri iyilikleri öğrenir ve istemediği fenalıkları anlar. Emrolunan ibadetle yani ibadetin celbedeceği nûr ile insan kendini Allahın iradelerine uymağa, fenalıktan kaçınmağa ve iyiliğe koşmağa hazırlar. Bu nûr onu kurtarıcılığa ve içtimaî yardıma sevkeder. Yine bu istifanın neticesi olarak İnsanda his yükselir, hüriyeti ister, insanlık haklarını benimser, onlara olan ihtiyacını tâ candan duyar, Haktan, adaletten hoşlanır. Esaretten, zilletten, hakirlikten, zulümden, haksızlıktan nefret eder. Ve alel’umum Allaha iman etmiş ve onun her kitaptaki iradelerini kabul etmiş olan mü’minler bir aile vücude getirirler ve yekdiğerine karşı Allahtan vazife ve mes’uliyet deruhte ederler.

“ İçtimaî gayret „

Manevî hayat ile mücehhez bir insanda gayret tezahür eder, onun içinde atalete, meskenete müsaade etmeyen bir münebbih vardır. Onu daima enerjîye; gay-

rete sevkeder. Cemiyete yararlığa götürür, daima faal kılar, çalıştırır. Dinsizin enerjisi götüluğe de yarayabilir. İmdi bu kuvvet ve gayretin yalnız iyiliğe yarar mahiyette olması ve yükselmesi müsbet bir manevî hayat ile olur. İnsanı kurtarıcılığa sevkeden bu müsbet kuvvettir. Böyle müsbet hislerden doğan taşan gayrettir. Nitekim iyi nam bırakmış insanlara o iyi hatırayı bıraktıran, ve onları dünya ve ahirette âziz eden saik böyle bir kuvvet ve gayrettir. Bütün içtimaî alâkalar bu gayretten doğar, alâkaların icabettirdiği fedakârlıklar bu gayretten doğar. Bu gayretin derecesi insanı her fedakârlığa sevkedebilecek, faaliyette en son haddi bulduracak mertebeye yükselebilir. İçtimaî alâkalar uğrunda malını, canını seve seve verenlerin gönülleri bu gayretle doludur. Ve bu gayret insanın Allaha ve insanlığa muhabbetinin, sadakatının mahsulüdür.

Aile kurmak, ana olmak, baba olmak, gayretin ilk duygularıdır. Cemiyet denilen insanlık, varlığını ; ortaya koyan, yaşatan, yükselten ; bu duyguların olgunluğu ve semereleridir. Her gayret İlâhîdir. Hakikatte (gayyur) sıfatı Allahındır. Bütün mahlûkatta cüz'en ve kısmen tecellidedir. Gayret menbaı Allahtır. Mahlûk bu gayretin tecelli kabıdır. Kendinde gayret duyanlar sevinmelidir. Çünkü İlâhî bir sıfattır. Hayatın ifadesi, hareketin saiki, faaliyetin ruhu gayrettir. O halde hayatın sermayesi gayrettir. Ve Allah ; gayreti olan kimseleri sever. Ana; doğurabilirmiyim diye, doğurduktan sonra bakabilir miyim diye, baba; şu güç işe başlarsam başarabilirmiyim diye düşünmemeli. Yalnız düşüneceği şu olmalıdır. Başlıyaçağım iş Allahın istediği bir iş midir. Böyle ise; artık tevekkülden başka yapılacak bir iş yoktur. İnsan ; kendinin malı değildir. Hiç bir işe kendiliğinden el sürmesine bile imkân yoktur. Yaşamak, ölmek elinde midir.

Bir kazaya, bir felâkete uğramamak elinde midir. Elbette değildir. Peki nasıl yaşıyor? Allahın iradesile, Allahın gayretile ! O halde bilmeli ki her işin başında duyacağı gayret de Allah'tandır. Musevî mukaddes kitabında ne güzel bir tenbih vardır. Meâli şerîfi şöyledir :

(Allah ana karında çocuğu yaratırda onun dünyaya gelmesi için kuvvet vermez mi?) İmdi bütün işin ruhu: korkmamak, vazifeden kaçmamak, Allaha güvenip cesaretle vazifeye sarılmak ve yürütmektir. Bir netice almanın da, medeniyet ve terakkinin de yolu budur. Peygamberimiz efendimiz de (Cenabıhak ibadetin gayreti olanlarını sever.) buyurur.

Diğeri :

(İki gününü müsavi geçirenin bir günü kaybolmuştur.)

Kur'ân kerîmden :

(2 — Bakara — 207) : “ Ve yine insanlardan Allahın rızasını isteyerek nefsini feda eden de vardır. Cenabıhak kullarına şefkat ve merhamet edicidir. „

Cemiyette din bağları ve mükellefiyetleri

Mümin kardeşliği :

(49 — Hücerat — 10): “ Muhakkak müminler kardeşirler. Kardeşlerinizin arasını islâh ediniz. Ve Allah-tan sakınınız tâ ki rahmete nail olasınız. „

Diğeri:

(5 — Mâide — 3) ; “ Fazilet ve takva da birbirinize yardım ediniz „

Yetimlerin kardeşliği:

(2 — Bakara — 220) : “ Onların [Yetimlerin] işlerini

islâh hayırdır. Onlarla münasebetlerde siz kardeşleriniz olduklarını düşününüz. ,,

Anaya babaya karşı mükellefiyet:

(17 — Esrâ — 24(23÷24)) : “ Vâlideyne iyiliği Rabbin kât’-iyyen emretti. Biri veya ikisi de yanında ihtiyarlarsa onlara of deme, tekdir etme, iyi sözler söyle rahim ve şefkat ile tevazu’ göster. Yarabbi beni küçük iken besledikleri gibi onlara merhamet buyur. Söyle. ,,

Kurtuluş geçidi

(90— Beled — 12 : 17) : “ Akabe nasıl geçilir bilir misin? Bir esir azadetmek, veyahut açlık ve ihtiyaç gününde yakınlığı olan bir yetimi veya fakir ve zaruretinden toprak gibi hakîr olmuş yoksulu yedirmek, sonra müminlerden olup sâbr ve merhametle tavsiye etmekle [geçilir] .

Diğeri :

(22 — Hac — 37): “ Allahın rızasını isteyin, iyilik edenleri müjdele. ,,

(2 — Bakara — 195) : “ İyilik ediniz. Zira Allah iyilik edenleri sever.,,

Diğeri :

(95 — Tîn — 6) : “Ancak iman edip salih amel işleyenlere ardı arası kesilmez ecrü mükâfat vardır. ,,

Diğeri :

(3 — Ali umran — 110) : “Siz insanlar arasına çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz iyi şeylerle emir ve fenalıklardan nehyeder ve Allaha iman edersiniz ,,

Salihlere :

(29 — Ankebut — 9) : “İman eden ve iyilik işleyenleri (Salihler) zümresine idhal ederiz.,,

Diğeri:

(16 — Nahil — 32) : Ruhlarını kabzyledikleri kim-

selere Melekler ; (sizin üzerinize selâm [selâmet] olsun. İşlediğiniz salih ameller [iyi işler] sebeble Cennete giriniz derler. ,,

Diğeri:

(16 — Nahil — 97) : “Mü’min olduğu halde salih amel işleyen erkek veya kadını dünyada iyi hayat ile yaşatırız. Ve amellerinin mükâfatını andan daha iyi olarak veririz. ,,

Takvâ ehline :

(39 — Zümer — 61) : “ Ve Allah; ittika edip fenalıktan sakınanlara imânlarıyla cehennemden ve azabtan necât [selâmet] verir. Onlara bir fenalık dokunmaz ve mahzun dahi olmazlar. ,,

Diğeri:

(43 — Zuhref — 68) : “Allah müttakîlere [fenalıktan sakınanlara] ey kullarım, bugün sizin üzerinize korku yoktur ve mahzun dahi olmazsınız buyurur.,,

Diğeri :

(45 — Câsiye — 20(19÷20)) : “Zalimlerden bazısı bazısının dostu ve velisidir. Allah ise müttakîlerin dostudur. Bu din ; İnsanlara kurtuluş ve selâmet yolunu gösterir. İkan talebinde bulunanlara [yaklaşmak isteyenlere] de sırf hidayet ve rahmettir. ,,

Diğeri :

(9 — Tevbe — 121(120)) : “Allah iyi işler görenlerin. mükâfatını zayı’ etmez. ,,

Diğeri :

(57 — Hadid — 18) : “Gerek erkek ve gerek kadın sadaka veren ve Allah için faizsiz borç verenlere Allah verdiklerini kat kat kılar. Ve onlara ayrıca da eciri kerîm vardır.,,

Diğeri :

(76 — İnsan — 10(9)) : “Size [muhtaçlara] Allah rı-

zası için yediriyoruz ve buna karşı sizden ne ücret ve ne teşekkür isteriz [derler. Fazilet sahipleri] ,,

Diğeri :

(3 — Ali umran — 91(92)) : “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz bir [fazilet] ve hayra nail olamazsınız.,,

Diğeri:

(10 — Yûnüs — 26) : “İyilik edenlere bir iyilik ve ziyadesi vardır. Onların yüzlerini zillet tozu kaplamaz. İşte onlar Cennet ehli olup orada ebedî kalırlar. ,,

Fasıl — VII

Âhlâkiyet

Ders — 8

İçtimaî ahlâk

Cemiyetle; hayatî bir ehemmiyetle alâkadar olduğu ahlâk; ferdin cemiyete tesir eden ahlâkıdır. Bir cemiyetin gerek temeli gerek nizamı; ahlâk sağlamlığı ile alâkalıdır.

Binlerce senedenberi cemiyetlerin ihtiyaç içinde yaptıkları tecrübeler ahlâkın en hayatî bir ihtiyaç, en zarurî bir esas olduğunu göstermiştir. Bütün tarih kayıtları, milletleri ahlâklarile medih ve ahlâksızlıklarile zem etmiş. Çünkü milletler ancak ahlâkla yaşayabilmişler ve ahlâksızlıkla mahiv ve perişan olmuşlardır.

Tekâmül kanununun tabîî seyri; terekkiyi ve ideal bir medeniyet ve saadete doğru hareketi icab ettirir. Bunun yolu ahlâk yoludur. Ahlâksız cemiyette birlik olamaz, çünkü emniyet, tesanüt ve teavün olamaz. En basit bir misâlle işi tahlile girelim :

Bir çatı altında yaşamak üzere birleşenlere ister bir aile, ister bir şirket diyelim. Bunların ilk birlik için düşünecekleri şartlar nedir ? Elbetteki emniyet, tesanüt

ve teâvün [dayanışma ve yardımlaşmadır]. Birbirine emniyet edemiyen insanlar bir çatı altında nasıl yaşar ve geçinir, birbirinin alâka ve gayretine istinat edemiyen ve birbirinden yardım göremiyen insanlar bir çatının altını nasıl yaşanacak hale koyabilir. Bir aile için, bir müessese için bu böyle olduğu gibi, bir millet efradı için veya dünya milletleri için de sema altı böyledir. Binaenaleyh her içtimaî hayatı bir nizam bir ahenk temin eder ki. Bu, ahlâktır. Ve her ahlâkî nizam, karşılıklı emniyet, karşılıklı tesanüt ve teavün vücude getirir. Bu nizamı en umumî ve âlemşumul manâda kuran dindir. Ve hususî manâlarda da kanunlardır. Aile nizamı, bir köyü ecdattan görenek gelen örf ve adeti, bir kasabanın belediye nizamları, nihayet bir devletin memleket kanunları ve devletlerin beynelmilel hukuk esasları hep ahlâka, yâni emniyete dayanır. Dinlerin zuhurundan evvel dahi her yer velev en iptidaî manâda dahi olsa yine böyle emniyet, tesanüt ve teavüne müstenit aile, aşiret hayatı kurmuşlardı, mahallî ve umumî nizamlarla hayat ve muamelâtı eminiyet altına almağa çalışmışlardı, ve buna tesanüt ve teavün esasında müşterek işe, birlik işine lüzum görmüşler ve buna (Ortanın işi) demişlerdi. İlâhî tekâmül kanunları; beşeriyet İlâhî dinleri kavrayabilecek bir olgunluğa geldikten sonra da ahlâk nizamlarını bütün dünya için bir tek esasta ve en hakikî manâda kurmuş ve müeyyidelerini ortaya koymuştu. Dinlerden evvel müeyyîdeler; yani emniyeti ihlâl edenlere, tesanüt ve teavün icablarına mugayir hareket edenlere karşı aile reisinin, aşiret reisinin veya memleket hükümdarının veya cemaat ihtiyar heyetinin ceza hükümleri vardı. Fakat bu cezalar daha ziyade hem mahkûm sınıflara has idi, hem de cahil reislerin mizaçlarına göre, çeşit çeşit idi. İlk Musa dini ile Cenabı Hak adalet kanunları vaz etti. Allahın

saşmaz; yanılmaz adaleti, hikmeti, îlmi, basireti ile ortaya gelen bu esaslar dünyanın bir kısmına nûrunu saldı. Ve tedricen bütün dünyaya devreler ve kitaplarla yayıldı. [7]

Din; içtimaî nizamı, yani ferdî ve içtimaî ahlâkı kurduktan sonradır ki insanlar medeniyete girmekte hakikî müeyyidelere malik oldular. Çünkü insan yaptığı fenalığı kanun mürakabelerinden gizleyebilse de Allaha gizleyemez veya bir kolayını bulup işlediği cürmün akibetinden her hangi bir suretle kurtulsa dahi Allahın adaletinden kurtulamaz hakikati; zihinlere yerleşti. Ve medenî kanunların temin edemediği mükâfat müeyyidelerini yani iyiliği ve iyilikte fedakârlığı teşvik eden müeyyideleri de Allah temin etti.

İmdi insan; Allahın müeyyideleriyle gerek bu dünyada gerek öteki âlemdeki hayatta tatmin edildi. Ve her iki dünyaya ait azab ve mükâfat esasındaki ameller karşılıkları itikadlara esas oldu.

Ahlâk ; mukaddes kitapların bir kelime ile tarifine ve bütün şumulünü bu kelimedede topladığına göre (takvâ) dır. Lûgat manasında takvâ ; (sakınmak, gözetmek) dir. Dinde izahı : (Bir insanın fenalık yapmaktan ve elinden gelen her bir iyiliği yapmamaktan sakınması ve Allahın insanlara temin ettiği hukuku gözetmesidir.) Peygamberlerin birer misal ile bunu izahları da şu mealde ve birdir : (Kendine yapılmasını istemediğin fena şeyleri bankalarına yapma, kendin için istediğin her iyi şeyi başkaları için de iste ve yap)

[7]

Bu esası tasrih eden tevratı şeriften bir ayet: (Tesniye —4 —8) : « Bu şeriatin kâffesi gibi adaletli kanunları ve ahkâmı olan hangi büyük millet vardır. »

Ancak bu esaslar müstebit hükümdarların, Sultanların işine gelmediği için onlar bu esasları unutturmağa ve bunun yerine kendi prensiplerini ortaya koymağa ve binnetice insanları; muayyen insanlık hak ve hüriyetleri hilâfına istedikleri gibi kullanmağa kalkmışlardır. Buna mutlakıyet edebiyatı derler. Cemiyette zümre zümre, zuhur eden fikirler, meslekler ; hep bu haksızlıkların aksülâmelleridir. Hakikî ahlâk Dinin istinat ettiği umdelerdir. Ona riayet, işlerine gelmiyenlerdir ki ahlâk mefhumunu baltalamak için mugalataya boğmuşlardır. Gerek Musevî ve iseviliğin birlik ruhunu istinat ettirdiği (komşuluk), ve gerek Müslümanlığın birlik ruhunu istinat ettirdiği (kardeşlik) ruhlarının istediği şey birdir: Emniyet, tesanüt ve teavündür. Musevîlik ve Hristiyanlık ; Allahı sevmeği va komşuyu da kendi gibi sevmeği emir eder. Yanlarında sakın garibi de öyle. Müslümanlık ise beşeriyetin daha mütekâmil bir yaş seviyesinde geldiğinden insanlar arasındaki komşuluk fikrini kardeşliğe kalbeder. Ve Kur'ânı kerîm bütün mü'minlerin ve bir hadis şerîfle de Peygamber Efendimiz bütün insanların kardeşliğini ilân eder. Ve insanlardan bu mahiyet ve kuvvette bir birlik ister. Beraberlik hayatı ve digergamlık, ve alâka gayreti, ve muhabbet ve şefkat ister.

Bütün dinlerin ahlâk esasında koyduğu umdeler ise; doğruluk, ve digergâmlıkla hülâsa edilebilir. Zira emniyet ; doğrulukla teessüs eder- Tesanüt ve teavün dahi digergâmlıkla teyyüt eder.

Emniyet; doğrulukla, teavün ve tesanüt de; digergamlıkla kaimdir.

Netice :

Din ahlâktan ibarettir. Ahlâk din mahiyet ve ehemmiyetindedir. Peygamberimiz efendimize din nedir diye sormuşlar (güzel ahlâk) dır, cevabını vermişler. Bundan

başka bir şeyler de belki vardır diye bu suali üç defa tekrarlamışlar ve aynı cevabı, yâni dinin (güzel ahlâk) dan ibaret olduğu cevabını almışlar.

O halde:

Mademki ahlâk; dinlerin temelidir ve dindar olmak müttakî olmak demektir. Yani fenalıktan kaçınmak, iyiliğe koşmaktır. Ve din kitaplarında fenalıkların ve iyiliklerin neler olduğuna tasrih edilmiştir. O halde bir insan fenalıklar yaparsa ahlâksız ve günahkâr olur. Fenalıklardan sakınır ve iyilikler yaparsa ahlâklı veya dinde amelli olur. İnsan vücuduna bir bakarsak görürüz ki her cüzü tam bir emniyet içinde bulunmak ve tam bir tesanüt ve teavün ile çalışmak neticesi sıhhat hasıl oluyor. Bu birbirine yardım ve dayanış neticesidir ki emniyeti ihlâl etsebbüs eden arızaları vücudun def ediyor. Cemiyetlerde de hayat aynıdır. Sıhhati yani ahlâk müvazenesi bozulanları cemiyet kendi içinden tecrit ediyor. Onu imhaya kadar gidiyor. Nitekim Musevî mukaddes kitabında adam olmak kabiliyeti göstermeyen mütereddi çocukların katli hakkında hüküm vardır. Cemiyeti muzır unsurların katışmasından korumak ve kurtarmak için bu ne belîğ bir misâldir.

Muamelât

İyilik — Fenalık

Fertlerin iyiliği de, fenalığı da cemiyet hesabına bir kazanç veya bir ziyan mes'elesidir. Ferdin iyiliği muhitine sarî ve müessir olduğu gibi fenalığı da öyledir. Ve her iki halinde hudutsuz dereceleri vardır.

Meselâ: İyilikte en basit ve herkesin elinden gelen bir vesileyi ele alıyorum:

Kur'ân kerîmden:

(85 — Fatır — 11(10)) : « İyi söz ona [Allaha] çıkar. Ve iyi iş onu [işleyeni] Allahın huzuruna kaldırır. »

Diğeri:

(14 — İbrâhim — 24): «Bir iyi söz, aslı ve kökü yerde sabit ve dalları göğe çıkmış iyi bir ağaç gibidir, (25) Rabbinin izni ile daimî olarak meyve verir. »

İyilik ve fenalığın mahiyeti:

İyilik mutlaktır. Herkes hakkında icrası sevap ve Allah rızasına muvafıktır. Yani iyilik; her hangi bir dinde olanın yalnız o dindeki müminlere mahsus yapacağı bir iş değildir. Kendi milleti içindeki dinsizlere veya başka din ve milletlerdeki müminlere ve münkirlere de yapması sevaptır. Fenalık dahi, mutlaktır. Öyle ki; kendi dinindekilere yapılırsa günah ve eğer başka dinlerdekilere veya her hangi bir dinsize yapılırsa caiz veya mübah değildir. Fenalık; Allah nazarındaki mahiyetini hiç kimse hakkmda hiç bir yerde değiştirmez. Herkes hakkında ve her yerde günahdır. Allahın rızasına mugayir ve gazabını muciptir.

Fenalık

Fenalığın şumulü:

Ferdin fenalıkları yalnız şahsında kalmaz, ailesine ve Cemiyetine de sirayet ve tesir eder. Fenalık; hem fena bir iş, ve hem fena bir örnektir. Hem de fena adam bir aile veya cemiyet için vücutta açılmış bir yara gibidir. Hem bünyeyi uğraştırır, hem de o nahiyeyi veya uzvu muattal kılar. Bu atalet; yalnız bir ziyanla kalmayarak ölümü de intaç edebilir. Netekim fenaların fenalıkları derece derece bir aileyi, hatta bir milleti felâkete sürüklemiştir.

Sakınılacak haller ve emirler

(26 — Şuarâ — 151 : 153(151÷152)): “ Dinlerinde israf eden

ve yer yüzünde salâh değil fesad işleyen adamların emrine itaat etmeyin.,,

Diğeri:

(4 — Nisâ — 90(92)) : “Bir mü’mine bir mümini katletmek yoktur. Meğer ki hataen ola. ,,

Diğeri:

(5 — Mâide — 45(42)) : “ Onlar yalan uydurmak ve iftira etmek için kelâmını dinlerler. Rüşvet ve haram yerler [hazer]

Diğeri :

(5 — Mâide — 35(32)) : “Kıyas veya yer yüzünde fesat çıkarmak sebebi olmıyarak bir nefsi katleden sanki bütün insanları katletmiştir. Bir insanı ihya eden de sanki bütün insanları ihya etmiştir. ,,

Diğeri :

(3 — Ali umran — 188) : “Hakkı ketmetmek ; ve ahde vefa etmemek hususunda yaptıkları şeyle ferahlanan ve işlemedikleri şeyle medhü senâ olunmalarını sevenleri azabdan kurtulup emin olacaklar zannetme. Onlar için elemli azab vardır.,,

Diğeri:

(7 — Araf — 56) : « Yeryüzü ıslâh edilmiş iken orada fesadda bulunmayın. »

Diğeri:

(5 — Mâide — 67(64)) : « Allah mufsitleri sevmez »

Diğeri:

(57 — Hadid — 23) : « Allah Dünya nimeti ile kibirleneni övüneni sevmez. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 29(30)) : « Allahın hudûdunu [mukaddes hukûkunu] tecavüz ve gerek kendi nefsine ve gerek başkasına zulüm [fenalık] suretile bu neyholunan şeyleri işleyen kimseyi yakında Cehennem ateşine eriştiririz.»

(29 — Ankebût — 8) : « Biz insana, baba ve ana-sına hüsnü muamele ve iyilik etmek ile vasiyet ettik. Eğer sana bilmediğin şeyle bana şirk etmen için uğraşılırsa onlara itaat etme. »

(6 — En'âm — 151): « Onlara de ki, gelin size Allahın haram eylediği şeyleri ben söyleyeyim : Ona hiç bir şeyi şerik etmeyin, baba ve ananıza iyilik edin, fakirlikten korkarak evlâtlarınızı katletmeyin, onları ve sizi biz besleriz. Aşıkâr ve gizli hayasızlıklara ve fenalıklara yaklaşmayın. Allahın haram kıldığı katli nefsi irtikâp eylemeyin meğer ki hak ile ola. İşte bunlardır ki Allah size emrû tavsiye ediyor, tâ ki akıl edesiniz. »

(5 — Mâide — 3(2)) : « Zulüm ve günah üzerine yekdiğere yardımcı olmayınız.»

(58 — Mücâdele — 9) : « Ey müminler, aranızda gizli konuştuğunuzda günah iş ve düşmanlık ve Resûle isyan için meşveret etmeyin, hayır ve takva işleri için meşveret edin. »

(33(6) — Ahzâb(En'am) — 58(141)) : « Bunlar [yer mahsulleri] meyve verdikleri zaman onlardan yiyiniz, toplandığı zaman zekâtını veriniz, ve israf etmeyiniz. Allah müsrifleri sevmez. »

(6(33) — En'âm(Ahzâb) — 141(58)) : « Mümin ve mümineleri işlemedikleri bir şey yüzünden eza edenler muhakkak aşıkâr bir iftirayı ve büyük bir günahı yüklediler. »

(4 — Nisâ — 28(29)) : « Nefsinizi ve nefsiniz gibi olan bir mümini öldürmeyiniz.»

Diğeri :

(28 — Kasas — 76) : « Servetine mağrur olup şımarma. Allah şımarıkları sevmez. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 147(148)) : «Allah aşikâr surette fena sözü ve zemmi sevmez. Meğer ki zulme uğrayan kimse zalime karşı söylemiş ola. Cenabıhak mazlumun duasını işidir. Zalimin müstahak olduğu cezayı bilir. »

Diğeri :

(22 — Hac — 3) : « İnsanlardan öyleleri vardır ki bilgisi, vukufu olmadan Allah hakkında mübahese ederler ve her azgın şeytana tâbi olurlar. »

Diğeri :

(16 — Nahil — 116) : « Allaha yalandan iftira etmek için ağzınıza gelen yalanlarla bu helâldir, bu haramdır diye söylemeyiniz. »

Diğeri :

(49 — Hücerât — 12) : « Ey müminler, zanların bir çoğundan sakının. Zira bazı zan [sûizan] günahdır. Halkın ahvalini arayıp taramayın [tecessüs etmeyin] . Bazınız bazınıza gıybet etmeyin [birbirinizi çekiştirmeyin].

Diğeri :

(31 — Lokman — 20) : « Ve insanlardan bazıları vardır ki bilmeksizin ve yolsuz ve kitapsız, nûrsuz Allahın zât ve safatında mübahese ederler. » [Hazer]

Diğeri :

(7 — Arâf — 31): « Yeyiniz ve içiniz ve israf etmeyiniz. Allah müsrifleri sevmez. »

Diğeri:

(9 — Tevbe — 5(4)) : « Allah ahdi bozmaktan sakınanları sever. »

Diğeri :

(3 — Ali umran — 163(162÷163)): « Hıyanetten sakınanlar Allah indinde yüksek derecedirler. Allah; işledikleri şeyi görücüdür. »

Diğeri:

(50 — Kaf — 23 : 26(24÷26)): « Hayırdan men eden ve başkasına saldırıp zulüm [fenalık] eden ve birliğimizde şek ve şüphede bulunanı cehenneme koyunuz. Allah ile beraber diğeri bir İlâh kılanı ise cehennemin en şiddetli azabına atınız denilir. »

Diğeri :

(9 — Tевbe — 37(36)) : « Allahın nusret ve yardımı Allahtan ittika edip sakınanlarla beraberdir. »

Diğeri :

(2 — Bakara — 197) : “Ahret için zahire toplayınız bunun hayırlısı takvâdır [Allahtan sakınmak, elden gelen fenalığı yapmamak ve iyiliği esirgememektir]

Diğeri:

(33 — Ahzâb — 57) : “Allah ve Resulüne [fenalıkları yüzünden] ezâ edenlere Allah Dünyada ve Ahrette lanet etmiştir. ,,

Diğeri :

(28 — Kasas — 19) : “Demek ki sen, yer yüzünde islâh edenlerden değil cebbarlardan [zorbalardan mütehakimlerden] olmayı murad edersin [şiddetli azab],,,

(107 — Mâûn — 1 : 3) -. “Ya Muhammed, kıyamet gününü [e’f’alının muhasebesi görülecek günü] yalanlıyan şu kimseyi gördüm. [Çünkü] o; yetimi kovar. Fıkarayı yedirmeğe ne kendi rağbet eder. Ve ne de halkı teşvik eder.

(Mâun— 4 : 7) : “Vay . [Şiddetli azab] o namaz kılanlara ki namazlarından gafillerdir. Onlardır ki riyâ ederler. Ve zekâtı vermezler [içtimaî yardım borcunu ödemezler]

Diğeri :

(104 — Hümeze — 1 : 3(1÷2)) “İnsanları arkalarından çekiştiren, yüzlerinden istihzâ edenlere vay... [Azab] o

malı cem edip saklar [Fazlasını muhtaçlara yermes ve ammeyi o servetin faydasından mahrum eder] [ona da vay...]

Diğeri :

(23 — Müminûn — 1:3(1÷4)): Muhakkak felâh buldular şu mü'minler ki namazlarında huşû' ederler [kalpleri tahassüs ile titrer] abes işden ve gözden yüz çevirirler ve zekâtlarını verirler. ,,

Diğeri:

(4 — Nisâ — 91(93)) : “Bir mü'mini amden ve kasten öldürenin cezası daim kalmak üzere cehennemdir. Allah; o katile gazab ve lânet eder. Ve büyük azab hazırlar. ,,

İyi muamele

Selâmet yolu :

Gerek içtimaî, gerek ticarî gerek siyasî her nevî muamelelerde selâmet matlûptur. Madem yerli veya yabancı her insan birbirine mülâkî olduklarında ilk yaptıkları şey selâmlaşmaktır. Bunun manası herbiri diğeri hakkında Allahdan selâmet dilemek ve kendi dostluğunu izhar etmektir. (Selâm) Allahın selâmet tecelli eden bir sıfatı ve ismidir. Selâm vermek; mubatab hakkında Allahın selâmetini dilemek. Yani : “Allahın selâmeti üzerine tecelli etsin. ,, demektir. Ve dolayısıyla bu niyaz; muhataba, “kendisinden selâmete mugayir bir hal zuhura gelmiyeceğine, fena bir kasdi olmadığına dair teminattır. Kur'ân Kerîmden bir misali :

(28 — Kasas — 55) : “ [Allahın yolunda olanlar] Allah size selâmet ihsan etsin [derler]. ,,

Doğruluk

Muamelâtta matlûb olan şeyin asıl ve esası selâmet ve dolayısıyla emniyet olduğuna göre bunun da ilk şartı

doğruluktur. Netekim Peygamberimiz efendimiz; “aldatan biz değildir. „ Buyururlar. Doğruluk; namuskârlığın müeyyidesidir. Doğruluk veya namuskârlık her muamelede her münasebette en zarurî bir ihtiyaçtır. Bunun zıddı ve her işde iğfal vasıtası ise yalandır.

«Yalan»

Fenalıklar iki ölçüdedir.

A — Şahsın kendine fenalığı ,

B — Şahsın cemiyete fenalığı

İşte yalancılık ; zararını; bu ölçüde en geniş, derin ve umumî bir dereceye götürebilir. Yalan; zararlarını öyle yayıcı ve işleyici bir müessirdir ki eserini, bulaştığı her işde gösterir. Ve hiyanet derecesinde cemiyeti türlü zararlara sokabilir. İşte yalan bu ehemmiyette bir ahlâksızlıktır. Ailede ve Cemiyette her muamelede, her alış verişte, her iş, fikir, ve hüküm ve şahadet sahasında tehdidini ika eder. İnsanı korkutur, ürkütür.

İmdi :

Dîn ki ; hayat yolunun bir doğrusu ve her şeyde doğruluk demektir. Ve insana bildirdiği ve bilmemizi istediği şeyler ki hakikatlerdir. İşte yalan ; din hayatına ve Din muradına aykırı bir harekettir. Ahlâkî hayatın zehiridir.

İnsanlığın ihtiyaç ve iktizası:

Muamelâta doğruluk, dürüstlük [namuskârlık] ve münasebatta samimiyet ve hayırkahlıktır. Bu ihtiyaçları emreden mukaddes müeyyidelerden bazılarını derc ediyorum:

(41 — Fusilet — 34) : “Fena muameleye güzel muamele ile mukabele et. „

Diğeri:

(23 — Müminûn — 97(96)) : “Fenâlığı en iyi ile karşılayıp def et, „

Diğeri :

(26 — Şuarâ — 215) : “Ve müminlerden sana tâbi olanlara tevâzu ve rıfk ve ikram göster. „

(30 — Rûm — 38) : “Akrabaya, muhtaç fıkara, ve yolculara [gariblere] hakkını ver. Bu ; Allahın rızasını niurad edenler için hayırlıdır. Ve onlardır ki felâha ererler. „

Hak ve adalete hizmet :

(33 — Ahzâb — 70 ve 71) : “Ey müminler Allah-tan korkun ve doğru söz söyleyin. Tâ ki amellerinizi is-lâh edip günahlarınızı bağışlıya. „

(4 — Nisâ — 56(58)):“Allah size emaneti [İbadullahâ hizmet memuriyetini] ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi [Allah] emreder.,,

(5 — Mâide — 9(8)): “Allahın emrine inkıyad eden, adalet üzere şahadet edenlerden olunuz. Bir kavme şiddetli hincınız sizi adaletsizliğe sevk ile günahkâr etmesin. Adalet edin ki bu; takvâya [Allahın istediklerine] daha yakındır [uygundur].

(7 — Arâf — 29) : “ de ki : [Allah] adalet [insaf] ile emretti.,,

(31 — Lokman — 18) ; “kibirleterek, halktan yüzünü çevirme. „

(6 — En’âm — 152) : “Söylediğiniz vakit akrabanız hakkında bile olsa adilâne ve doğru olarak söyleyin ve Allahın ahdine vefa edin. „

Diğeri :

(4 — Nisâ — 133(135)):“Ey iman edenler, velev kendi nef-

siniz, ana ve babanız, ve akrabanız aleyhinde bile olsa, zengin veya fakır bulunsa Allah için şahadette adaletle kaim olunuz. Doğruyu söyleyiniz, onlara Allah sizden evlâdır. ,,

Diğeri :

(42 — Sûrâ — 43) : “İntikamdan feragat etmek en büyük şeylerdendir, [Onlara Allah mükâfat eder.]

Diğeri:

(5 — Mâide — 1) “Ey iman edenler akidlere [ahidlere, muahedelere] vefa ediniz. ,,

Diğeri :

(17 — Esrâ — 35(34)) : “Ahdinize vefa edin. Ahid sahibi ahdinden mes’uldür. ,,

Diğeri :

(2 — Bakara — 283) : “Şahâdeti ketmetmeyiniz. [Doğruyu söylemekten kaçınmayınız] şahadeti ketmedenin kalbi günahkâr olur. ,,

Diğeri :

(42 — Şurâ — 41(40)) : “Af ve islâh eyleyen kimse- nin ecrü mikâfatı Allah üzerindedir. ,,

Diğeri:

(3 — Ali umran — 134) : “Onlar ki varlıkta ve yoksullukta genişlikte ve darlıkta, sevinç ve keder zamanlarında Allah rızası için mallarından infak edip [muhtaçları geçindirirler] hiddet ve hınçlarını hazım ve sabrederek kendilerini intikamdan alıkoyarlar ve insanların kusurlarını af eylerler. Allah [öylelerini] iyilik edenleri sever.»

Diğeri :

(16 — Nahil — 90) : « Şüphesiz Allah; adaleti ve iyiliği ve akrabaya vermeği emreder. Hayasızlığı kötü olan işi, zulmü nehyeder. »

Diğeri:

(7 — Arâf — 198(199)) : « Onlara [put perestlere] af ile muamele et. Aklın ve âdetin beğendiği ile emreyle. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 57(59)) : « Ey müminler, Allah ve Resulüne ve sizden iş başı olanlara itaat ediniz. Eğer bir hususta aranızda ihtilâf ederseniz onun halini Allahın kitabına ve Resulün sünnetine tevdi eyleyiniz. »

Diğeri :

(2 — Bakara — 24(245)) : « Şunlarki Allaha [faizsiz] karzı-hasen ikraz ederler. Onlara bir çok katları ziyade edilerek iade olunur [hakikatte] alan ve veren Allahtır. »

Diğeri :

(23 — Müminun — 8 ve 9) : « [Felâh bulan müminler] şunlardır ki emanetlerine ve ahidlerine riayet ederler ve namazlarını kılarlar. »

İçtimaî Münasebat

Ders - 9

Amine Hukuku

İçtimaî nizamı kurup herkesin hukukûnu münferiden ve müştereken karşılıklı kefaleti altına alan Din; hiç bir kimse hakkında istisnaî muameleye, hiç bir haksızlığa meydan vermez Kuvvetini âme vicdanında tecelli ettirir. Halkın lisanı Hakkın lisanı olur. Ve Halk bütün hakların murakıbı olur. Bir insana yapılan haksızlık bütün bir cemiyeti ferden ve müştereken alâkadar eder. Hakkın müdafaası işinde bütün bir cemiyeti gayrete getirir.

Din, bilhassa kuvvetini; zayıfların yanında ve kuvvetlilerin karşısında gösterir. (Kuvvetli; kendini kuvvetli buldukça zayıftır. Zayıf kendini zayıf duydukça kuvvetlidir.) Düsturu cârî olur. Çünkü kuvvetli kuvvetine inanır da ona dayanarak haksızlığa kalkarsa ; Dinin, halkın bü-

tün kuvvetini karşısında bulur ve kendinin bir hiç olduğunu anlar. Zayıf da zayıf buldukça bütün kuvvetlerin, yani hakkı müdafaa eden âmme kuvvetinin yanı başında onu beklediğini görür. Bir ferd olarak değil koca bir cemiyet olarak yaşadığını ve cemiyetin kalbinde, kuvvetinde barındığını bilir. Millî idare, halk hâkimiyeti, demokrasi işte budur. Kendi kendini idare edemeyenler hür millet olmazlar. Onlara başkaları musallat ve hakim olur. İmdi Halka hak veren ve en büyük koruyucu ve kurtarıcı kuvvet; Dindir. Cemiyet hayatında âmme vicdanı ; bir zümre için de, bir millet için de, bütün beşeriyet için de aynıdır. Din; içtimâî adaleti, beşerî hakları tayin ve tesbit eder. Ona hürmet edilmesini kefalet altına alır ve böylece iyi yaşayış şartlarını koyar sonra da bu yaşayışın muâşeret usul ve tatbikatını nizamlarla kurar ki, ahlâk; buna güzel bir uygunluktan ibarettir. Ferdin kendine hakimiyeti ve başkalarına karşı mertliği, cömertliği, (yani istikameti, namuskârlığı, şefkati, feragati ve gayreti) bu ahlâkta inkişaf eder, fazileti bu ahlâk vücude getirir. Fazilete istinat eden, ve (insaniyet) denilen yüksek mefhum bu gibilerin ellerinde yükselir.

Din ; umumî hükümlerile bir zümre içindeki zayıfların meselâ düşkünlerin, yetimlerin, dulların, mâlullerin hukukunu âmme hukukunda emniyet altına alır. Bunların nasıl bakılıp gözetileceğini tayin eder. Âcizleri cemiyetin velâyet veya vesayeti altına koyar, onlara nasıl bir dikkat ve hassasiyet ile, nasıl bir feragat ve gayretle muamele edileceğini öğretir, ve müeyyidelerle destekler. İnsanları emanete hiyanetten son derece hassasiyetle sakındırır. Yine aynı ruh ve gaye ile Din; yalnız fertlerin insanlık haklarını bir millet içinde müşterek kefalete almakla kalmaz, milletler için de Milletlerarasında aynı şeyi temin eder. En büyük mikyasta, dünyaya şa-

mil müşterek bir vicdan ve ahlâk vücude getirir. İnsanlığa kurduğu (âmmе vicdanı) denilen bu manevî kuvvetle Din; hakları müdafaa ve ahlâkı muhafaza eder. Bu haklar, ve bu ahlâk insanların insanlık hakları ve ahlâkıdır. hüriyet, emniyet bu hakların temelleri, muhabbet, alâka ; onun bağları, tesanüt ve teavün onun icablarıdır. Öyleki, kendi içinde birlik ruhile bir vücut gibi yaşayan milletler (birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için) meşhur prensibini kendi dışındaki milletler arasında da cari kılar. Bir millete teveccüh eden haksızlığı, zararı din mükellefiyetleri her millete benimsetir, ve o tecavüze karşı bütün maddî, manevî kuvvetleri harekete geçirir. Böylece milletlerarası dostluk gayreti yaratır. İnsanlığın fazilet, alâka ve yakınlık ruhunu kuvvetlendirir ve bu ruhun tecelli ettirdiği güzel ahlâkı carî kılar. Dostluğa, ahidlere. sözlere vefa ve riyeti, bütüa haklara müteakiben hürmeti, hayata esas kılar. İmâncılık, islâhcılık ruhunu yükseltir.

Saldırıcılık ve tecavüz memnuiyeti

İslâmiyette saldırıcılığa emperyalist muharebelere izin yoktur. Yalnız müdafaa muharebeleri meşrudur. Fakat bu meşru hakların müdafaası emri de o kadar kat'î ve umumîdir ki hakkını müdafaa etmeyenler, veya hakkını müdafaa edene yardım etmeyenler; Allahın emrini ifa etmeyen asiler sırasına girer. Bazı müctehitlerin içtihadına göre (difâa) mazereti olmaksızın iştiraktan çekinenlerin nikâhlıları bile boş düşer. Ve bu mükellefiyet öyle şumullü ve insanîdir ki dünyanın bir köşesinde bir zümre haksızlığa, taarruza uğrasa difâ yani müdafaaya yardım ve iştirak mükellefiyeti bütün müminlere teveccüh eder.

İşte müeyyidesi:

(49 — Höcerat —9) : « Eğer mü'minlerden iki tâife birbiriyle mukâtele [muharebe] ederlerse, aralarını islâh eyleyin. Eğer biri diğeri üzerine saldırır, tecavüz ederse Allahın emrine boyun eğinceye kadar o tecavüz edenle mukatele [muharebe] edin. Eğer o, Allahın emrine (yani hak ve adaletin icablanna) inkiyad ederse aralarını adaletle islâh eyleyin. Ve adaleti iltizam edin. Allah adalet edenleri sever. »

Görülüyor ki :

Din; yalnız fertler arasında değil, milletler arasındaki nizâmı da kurup hak ve adaleti tesis eder. İşte, daha bir müeyyidesi :

(16 — Nahil — 92) : “Bir kavmin diğerkavimden daha çokluk olmasından azlara gadir etmeyin. ,,

Müdafaa harplerini meşrû' kılacak şartlar

(2—Bakara—190): «Sizinle mukatele edenlerle Allah yolunda [yani meşru' haklarınızı müdafaa için] mukatele [muharebe] ediniz. Ve taaddî etmeyiniz. [Yani meşru' hakları aşırmanız haksızlık etmeyiniz.] Zira Allah; taaddî ve tecavüz edenleri sevmez. »

Bu ayeti kerimenin birinci fıkrası; müdafaa için harp edilmesini emir ve ikinci fıkrası; istilâ ve tecavüz harbini men ediyor. Ve müdafaa harbini de meşrû bir kayıt altına alıyor.

Şimdi de bu ayeti kerime, tecavüze uğramadıkça başkalarına gösterilecek muamelenin iyiliği derecesini tasrih ediyor:

(60 — Mümtahine — 8) : « Sizinle din için mukatele etmeyen ve sizi diyarınızdan çıkarmıyanlara hayır etmekten, iyilik etmekten Allah sizi alıkoymaz. Allah adalet edenleri sever. »

Milletler arası ahlâk

Müteakip ayeti kerimelerde de, ahlâk ve fazilet: mükellefiyetleri icâblarının hiç bir insandan hatta putperestlerden bile esirgenmeyeceğini öğretiyor. »

(9 — Tevbe — 7(6)) : « Eğer müşriklerden biri gelip senden aman diler ve himayeni isterse ona himayeni ve amanını ver. ,,

(9 — Tevbe — 5(4)) : “Ancak müşriklerden [Mekke putperestlerinden] aranızda ahid olup da sonra ahidlerinden bir şey noksan etmediler ve düşmanlarınızdan birine sizin aleyhinize olarak yardımda bulunmadılarsa onlarla olan ahidinizi müddetinin hitamına kadar tamamlayınız. Allah ahdi bozmaktan sakınanları sever. ,,

Dikkat:

Görülüyor ki insanlık hakları ; Dinde dinsiz, putperestler için dahi muteberdir. Yani kâfirdir, diye hiç bir dinli her hangi bir dinsize fenalık, hıyanet edemez ve yahut Milletlerarası hukûkdan onu hariç [hukuk dışı] bırakamaz.

Diğeri :

(43 — Zuhref — 88 ve 39) : “Yâ Rab bunlar [Kureyş putperestleri] iman etmez bir kavimdir. Dediğini biliriz. İmdi onlardan [imana getirmekten] vaz geç ve onlara aramızda selâm ve selâmet vardır. Söyle ,,

Diğeri:

(8—Enfâl—60(58))：“Eğer aranızda ahid olan bir kavimden ahdi bozarak hıyanet korkusu olursa onlara birdenbire hücum etmeyip aradaki ahidin fesh olduğunu evvelce haber ver. Bunu bilmekte müsavi olasınız. Allah hıyanet edenleri sevmez.,,

Dikkat:

Bu yukarıdaki Ayeti kerime dahi Allahın hukuk

bahsinde müsavata [düşman taraf hakkında bile olsa] ne kadar ehemmiyet verdiğini gösteriyor veyahut düşman hakkında bile hıyanete mücade etmediğini bildiriyor.

Diğeri:

(8 — Enfâl — 73(72)) : “Eğer onlar [hicret edemeyip Mekke'de putperestlerin arasında kalan müslümanlar] din yolunda [insanlık haklarının müdafaası yolunda] sizden [Medinedeki müslümanlardan]: yardım isterlerse aranızda ahid ve misâk olanlardan gayrisi üzerine olarak onlara yardım etmek icabeder. »

Diğeri :

(4 — Nisâ — 88(90)) : « Size gelenleri [mültecileri ye harbe karışmamış olanları] esir ve katletmeyiniz. »

Yine din; yalnız mü'minler arasında değil münkir-
lere karşı da insanca iyi muameleyi muaşeret hayatına esas tutuyor. İşte müeyyidesi :

(17 — Esrâ — 54(53)) : « Kullarıma söyle küffara hüsnü muamele etsinler. »

Bu ayeti kerime; insanca iyi muamele lüzumunun derecesine en kat'î misali teşkil eder. Bu ayette mevzuu bahs kâfirler; Kureyş putperestleridir.

Medineye hicret eden müminler Mekke'deki putperestlerle komşuluk ve ticarî muamele ve münasebette bulunmak mecburiyetinde idiler. İyi muamele putperestler hakkında bile muaşeret hayatına esas olursa, artık mü'minler hakkındaki yani ehli kitab mü'minleri hakkındaki katiyeti zahir olur.

Mü'min vasfı:

Mü'min sıfatını kimlerin haiz olduğu istifhamına da şimdi bu ayeti kerime cevap verir ve insanlığın alâka ve vüs'ati hakkında da kat'î bir fikir edindirir:

(3 — Ali Ümran — 67(68)) : « İbrahim'e insanların en

evlâsı ve en yakını; ona tâbi olanlar, ve bu nebiye [Muhammede] ve getirdiği kitaba imân edenlerdir. Allah mü'minlerin dostu ve yardımcısıdır.

İzahı :

(İbrahime tâbi olanlar) cümlesi; kitab ehli olan mü'minlerin kâffesine şamildir. Zira hepsinin din ve imanı; Hazreti İbrahim'in (tevhid) ve (islâmiyet) e müstenit iman ve dininden başlar. Çünkü Hazreti İbrahim'in hayatında kendisine tâbi bir ümmet yoktu. Binaenaleyh tabi mefhumuna girecek olanlar ; sonrakiler, yani Museviler, İseviler ve Muhammedîlerdir.

Netice :

Din; her yerde, her kes için hak ve adaleti, ve ahlâkî vazifeleri mukaddes tutar. Bu esasların muhafazasında hiç bir ihmâle, kayıtsızlığa, alâkasızlığa yer vermez. Ve bu mukaddes vazifelerin yapılmaları işini; hep Allah yolunda, Allah uğrunda yapılmış hizmet telâkki ve takdis eder. İster fert olsun, ister bütün bir millet olsun; adalet ve ahlâk esaslarında hepsini bir tutar. Ve haksızlığa uğrayan bir fert için bütün bir milleti, âmme vicdanını harekete geçirdiği gibi bir millet için de bütün milletleri harekete geçirir. Mağdur olan fert olsun millet olsun onun imdadına koşmak, onu kurtarmak ilâhî bir vazife olur. Çünkü Allah kurtarıcıdır. Müminlerin de Allah için kurtarıcı olmaları amelde esastır. Din bu gayretleri duyacak bir vicdan yaratır ve âmme vicdanı vücade getirir ve fert olsun, millet olsun hepsini insanlık bağlarıyla bağlar ve insanlık ailesinde kardeşlik, birlik kurar ; fenalığa meydan vermemek ve meydan alan fenalığı derhal islâh etmek, fitneyi söndürerek vazifesi ile cümleyi mükellef kılar.

Şimdi görülecek ayeti kerimenin hükmünce insanların vazifesi hayırlarda yarış etmektir. Fenalıkta yarışa çıkan-

ların icadettiği bahaneler gayrı meşrûdur. Böyle “menfi faaliyetler dine ve dinin ahlâk prensiplerine kat’ıyyen münafidir.

İşte hakikat :

(5 — Mâide — 51(48)) : « Ey insanlar, sizden her biriniz için bir şeriat ve mesleki mahsus kıldık. Eğer Allah murad etseydi sizi bir tek millet kıldı. Lâkin sizi imtihan için muhtelif ümmetler kıldı. Hayırlarda musabaka ediniz. Cümlenizin mercii Allahü Taaladır. »

Diğeri:

(2 — Bakarâ — 150(148)) : « Herkesin ona yüz çevirdiği (yani Beytullah ve Kible diye teveccüh ettiği) bir cihet vardır Ey mü’minler siz hayırlarda musabaka ediniz. Her nerede olursanız olunuz Allahü Taalâ cümle-nizi cem edip toplar. »

Fasıl — VIII

«Hayat»

Ders — 10

İç Hayatı

Şimdiye kadar hayatın cismanî ve zahirî faaliyetinden bahsedildi. Şimdi de hayatın iç varlığından, zinde-liğinden ve faaliyetinden bahse giriyoruz :

Manevî bu hayat kısmı; dinin istediğine göre nasıl olması ve insandaki hayatın içli dışlı nasıl devam etmesi, ne şartlar içinde cereyan etmesi lâzım geldiğini, mâ-nevi hayatın işi ne olarak gerektiğini gösterir. Bu kısım; yaşamağa çalışan insana, hayatta muvaffak olmak, hayyat mücadelesinde kazanmak, hayatta kıymetli, hayırlı bir netice elde etmek için muhtaç olduğu mânevî kuvveti günlük her bir işinde nasıl kullanacağını bildirir.

« İnsan »

İnsan boş bir kaptır. Ona iyi şey konmazsa fena

şey dolar. İnsan kör bir âlettir, ona müsbet ruh hakim olmazsa menfî hisler onu esareti altına alır, deli gibi kullanır. Esir gibi yaşatır, taştan taşa çarptırır, ziyan edip bırakır. Ve Kur'ân-ı kerîme göre banlar ölümlerdir. İşte müeyyidesi:

(6 — En'âm — 36) : “Davetine icabet edenler yalnız daveti dinleyenlerdir. [Dinlemeyen] ölüleri Allah kıyamet günü diriltecektir. „

Manevî hayat bir maddî hayatı desteklemezse insan cesaretsiz, mukavemetsiz olur. Takati çabuk kesilir, çabuk yorulur, azmi çabuk kırılır. Bu gibi varlıksızlar ye'se çabuk düşerler, büyük işlere atılamazlar, veya atıldıkları büyük işlerin sonunu getiremezler.

Manevî hayat; maddî hayatı ayarlamazsa insan ic-timaî hayatta sarsıntısız yolunu bulamaz. Yolun doğrusunu tutamaz ve eğriye saptıkça da yakasını ıstıraplara kapdırır ömrü sarsıntılar içinde geçer.

Manevî hayat; iyiliklerle fenalıkların ölçüsünü içten kontrol etmezse insan fenalıklardan kendini alamaz ve iyiliklere de kendini veremez.

Manevî hayat; içte hakim olmadıkça insan ; dünyadaki vazife ve mes'uliyetlerini müessir halde duyamaz, ve onun tesirleri altında kalmaz, dolayısıyla doğru bir istikamet alamaz, feragat ve fedakârlık gayreti duyamaz. Bu halde cemiyete de faydalı olamaz. Cemiyete faydalı olamayanın ömrü ya boşuna veya zararlı geçmiş olur. Bu ise hem ferdin, hem cemiyetin aleyhine, hem de hilkattaki maksadın zıddıdır.

İşte bu bahis; manevî hayatın, maddî hayatı her safhada nasıl faydalı kılacağına, içtimaî ve ferdî, umu-

mî ve hususî her vazife bakımından insana ne iyilikler temin edeceğine dair bir fikir verecektir.

Meselâ: Cemiyetin ilk kademesi olan aileden başlayalım : Bu fikirler erkek, kadın fertlerin aile kurmaktaki endişelerini izaleye yarayacak ve onlara ailenin saâdet şartlarını gösterecektir. Erkek ve kadının hak muvazenesini izah edecektir. Yine bu fikirler ; maneviyatın; kadınların analığa rağbet etmeleri, çocuk muhabbetine yer vermeleri için muhtaç oldukları kanâate, ve gelecek çocukların iyi bakılmalarına, faydalı bir unsur, iyi adam olmak üzere yetişmelerine yetecek, ya rayacak fedakârlıkların hepsine, hülâsa bütün bir hayata olan kat'î tesirlerini, gösterecektir.

Netice itibarile bu fasıl; manevî hayatın; faydalamadığı bir hayat safhası, bir yaş devresi olmadığını insana gösterecektir. Aynı zamanda bu bahis; bütün arzusuna rağmen manevî hayat ile realiteyi birleştiremeyen, ve birleştiremediğinden dolayı sıkıntı çeken insanların neden birleştiremediklerini izah edecek ve birleştirme yolunu da gösterecektir.

“ İçdeki cihaz ve faaliyetleri ,,

Müfekkire :

İçte doğan hisleri fikirleri işleyen bir cihazdır.

Hisler :

Biri ruhtan diğeri nefisten gelir.

Ruhtan gelenler insanîdir. Nefisten gelenler hayvânîdir. Zira ruh ekseriyetle iyi temayüllerdedir. Nefis ise her hayvan gibi vücuttaki uzvî tabiatın ihtiyaç ve temayüllerinin muhassasıdır.

Şuûr :

Gerek rûhun gerek nefsin isteklerinden iyisini kö-

tüsünü birbirinden ayırıp iyilerine ceryan veren fenalarını men eden aklın tezahüratıdır.

Kalp ve mide :

Kalp İnsanlık hislerinin, mide hayvanlık ihtiyaçlarının kendi hissettirdiği yerler sayılmıştır. Netekim insan kalbille mâ'nen yaşar, hayvan midesi ile maddeten yaşar ve inkişaf eder.

Ahlâk :

Ahlâk üzerinde hem hayvanî tabiatta olan nefsin hem de insanlığı temsil eden ruhun tesirleri vardır.

Ahlâka hakimiyet .

Ahlâka hakimiyet; ya dıştan gelen bir zorla olur ki bu; kanun korkusudur. Ya içten gelen bir sevkitabî ile olur kî, bu; ruhtandır ve buna ahlâk veya vicdan hükmü denir. İşte bu bahsimiz; bu hükmü tahlile aittir.

Vicdan :

Vicdan ; itibarî olarak muhayyel bir varlıktır. Vicdan diye vücudde bir uzuv yoktur. Vicdan; iyi hislerin fikre hükmeden kuvvetidir. Hayata ahlâkî istikamet veren; ve kendini her yerde hissettiren bu kuvvet; ruhtan başka bir şey değildir. Fakat insanlar ruh denince, bütün bedendeki hayatiyeti ve bunun içinde insana fenalığı düşündüren taraftan da hatırladıkları için merkezler ikiye ayrılmış, iyisine vicdan, fenasına da (nefis) denmiştir. Ve vicdanı insanlığın alâmeti fârikası sayılmış zira hayvanlara yalnız (nefis) tahsis edilmiş. Vicdan insanlara hasredilmiştir. O halde vicdan; bütün hayatiyetin müsbet rolünü deruhte eden şuur demektir.

Kalp:

Çok defa vicdan; kalp ile birbirine karıştırılır. Filhakika vicdan; kalp ile çok defa hükümde, temayülde arzûlarda birleşir. Fakat bazan da ayrılır.

Hakikatte vicdan; kalbin temayüllerini mukaddes haklar esasında bir hudut ile çevirir, fikre de aynı mukaddes haklara göre faaliyetini tayin eder. İmdi vicdan veya şuur, insanda nâzım vazifesi görür ve bir his menbaı olan kalbe, kalbin bazau ölçüsüz arzularına hadlet tayin eder. Bizatihi bir kuvvet değil kuvvetlere birer tecelli vasıtası olan fikrin de müsbet olarak çalışmasını emniyet altına alır. Bu emniyet altına almak işi vicdanın veya şuurun varlığının kuvvet derecesi ile mütenasip olur. Şu ayeti kerime kalbin ehemmiyetine, onun Allahın nazargâhı, ve Allaha açılan bir kapı olduğuna işaret eder. Allah; nazarını oraya tevcih eder, nûrunu, muhabbetini oraya döker, Allah insana orada söyler ve insandan orada dinler.

Kur'ân kerîmden :

(8 — En'fâl — 24) : « Ve biliniz ki Allah; insanla kalbi arasına girer. »

Diğeri:

(22 — Hac — 35(34+35)) : « Ya Muhammed, Allahın zikrini işittiklerinde kalbleri titreyen kendilerine isabet eden şeylere sabreden namazlarını kılıp verdiğimiz şeylerden infak eden [muhtaçlara da veren] muhsinleri [iyilik işleyicileri] müjdele. »

Vicdan veya kalp her şeyin doğrusunu iyisini, aksettirebilmek için, fikre bir istikamet verilmek için, insan; hal ve harekâtını ayarlamak için, insanın bir şeyler bilmesi, hak ve hakikat ölçülerini tanıması lâzımdır. İşte bu bilgileri, bu ölçüleri Allahın kitapları ortaya koymuştur. Fakat yalnız bilmek kâfi değildir. Bu bilgilerin gayretini duymak ve insana duyurmak da lâzımdır ki bunu duyacak yani [vicdan veya kalp vasıtasile] duyuracak olan; insan ruhudur. Ve duyma ve duyurma

kuvveti o ruhun derece derece letafetine, hassasiyetine bağlıdır. Nitekim Kur'ân kerîmde buyrulur :

(71 — Nûh — 10(14÷15)): « Muhakkak o sizi tavırlarla halketti. Görmezmissiniz ki Allah yedi semayı tabakalar olarak yarattı. »

«Ruhیات»

R u h

Ruh ; Allahtan tecellî eden bir varlıktır. Hıristiyanların mukaddes kitabı ; Allahı (ruh) ve (nûr) olarak da vasıflandırır. Musevî mukaddes kitabı Allahı (kuvvet) olarak tarif eder. Kur'ân kerîme gelince Allahın (nûr) olduğunu söyler. Bu vasıfları tahlil edersek hepsi aynı neticeye varır.

Ruh ; her şeyi yaşatan, ayakta tutan, harekette bulduran, her şeyde hayatiyeti vücade getiren bir kuvvettir. Fakat bu kuvvet; yalnız basit birer enerjiden veya herhangi bir enerjideki basit kuvvetten ibaret değildir. Bu; her hayat ve hareketi yaratan her şeyi, her fiili vasıflandıran, her şeye hassa ve kabiliyet veren ve her kuvveti, her enerjiyi içine toplıyan tam ve umumî bir mânadadır. Meselâ bu manânın genişliği ve şumûlü içinde elektrik misali kifayetsiz ve basit kalır. Her şeyi canlandıran su ve kuvvet vücade getiren buhar dahi basit ve kifayetsizdir. Allah nûrunun ihata etmiyeceği hiç bir şey yoktur.

Bu (nûr) kelimesine her nevi kuvvet, enerji, ruh dahildir. Meselâ kültürlü, fikirli, bilgili insanlara arabcada (nûr) kökünden münevver diyoruz. Türkçesini (aydın) diye ifade ediyoruz Netekim bu aydın kelimesinde de hayatın her safhasına şamil her kabiliyet vardır.

Kur'ân-ı kerîmin bildirdiğine göre:

Allah her şeyi muhit olduğundan üç dindeki bu üç nevi Allah vasfına göre de Allah; ruhu veya kuvveti veya nûru ile her bir şeyi, her bir zerreyi [Atomu] kuşatmış ve ona nufuz ve tasarruf etmiş demektir.

Zira her şeyin belirttiği isimler, vasıflar bu nûrun o şeylerde izhar etliği iradedden ibarettir.

Ruh; gözle görülmez. El ile tutulmaz, yalnız her şeyin hayatiyetinde tesirleri, eserleri vasıfları görünür. Havada, suda, güneşte, toprakta, insanda, hayvanda nebatta tesirlerini, eserlerini gördüğümüz şeyler gibi.

Letafet ve kesafet

Ruhlar letafet ve kesafet esasında başlıca iki dereceye ayrılır, ve latîften kesife doğru dereceler vücude getirir. Melekler ve bir kısım insanlar en yükseğinde yer alır. Daha sonra mütebaki insanlar ve cin ruhları, bunlardan sonrada eşyadaki cüz-ü-ferd [atom] ruhları kesafette derece alırlar.

« İnsanın terkihi »

İnsan terkihibinde her iki dereceden ruh vardır. Biri lâtif ve ulvî mahiyettedir. Diğeri de kesiftir. Hayvan, nebat cemad vücutlarını terkip eden zerrelerde olduğu gibi. Ölümle birinci mahiyette olan lâtifi göklere döner, kesif olan nev'i bedende kalır ve beden zerrelerini kendi aslı olan toprağa çevirmeğe hazırlanır. Esasta iki ayrı sahaya mensup olan bu iki nevi ruhun kendi yollarında ve mahiyetlerinde faaliyetleri yine devam eder.

Cesedin çürüyüp toprağa karışması, ve toprağın kuvvetini artırması; hayatın bu istihale devresinde de (Atom) ruhlarının zerrelerdeki mevcudiyetine ve faaliyetine bariz bir alâmet teşkil eder.

Ruhların karakteri

İnsanların faziletli veya faziletsiz, hatta muzır olma-

larına ruhların karakterlerinin tesiri vardır, fitrat, cibillet denilen kanun budur. Hayvanların da mûnis veya yırtıcı olmalarında âmil aynı kanundur.

Menfî ruhlu ne kadar terbiye ve takviye edilse müsbeta doğru meyledemez, hakkındaki bütün ihtimam; onun ancak kendi istikametinde gelişmesine hizmet eder. Yani tohum ne ise; meyve, semere o cinsten olur. Hizmet, bakım onun tabiatını değiştirmez, ancak aslındaki kabiliyetini kuvvetlendirir, inkişaf ettirir.

Saadet ve Şakâvet

Bir hadisi şerîfe göre saîd kimse daha ana karnında iken saîddir. [Yani iyilik unsurudur] şakîde ana karnında şakîdir. [Yani kötülük unsurudur] Görülüyor ki ruhların birde bu türlü bir tasnifi vardır. Ve her saîd; mü'min demek olmadığı gibi her şakîde münkir demek değildir. Şakî vardır ki Allaha inanır fakat takvâsız, yâni amel-sizdir. Ve yine saîd vardırki takvâ ve âmel sahibidir yani Allahın istemedikleri şeyleri kendiliğinden yapamaz ve Allahın istediklerini kendiliğinden yapar. Ve bu ikrahıda, meylide içinden duyar. Çünkü ona Allah kendini tanıtmamış fakat onu iyilikte kullanmak için yaratmıştır. Ve o yolda kullanmaktadır. Öylesi istese dahi fenalık elinden gelmez. Zira insanların e'aline Allah hakimdir. Nitekim Kur'ân kerîmde gelir :

(37 — Safat — 96) : «Ve Allah sizi ve amellerinizi [işlerinizi] halk buyurdu. »

Diğeri:

(28 — Kasas — 68): «Ve Rabbin dilediğini ve ihtiyar ettiğini halk eder. İnsanlar için bir şey ihtiyar etmek hak ve imkânı yoktur. »

Diğeri:

(81 — Tekvîr — 29) : «Siz ancak Rabbil'âlemîn olan Allahın dilediğini istersiniz.»

Diğeri :

(49 — Hücerât — 8) : “Ve doğru yola bulmak; Allahın lutuf ve keremi ve nimetidir. ,,

Diğeri :

(10 — Yûnûs — 100) : «Allahın izni olmadıkça bir nefis [kimse] iman edemez. »

Diğeri:

(77(76) — Murselât(Dehr) — 31(30)) : Allah istemedikçe siz bir şey isteyemezsiniz. »

Rûhî tezahürler :

Ruhların tabiat, mizaç ve ahlâk üzerlerindeki tesirlerine göre ve eşya zerrelerindeki birbirine meyyal veya zıt karakterlere göre onları; müsbet ve menfî diye ikiye ayırarak tarife mecbur oluyoruz.

İnsan vücudünde gerek batında [histe, akılda fikirde kanaatte] gerekse zâhirdeki hareketlerde ve başlıca beş histe tezahür eden hayatiyette ruhtan ve ruhla kaim olduğundan ölüm ile bunlar tasfiyeye uğruyor. Bedenin yalnız tabiî ve uzvî faaliyeti kendi mahiyet ve hususiyetinde devam ediyor.

Fıtratta ruh

Ruhlar iki fıtrattadır ve her biri kendi fıtratında derece derece kuvvetlidir.

1 — Hidayet mazharları [mü'minler]

2 — Dalâlet mazharları [münkirler]

1 — Mü'min ruh

Mü'min ruh; imân kabiliyeti ile doğar. Hidayet tecellilerini nakle vasıta olarak yaratılmıştır.

2 — Münkir ruh

Münkir ruh ; daha doğuşda inkâr ehlidir. Ve

hayattaki işi de imân ehlinin işine aykırıdır. Her biri kendi sahasında yapıcı görünür. Fakat aynı zamanda birbirinin münebbihidir. Ve dünya ekseriyeti büyük bir çoğunlukla mü'minlerdedir. Zira hayatta asıl olan imândır.

İnsanlığın ihtiyacı

İnsanlık; insan ruhunun yüksek vasıflarına dayanır. Yüksek ruhların istedikleri iyi şeyler vardır, ve çoktur. Ancak bu iyi şeyleri alacak açık, temiz bir yürek, ve o şeyleri intikal edip işleyecek ufku, zaviyesi o nisbette geniş bir müfekkire lâzımdır. Gerek yürek gerek müfekkire bu kabiliyetli hale; irşad ile telkin ile talim ve terbiye ile gelir. Yürek her şeyi benimseyecek kadar geniştir. Mefkûrede her şeyi işleyecek ve en iyi şeyleri meydana getirecek kadar kabiliyetlidir. Bütün mes'ele onları o mükemmel hale getirmektir. İşte bu; bir yüksek kültür meselesidir.

Fasıl — IX

Ahiret

Ders — 11

Âhiret hayatı

Ahiret hayatından da bahsetmek zarureti vardır. Zira:

1 — Dinimizin imân şartlarından biri de ahirete inanmamız esasdır.

2 — Dinimizin mücazat ve mükâfat esaslarındaki müeyyideleri hem dünya, hem ahiret hayatına taalluk eder.

3 — Hayat denilince bunun ilkin ve sonunu ruhun ahiretteki hayatı teşkil eder. İki uçları ezele ve ebede uzanan bu hayat; hayatın aslını, hakikatini vücutte getirir. Çünkü dünya hayatı; ebedî hayata nazaran hiç mesabesinde süreksizdir, renksizdir, mütehavvildir, kararsızdır.

Hatta kendi içtihadıma göre dünya hayatı; ruhların uyku ve uykudaki rüya devresidir. Ruhun bir çocuk bedeninde dünyaya gelmesi uyku âlemine girmesi ve sonra ölümle bu beşerî vücuttan ayrılması da hakikî âleme tekrar gözünü açması, uyanması demektir. Mantıkan da bunun böyle olması lâzımdır. Zira insanın ruhu seyyâl, cevval bir enerji halindedir ve İlâhîdir. Onun için zaman, mesafe mefhumu yoktur. Bir anda göklerin her hangi bir noktasına [letafeti nisbetinde] arzdan yükselilebilir veya bir anda arzı dolaşabilir. İmdi bu derece lâtif ve serî bir hareket unsurunun beşer vücudunda kapalı kalması; uyku derecesinde bir atalet sayılabilir. Ve arza bağlı bulunduğu müddetçe taşıdığı vücutle tabiat kanunlarına tâbi olması da elbette ona bu hayatı rüya saydırabilir. Hatta arz sahasının nûr kesafeti; ruhların letafetlerine nisbetle nisbetsiz derece ağır olduğundan dünya hayatı denilen rüyayı kâbuslu, ıstıraplı telâkki ettirebilir.

Ahret:

Ahret; bulunduğumuz arzın dışındaki âlemdir. Bu âlemin ne kadar geniş ve içinde dünyamıza nazaran ne derece büyük nice âlemlerin de bulunduğu fikri vardır. Kur'ân kerîmin dahi bu esasta verdiği ölçülerden biri şudur :

(70 — Maâric — 1:4(4)): “Ona ; melâike ve ruh ; miktarı elli bin sene olan bir günde urûc edip çıkarlar.,,

Ruhların alınması :

Ruh hakkında da mevzu ile alâkalı şu ayeti kerimeyi görelim :

(39 — Zümer — 42) : “Allah nefislerin [insanların] ölümü anında ve ölmeyenlerin uykusu zamanında ruhlarını alır. ,,

Güzel âkibet

(56 — Vâkıa — 88 ve 89) : Eğer vefat etmek üze-

re olan mukarrabînden ise [Allaha yakınlaşmış kimse-lerden ise] ona rahatlık ve güzel kokular, ve nimetleri bol Cennetler vardır. »

Diğeri :

(37 — Safât — 58 ve 59) : « [Cennet ehli] birinci ölümümüzden başka ikinci bir defa ölmeyeceğiz ve artık azab olunmayacağız değilmi diye sorarlar. »

Diğeri :

(37 — Safât — 60 ve 61) : « [Melekler cevap vererek] evet, muhakkak bu büyük bir kurtuluş ve selâmettir. Böyle nimete nail olmak için âmiller amel etsinler [dünyada iyi işler görsünler] derler.

Yine Ahiret hakkındaki Âyeti kerîmelerin en başlıca ve umumîlerini dercediyorum :

(29 — Ankebût — 64) : «Bu dünya hayatı ; ancak oyuncak ve boş şeylerdir. Asıl hayat dari âhiretdedir. »

Âhiret müeyyidesi :

(42 — Şurâ — 36 : 39(36-38)) : «Size dünya malından verilen her bir şey sağ oldukça onunla geçinmeniz içindir. İman edip Rablarına tevekkül edenlere Allah indinde olan nimet daha hayırlı ve devamlıdır. Bu ; büyük günahlardan ve hayasızlıklardan ictinap eden ve gazapları halinde af eyleyenlere de vardır. Ve Rablarının davetine icabetle namazlarını kılan ve işlerini aralarında meşve-ret eden ve kendilerine rızık eylediğimiz şeylerden infak edenlere de vardır. »

Diğeri :

(13 — Raad — 23 ve 24) : « [Cennette] melekler ; [Cennet ehline] size Allahın selâmı [selâmeti] olsun derler. Dari Âhiret ne güzel bir yerdir.»

Diğeri :

(93 — Duhâ — 4) ; «Sana Ahiret dünyadan hayırlıdır. »

Cennet ve Cehennem

Cennetin ve Cennet hayatının vasıfları hakkındaki âyeti kerîmelerden bir kaç:

(11 — Hûd — 107(108)) : «Saîd olanlar [fitratî ve amelî müsbet olanlar] ise onlara arkası kesilmez bir ihsan [iyilik] olarak Cennette semalar ve arz daim oldukça Rabbinin dilediği zamana kadar kalırlar. »

Diğeri :

(15 — Hacer — 48) : « Onlara orada yorgunluk ve meşekkat değmez. »

Diğeri:

(16 — Nahil — 31) : «Orada onlara istedikleri her şey vardır. »

Diğeri :

(36 — Yâsîn — 58) : «Rahîm olan Rabdan doğrudan doğruya selâma nail olurlar.»

Diğeri :

(2 — Bakara — 223) : « Ve Allahtan sakının. Allaha mülâkî olacağınızı biliniz. Ya Muhammed müminleri tebşir et. »

Cennet

(57 — Hadîd — 21) : “Rabbinizden magfirete ve genişliği gök ve yerin genişliğinde olan Cennete varmak için yarış ediniz. ,,

Cehennemde

(87 — Alâ — 13) : «Sonra orada ölmezler ve dahi yaşamazlar.»

Fasıl — X

Dünya hayatı

Ders — 12

Dışta faaliyet

Dinde hayat gayesi

Dış hayat :

Din; hayatı nizamlar. Onun selâmetini, devamını temin eder. İşte bütün mükellefiyetler; hayatın bu iyi şartlar içinde cereyanı içindir. Bütün memnuat ve men-hıyat da bu şartları ihlâl eden hareketleri ve hayatın devamına mani olan fenalıkları önlemek içindir. Nitekim Peygamber efendimiz bir hadis şerifte:

(İlim ikidir, biri bedenlere ait diğeri dinlere ait ilimdir. Fakat beden ilmi dinler ilmine takaddüm eder.)
Buyurmakla bizlere öğretmek istemişlerdirki:

Beden, yani hayat olmayınca din olmaz. Mükellefiyetler, sağlam bir vücuttan istenilir. Sıhhatte ve zinde bir vücudün hem kendine hem ailesine hem eli altındakilere hem etrafındakilere faydası vardır. Öylesi cemiyetin faal bir uzuvudur. Aksi halde âlil ve hastalıklı, düşkün bir vücudün başkalarına yük ve dert vesilesi olmaktan gayrı ne hayrı vardır.

Hayatî vazifeler

“ Allaha yardım vazifesi ,,

Hayatı, ve hayatın bütün güzelliklerini veren Allah'tır. Fakat kullarından maksada yardım ister. Kur'ân kerîm Allaha yardımcılığı emreder. Bundan maksad Allaha akılda fikirde veya güçte kuvvette veya her hangi müstakil varlıkla yardım değil, ancak Allahın irade-

lerine tecelli vasıtası olmaktadır.

Meselâ Allahın bir çok sıfatları vardır. Kâinatı ve cemiyetimizi hayatta, harekette bulunduran, her mahlûku kendi hususiyetinde yetiştirip müşterek gaye için kullanan bu sıfatlardır. Ve her mahlûk, her zümre olgunluğu nisbetinde bu sıfatların tecellisine vasıta olmaktadır. Bir misâl; Allah rezzaktır, fakat bu sıfatın hükmünü teminde Allahın iradesiyle yine insan vazife alıyor. Nitekim Allah tabiata feyiz veriyor. Bu feyizin tecellisine hava, güneş, buhar yardım ediyor, vasıta oluyor. Allahın fizik kanunları yağmur yağdırıyor, toprağı suluyor, yiyeceklerimizi çıkarmağa hazırlıyor. Fakat bizde de ekmek, biçmek gayreti, onu dağıtma dirayeti, pazardan onu almak için karşılığını edinmek fikri tecelli ediyor. Bu suretle rızklanıyoruz, ve netice itibarile rezak olan [rızklıyan] Allaha yardım etmiş oluyoruz.

Diğer misâl; Allah âlemlerin Rabbidir. Rübûbiyeti sıfatlarıyla her şeyi mükemmelleştirmek, medeni yeti ileri götürmek, her şeyin halini ıslâh etmek, hayatı her gün daha iyileştirmek, daha daha güzelleştirmek ve iyileştirmek muradı, netice itibarile tekâmül kanunlarıyla beşeriyeti tekâmüle götürmek gayesi ; her zerrede her zaman zahirdir. İnsanlarda duyulan iyi hisler ve gayretler bunun eseridir. Öyle ki, Allahın iradeleri; insanın ruhunda ve ef'alinde tecelli ediyor. Yani Allah; istediklerini; insan hissini, insan fikrini, insan elini kullanarak yapıyor. Görülüyor ki insan bu misâlde Allahın yardımcısıdır. Nitekim İncil şerifte yazıldığına göre bu hakikati Havaryundan bir zat: (Biz Allahın iş arkadaşımız) diye tarif etmiştir.

O halde bu âlemde kadın erkek hepimizin vazifesi büyüktür. Mukaddestir. Hele kadının vazifeleri ne kadar esaslı ve devamlıdır. Zira kadının bütün tabîi vazifeleri

feleri müsbettir. Ve sırf yapıcılıktır. Bütün bir hayat böyle başlar ve böyle devam eder. İnsan neslini Allahın emrinde o dünyaya getirir, o yetiştirir, o meydana koyar, ve insan cemiyeti böyle vücut bulur ve böyle teşekkül eder.

Yuvayı Allahın emrinde o kurar, o korur. O yaşattır. Bir kaç cana o bakar. Ve cemiyetin tereküb ettiği bir aile bunun eli ve emeği altındadır.

İmdi hakikatte en esaslı vazifelerde ve devam üzere Allaha yardım ve hizmet eden kadındır. Cemiyeti Allahın eli altında ayakta tutan kadındır. Cemiyette en büyük emek, en büyük ve esas sermaye kadınındır. Allah kapısında en yorgun emekli, mahluk analardır. En aziz onlardır. Zira Allah yolunda en ferâgetli, kayıtsız şartsız fedakâr onlardır. Şefkat, merhamet kaynağı onlardır. Allahın muhabbeti, alâkası merhameti ; her mahlûkta en çok analarda tecelli etmektedir. Allahın hilim, sabır gibi, bağışlamak gibi güzel sıfatlarına, cömertliklerine kadın ruhları ana, yürekleri naazhar oluyor. Allaha kul cemiyete insan yetiştiren kadının, beşeriyete analık ve dadılık eden kadının İlâhî şerefi kendine yeter. Allah ; kadına da insanlığın en yüksek kabiliyetlerini ve haklarını vermiştir. Eğer dünyanın her yerinde kadın erkekle müsavi haklara henüz tamamen kavuşmamış ise bu kadınların kadınlıkları icabı değil , erkeklerin putperestlikten gelme tahakküm ve kuvvet politikalarının, egoizmalarının bir neticesidir. Hakikatlerden habersiz dünya ekseriyeti; bu hali kadınlar için tabî ve meşru' zan ediyor.

Kur'ân kerîmden :

(4 — Nisâ — 310(32)) «Gerek erkek ve gerek kadın; kendi kazancından hissesini alır. Allahın fazıl ve kereminden isteyiniz [yani erkek, kadın her iyi hali istesin Allah verir] Cenabıhak her şeyi bilir. »

Hayat ve hizmet

Hizmet ve ibadet

Ne hayatı hizmetten, ne hizmeti ibadetten ayırmak mümkündür.

Kur'ân kerîmde Cenabı hak; insanları ve cinleri ancak Allaha ibadet etsinler diye yarattığını buyuruyor [51 — Zâriyat — 56]

(İbadet) kelimesinin Türkçe karşılığı (kulluk icapları) demektir. Kulluğun icapları ise (hizmet) tir. Zira kul ; efendisinin kayıtsız şartsız hizmetine tâbi iradesiz bir hizmetçi demektir.

Diğer bir Âyeti kerimede de Cenabı hak; (Ve Allah sizi ve amellerinizi halk etti) buyuruyor (37 — Sâfat — 96)

Bu âyeti kerimeden de anlıyoruz ki bütün amellerimiz ; Allahın iradesi dahilinde ceryan etmektedir.

Artık herkes bilir ki bu amel mefhumuna bütün bir hayat ve her türlü hayatiyet ve hareket dahildir.

Bu Âyeti kerimenin manası birinci Âyeti kerimenin manasına bitiştirilince çıkacak netice şudur :

«İnsan ; kayıtsız şartsız Allahın hizmetindedir.» Bu hizmeti sevk ve idare eden, tertip ve tanzim eden Allahın kendi iradeleridir. Ve elbetteki bu iradenin hedef tuttuğu bir menfaat vardır ki bu menfaat ; şundan ibaretir : Allahın yerleri gökleri yaşatan sıfatlarının tecelisinde her mahlûkun Allaha yardımı ve dolayısıyla hizmetidir. Bu hizmet ise netice itibarile yine insanlara, cemiyetedir.

Evvelki bahiste olduğu gibi bir kaç misal daha getirelim : Ve bu esasta bir ferdi ele alalım :

Ferdin en iptidâî faaliyeti ne gibi bir gayeye dayanır ? Elbetteki yaşamağa ! İşte buna şevki tabîî ile uya-

rak hareket eden insan, hayvan her şey hakikatte Allaha yardım eder. Ve dolayısıyla kendi âlemine hizmet eder.

Meselâ:

İnsan karnını doyurmak için bir şey tedarikine çalışır bu görünüşte insanın kendine hizmetidir. Hakikatte Allahın yaşatıcı sıfatının tecellisine tavassuttur. Binaenaleyh Allaha yardım ve hizmettir.

İnsan hava te'sirlerinden korunmak için bir şey giyinmeğe, kendine barınacak bir yer inşasına mecburdur.

Giyineceğini tedarik için, barınacağı yeri vücutte getirmek; için sarfettiği gayret, faaliyet hakikatte Allaha yardım ve hizmettir. Zira bu hayatı sağlamak, devam ettirmek Allahın isimleri ve sıfatları icabıdır. Ferdin hastalığında kendini tedavi için müracaat ettiği bir takım çareler vardır. Görünüşte bu çarelere acı yüzünden başvurulmuş olur. Fakat hakikatte Allahın (şifa verici) sıfatının tecellisine tevessül ve Allaha yardım edilmiştir. Ve bu hizmet, dolayısıyla Allaha edilmiş olur. Zaten bu beden insana Allahın bir emanetidir.

İmdi :

Allah namına yardım mahiyetini her şeyde muhafaza eden bu faaliyetler; birer hizmet, ve mahiyeti itibarile birer ibadettir.

İçtimâî cephede

Ferdin kendinden başkaları hakkında da aynı mevzudaki faaliyeti aynı mahiyeti haizdir. Ve Allah indinde daha makbuldür. Zira acıkan bir adamın karnını doyurmağa ve üşüyenin giyecek bir şey tedarikine, kalkmasında ve acısı olanın bir çare temini için de onu harekete geçiren saik; kendinin bizzat kendinde duyduğu ihtiyaç ve ıstıraplardır. İnsan bunu zorla yapar, fakat başkasına bu esaslarda yardımı sırf manevî ve hissî bir alâka dolayısıyla ve

Allahın rızası için yaptığından; bütün bunlar fazilet kısmına, insanlık mefhumuna girer. Halbuki birinci haldeki faaliyeti hayvanlar dahi kendi başlarına aynı zor altında yapıyorlar. Farsça bir beyit vardır. Bu beyitte hikmet adamı şöyle diyor ;

«Bulutlar, rüzgârlar, ay ve güneş hepsi iç başındadır. Tâ ki sen, bir lokma ekmek elde edesin ve onu gafletle yemiyesin. »

İşte hakikatte bütün tabiat âlemi, bütün zahir alemindeki her zerre Allaha yardım ve hizmet için faaliyettedir.

Vazife hissi

Vazife hissi; mâneviyatla beslenmedikçe ve âyarlantmadıkça, desteklenmedikçe herkesin telâkkisine, insafına kalmış ihtiyarî bir gösteriş olur. Vicdanlar; vazife hislerinin cemiyette müşterek noktasıdır. Vicdan; nekadar hassas ve hakim olursa insan o kadar vazifelerinde ciddî hareket eder. Bu vazifeler bir çocuk için aile muhitinde aile nizamına itaattan başlar. Cemiyetin kanunlarına itaata doğru genişler. Çocuğun yolda, mektepte, içtima yerlerinde göstereceği ahlâk; bunun aynasıdır. Fakat marifet bunu otomatik bir makine gibi zorla değil mânevî bir vazife halinde isteyerek, zevk alarak ve aksinden ikrah ederek yapmaktır.

Yine vazife hissi; mektebi bitirip hayata giren gence içte bir jandarma gibi refakat eder. Onun her işindeki, muamelesindeki, meslek hayatındaki ciddiyetini murâkaba eder. Ve ancak bu suretle insan; hayatın hakkını, cemiyetin hakkını ve netice olarak Allahın hakkını öder, verir.

Şimdi manevî histen ibaret olan veya vicdan telâk-
kisinden mülhem olan vazife hissini bir çocuğun mektep
hayatından başlayarak bütün içtimaî hayat safhalarında,
misâllerle takip edelim:

Safhalar :

Tatbikî ve amelî misâller

Dünyaya gelen insan üzerinde müzakereler

Safha — 1

Çocuk :

Diyelim ki komşumuzun bir çocuğa dünyaya gel-
miştir. «Hepimizin gözü aydın !» ilk temennimiz insiyâkî
bir halde bu olsa gerektir. İçten gelen bu sözlerin so-
nu da : «uğurlu ömürlü olsun.» temennîsinden ibarettir.

İşte uğur ve ömür kelimeleri bütün bir hayat saf-
hasındaki içtimaî alâkalar ihtiyacını hülâsa ediyor. Zira:
Uğursuz olursa çocuk hem kendi, hem ailesi, hem ce-
miyeti başına belâdır. Ömürsüz olursa ailenin emeği zi-
yan ve cemiyet bir kafadan ikî kol ve ayaktan mah-
rumdur.

1) Uğurlu nasıl olur ? elbeiteki uğur getirecek bir
terbiyeye tâbi olursa!.

2) Ömürlü nasıl olur ? İyi bir bakıma tâbi olursa!.
İşte bu esasların ikisi de yani iyi yetiştirme, iyi bak-
ma işi de bir ana, baba mes'elesidir. Ana baba; bu iki
mukaddes esas vazifeyi bilmek ve yapmak mükellefi-
yetindedir. Bu keyfiyet de, vazifenin kutsiyetini takdir
mes'elesidir. Çocuğun bir eğlence bebek değil, Allaha ye-
tiştirilecek âziz bir kul olduğuna kanaat mes'elesidir.
İnsan ne kadar bu esasta duygulu ve Allaha bağlı ise

göstereceği gayret ve ihtimam o nisbettedir. Allahtan ya korkmak veya onu hakkiyle sevmek gerektir.

Ana babada bu kanaat yok veya kifayetsiz ise; doğan çocukta istenmiyerek ve onun dünyaya gelmemesi için yapılan bütün ihtimama rağmen o yine gelmiş ise, zavallı mâsumaya karşı zaten ana baba hınçlı ve soğuktur. Daha ilk devrede ölse de kurtulsak diyecek kadar münefaiddirler. Meğerki Allah yeniden muhabbet verip onların yüreklerini alâka ile doldura.

Bu aile neden çocuk istemezdi; Hatta üst yandaki komşu aile dahi yine çocuksuz kocamışlardı ? Ona mukabil de neden karşığı komşunun üç çocuğu var, hem gül gibidirler. Temizlikleri, terbiyeleri, tatlı muşeretleri bütün komşuları tatlı tatlı her zaman oyalar durur.

Çocuk istemeyenlere hakim olan zihniyet; şahsî menfaattir. İsteyenlere hakim olan da Allaha kul yetiştirmek gayretidir. Binaenaleyh aynı zamanda cemiyete hizmettir. Çocuk isteyenlere hakim olan kuvvet yalnız manevîyat mıdır ? Hayır, tabîî hislerde yer alır. O halde dinsiz bir aile vardır ki çocuk ister, ve çocuğa fedakârlık eder. Banlar da bunu nefislerinin yanıp tutuştuğu bir arzuyu her hangi diğerk bir arzu gibi tatmin için yaparlar.

İstemiyenler hep dinsiz kimseler midir ? Hayır, o da değildir, istemiyenler içinde dinli çok aile vardır. Fakat bunların manevîyatları Allaha bu esasta hizmet edecek kuvvette değildir. Onlar evvelâ kendi rahatlarını, menfaatlerini düşünmek itiyadındadırlar.

Çocuk istemiyenlerden Allahtan korkanlar; çocuk düşürmekten çekinirler. Çocuk; ana karnı devresinde hayatına kıyılmaktan kurtulur. Fakat dünyaya istenmi-

yerek gelen çocukların işi ağırlaşır. Böyle gönülsüz çocuğa verilecek emek gözde büyür. Az olsada yorgunluğu çoğalır, çünkü onu izale ve telâfi etmek üzere karşılayacak muhabbet yoktur.

Nitekim istenmiş çocukların külfeti hiss olunmaz. Çünkü sevgi; her şeye katlanır, meşekkati zevk yapar, her sıkıntıyı kapatır.

Çocuklarına tâ küçücük yaştan yalnız kendi hesaplarına bakanlar onun küçüklüğünü bir zevk, büyüklüğünü de kendilerine menfaat getiren bir irâd gibi düşünenler ve onun şahsına ümitlerini bağliyanlar gaflet ederler. Çocuk yalnız buna mahsus bir şey değildir. Bu; çocuğun vazifeleri içinde bir kısımdır. O; Allahın kulu ve cemiyetin uzvudur. Onun dünyaşumul denecek kadar vazifesi hudutsuzdur. Hayırlı olan hayrını dünyanın dört köşesine kadar yayar, hayırsız çıkan da kendi evine ve anasına bile verimsiz ve hayırsız kalır.

İmdi, çocuğa şahsî bir mal gibi değil Allahın ve cemiyetin hizmetine gelmiş yetişecek bir insan diye bakmak lâzımdır. Zira şahsî menfaate göre yetiştirilmiş çocuğun bilâhare cemiyette takip edeceği gayede yine kendi şahsî menfaatinden ibaret kalır. Çocuk ziyan ve cemiyet mutazarrır olur.

Hayata hazırlık devresi

Safha — 2

“ Çocuk mektepte „

Mektep çocuğunu misal olarak ele alalım ve bütün bir gün hayatını takip edelim geçirdiği hayatın manevî ruh taşıyıp taşımadığını inceliyelim. Çünkü çocuğa vazife hissi duygusuna, ve bu hisse tam olarak itaati insiyakına onu manevî hayatı hazırlıyacaktır.

Sabahleyin :

Çocuk mânen ve maddeten sabahleyin neler yapmak vazifesindedir.

- 1 — Kendisini selâmetle sabaha çıkaran Allaha şükretmek
- 2 — Yıkayıp temizlenmek
- 3 — Ciğerlerine saf hava vermek
- 4 — Temiz bir şey yemek
- 5 — Temiz bir şey giyinmek
- 6 — Temiz bir niyetle mektebe yollanmak
- 7 — Vaktinde yola çıkmak ve yolun doğrusunu tutmak
- 8 — Yolda doğru yürümek
- 9 — Temiz halde mektebe girmek

Bütün bu hareketler; temizlikler, dikkatler, doğruluklar ; dinin emrettiği vazifelerdir.

Çocuk Allah namına anaya babaya, mektepte mürebbilerine itaat etmeği öğrenmiş, onların nasihatlerini mukaddes telâkki ederek dinlemiş ise, bunları böylece yapmağa gayret duyar ve yapınca zevk duyar. Aksi halde iki yüzlü, fikri ayrı, dili ayrı bir yol tutar, korku ile büyüklerinin sözlerine peki der fakat o yine hava ve hevesinin saptırdığı fena yollarda yıpranmakta devam eder.

Bu halde çocuk; hayattaki yolunu ilk devrede bu suretle çarpıtmıştır. Hileye sapmıştır, olduğu gibi görünmemeğe ve görüldüğü gibi olmamağa başlamıştır. Nitekim çocuk içini, ve kötü işlerini gizlemek, örtmek için ilk başvurduğu şey yalandır. İşte böylece yalancılık da çocukta insiyakî bir hal almıştır. Ana babanın mektep murakıplarının gözünden gizli iç durum, bozuktur. Çocuk murakıplarından daima kendini gizleyecek bir usûl tutmuştur. Bozuk bir iç, sahte bir dış yaşa-

maktadır. Çünkü iç hayatı; manevî inzibat altında kuru ve doğru ayarlı değildir. O ; çocuk diye ihmal edilmiştir. Veyahut cehalet yüzünden onun iç hayatına ehemmiyet verilmemiştir. Belki de iç hayat akla bile gelmemiştir. Fakat çocuk anasını da babasını da hocasını da müdürünü de yavaş yavaş uğraştırmağa, onları yoracak işler çıkarmağa başlayacaktır. Netice itibarile çocuk evinin de mektebinin de başına gaile olacak ve bir gün belki cemiyetin muzir bir uzvu olacaktır. Binaenaleyh çocuk henüz bozulmadan, kurnazlaşmadan daha saf ve safvetli iken ona Allah korkusu, fazilet muhabbeti, iyilik zevki telkin edilirse Allahın istediği temizlikler, iyilikler doğruluklar, vazife gayretleri öğretilirse ve bunların karşılığı olarak dünya ve ahrette Allahtan, ve her gün, ailesinden, hocalarından, muhitinden; takdirler, mükâfatlar göreceği anlatılırsa çocuk ; fitrî kabiliyet ve nasibi derecesinde iyiliklere meyleder. Keza aksi halde fenalıklarının; Allahtan her yerde, ve herkesten göreceği fena karşılıkları müessir bir surette bildirilse çocuk daha ilk günden ürker ve kendini toparlamak ve yolun doğrusuna girmek yardımını bulmuş olur. Çocuk hakikî yolunu buluncaya kadar ve o yolu benimseyinceye kadar onu mütamadî bir ikaz, telkin ve terbiyeye tâbi tutmak katiyen lâzımdır. İyiliği fenalığı yeni tanıyacak, hayatı; yeni öğrenecek çocuğa vaktinde bu ihtiyacı temin etmek zarurîdir. İhmal ve teahhür çocuğun ziyan olmasına sebep olabilir. Çocuk yolunu seçinceye kadar o ; daimî bir murakabe ve himayeye, sevk ve idareye muhtaçtır. Zira iyiliği, fenalığı tefrikten âcizdir. Ahlâk bozukluğunun bir çocuğu ne âkibetlere düşüreceğini tahminden, tahayyülden uzaktır Adam olmanın şartı budur. Adam olamamanın ne felâketler ne acılar getireceği de malûmdur. Her gün her yerde misalleri görülmektedir.

Mektepde hoca dersini dinlemeyen, mektep nizamlarına riayet etmeyen, mektepten çıkınca da doğru dürüst kabahatsız, kusursuz eve dönmeyen çocuk, müsbet yola içi kurulmamış, mânevî hayatla içi inzibat altına alınmamış olan çocuklardır. Mes'ul velilerdir. Zira velâ-yetin manası yalnız yedirip içirmek, giydirip koyuvermek değildir. Onu ahlâklı, seciyeli, faziletli yetiştirmek- tir. İyiliği çocuğa telkin edenler Peygamberlerin işini görmüş olurlar. İyiliği isteyen anaya babaya veya her hangi bir müessesedeki veliye itaat etmemek Allaha isyandır. Fakat çocuğa hiç bir iyi telkin yapılmamış ise çocuk mazurdur. Velî mes'uldür. Çocuğun mükelle- fiyet yaşına kadar bu hakikat böyledir. Vazifesini yapan velilere çocuk mükellef yaşa girdikten sonra hayattaki faydalı işleriyle onu mânen veya maddeten öder. Vazi- fesini yapmayan velilere de acı hisseler ayırır, bütün bir ömür onlara his ve vazife noksanlarının cezasını çektirir.

Ana baba çocuklarına manevî hayat telkin etmeli- dirler. Fakat taassup değil, manevî hayatı realiteye zıd bir duruma sokarak değil, bunlar cahiller işidir. Hakikat bu değildir. Din; bu değildir. Allahın istediği bu değildir.

Ana baba; taaassup ile çocuğu cemiyette uymaz, uyuşmaz, başkalarını aşağı ve fena gören bir vaziyete düşürürse bu da hem çocuğa hem muhitine fenalıktır. Çünkü öylesi fena gözle gördüklerine fenalık yapmağa mütemayil ve onlara karşı iyi hareketten ve onlara iyi- lik yapmaktan mücteniptir. Halbuki din; Allaha aidi- yetleri itibariyle herkesi bir gözle görmeği, bir kıymette, tutmağı emreder.

Çocuk taassuba düşmemek için iyi anlamış olma- lıdır ki dinde hiç bir fenalığa yer yoktur. Her tefrika, nifâk, fesad, tecavüz, tesallüt memnudur. İnsan ferden iyi olmağa, iyiliği yaşatmağa, iyiliğin cazip bir örneği

olmağa ve dolayisile iyiliği sevdirmeye mecburdur. Tâ ki başkalarının da iyilik yolu tutmalarına, düzelmelerine vesile olsun, iyiler sayısının çoğalmasına ve iyilik fikir ve hareketinin revacına, iyilik kıymetinin cemiyette yükselmesine sebep olsun. Nihayet, iyilik ruhu cemiyetin ekseriyetine mâl ve dünyaya hakim olsun ve böylece Allahın, rızası muradı hasıl olsun.

Safha — 3

Genç vazife başında

Mektepten hayata nakleden genç, manevî kuvvetle ne derece mücehhez ve yüreklenmiş ise, o derece cesaretle işe sarılır. En yüksek derecedeki hamlelerdir ki insana en yüksek neticeleri verebilir. Aksi halde insan korkak olur, vehimli vesveseli olur. Çünkü; tevekküle yer vermez, Allahın yardımına pay ayırmaz, kendini ölçerek işe girer, ve bu küçük ölçünün içinde büzülür kalır. O hayatta hiç bir zaman büyük bir saadet göremez, gününü felâketsiz geçirebilmek ona saadet olur. Öylesi; hayatın kaldırabileceğinden daha az işi üzerine almıştır. O küçük işe kendini bağlamıştır. Daha doğrusu kendi kendini küçültmüştür. Ve bu küçüklüğün darlıkları, sıkıntıları içinde yıpranıp erimeğe mahkûmdur. Serpilen, inkişaf eden, büyüyen insanlar, hudutsuz saadetlerin hudutsuz sahalarını göze alıp cesaretle atılanlardır. Kiriştof Kolomb'un böyle bir hareketi dünyaya koca bir Amerika kıt'asını kazandırmadımı, ama denecek ki büyük işde tehlike, riskde vardır, elbette olacaktır. Serbest hareketlerin, zatî teşebbüslerin hepsinde ve, derece derece bu vardır. Bütün ihtimam ve ihtiyata rağmen kim hayatını kat'î bir teminat altına alabilmiştir.

« İşbaşı hayatı »

Genç bilmelidir ki: hayatta göreceği iş; Allahındır.

Yer, gök, her şey ve her kes Allahındır. İmdi hem kendini hem başkalarını iyi kullanarak iyilik unsuru olmak mükellef iyetindedir.

Genç bilmelidir ki:

Allah yolu cemiyet yoludur. Cemiyete vermek Allaha vermektir. İmdi iyiliği kimseden esirgememek ve fenalığı kimseye layık görmemek ve iyilikler sahasını tahdit etmemek lâzımdır.

Yine genç bilmelidir ki:

Allaha sadakat; ahlâka sadakatle, fazilete bağlılıkla mümkündür.

Cihad; cemiyette hakkı müdafaa etmek adaleti ayakta tutmak, insanlığı kurmak ve korumak uğraşmalarıdır.

Her nevi kurtarıcılık cihaddır. Çünkü kurtulacak şey; Allahdandır. Rahatlıyacak şey, acısı dinecek her şey Allahındır. Ve her iyi işde hoşnutluğdu duyacak olan; evvelâ Allahtır.

Hayat mefhumu

Hayat; Allahındır ki bütün kâinatta, her yerde, her zerrede tecelli etmektedir. Mahlûkdaki hayatı sevk ve idare eden Allahtır. Her mahlûkun hayatı Allahın elindedir. Ancak Allahın tertibine göre safhalar geçirmektedir. Allahın istediğine göre başlamakta, yürümekte, ve sona ermektedir. Her insanın işi ; insanlar arasında bölünerek Allah tarafından tevzi edilmiş bir tek işdir. Allahındır. Allahın mukaddes işidir. Allahın kendi mülkünde kendi kullarına gördürdüğü kendi işidir. Kur'ânı kerîme göre bizi de işlerimizi de yaradan Allahtır.

Çocuklar; bizim malimiz değil Allahındır. Kendimize değil Allaha yetiştiriyoruz. Fikrimizi ona göre düzeltmek ve

yükseltmek lâzımdır. Toprak bizim değil Allahındır. Onun her karışı üstündeki her insanı, her hayvanı, her nebati, her vasıtayı islâh etmek, hepsini Allahın temaşasına lâyük hale getirmek, her şeyin bütün kabiliyetlerinin, bütün güzelliklerinin inkişafına vasıta olmak lâzımdır. Allahın insanı yer yüzüne indirmekdeki muradına [Mukaddes kitaplardaki bildirdiklerine] uygun olarak bu toprağı imar etmek. Allahın güzelliklerini görmek, göstermek, dünyaya bu güzellikleri yaymak lâzımdır. Her bakımsız yer, her çirkin saha, her bozuk şey, her hayırsız unsur; Allaha karşı mes'uliyeti her an devam eden birer meseledir.

Marifet; bu hayatı mukaddes bir iş olarak ele almak, coşkun bir şevk ile, daima artan İlâhî bir gayretle onu Allahın istediğı dereceye yükseltmektir. Her iş Allah için, her şey Allah için, esasında bir imâna yer vermek ve bu hayatı bu semanın altında bir mâbet hayatı gibi saf içinde geçirmek ve her işe birer ibadet kıymet ve mahiyeti vermektir.

Safha — 4

Aile hayatında

Çocuk yetiştikten sonra umumî hayata girince ya manevîyatlıdır ya manevîyatsız. Bir şehirliye göre inceleyelim : Maneviyatsız ise, inifradcıdır, hodendiş [kendini düşünen] dir. O evvelâ kendini düşünür onun için hayatını en külfetsiz, en hesaplı geçirmeğı ister. Bir aile karmaktansa bir pansiyonda yaşamağı tercih eder. Kendine külfetsiz bir hayat tanzim eder. Bir kayıd altına girmek istemez, her hangi bir mücbir sebep onu evlenmeğı mecbur ederse bu sebep onu esas fikrinden ayırmış olmaz, o bir de çocuk edinmek suretiyle ikinci bir fedakârlığa katlanmak istemez. Meğerki onun içinde yine şahsî bir menfaat zarureti hasıl ola. Böyle şah-

sî bir menfaat kasdiyle dünyaya çocuk gelmesine müsait bulananların çocukları yukarıda izah edilen mahiyetleri alabilir. Eğar çocuk gelmezse, o vakit de evlenenler sağlam bir temel üzerine aile kurmuş olmazlar. Her ikisi de cevherlerini, fazilet hislerini işletmiş olmazlar. Binaenaleyh ciddiyet, samimiyet tam bir surette münasebetlerine hakim olmaz, teklifli, içten ayrı düşünceli yaşarlar, onları birleştiren sebepler zayıflayınca onların da birlik ruhu gevşer.

İşte ancak çocuk isteyen ailelerin çocuklarıdır ki; anayı babayı bütün yükleriyle, faziletleriyle kendi etraflarında birleştirirler. Ve bunun muhasalasını aileye sağlam bir temel, sağlam bir bağ yaparlar.

Manevî hayatlı insanlar için noktaî nazar büsbütün başkadır. Bu hayat bir İlâhî vazife ile başlar, öyle devam eder ve öyle biter.

Bir vazife olarak evlenirler iyi geçinmeyi bir vazife telâkki ederler ve öyle yaparlar. Karşılıklı hürmet, şefkat ve fedakârlık gösterirler. Güzellik, çirkinlik hadiseleri, zenginlik, fakirlik vak'aları bu geçimde yıkıcı tesirlerini göstermez. Bir tarafın zavallılaşması ötekinin daha ziyade şefkatini, gayretini artırır, yaklaştırır, bir tarafın kuvvetlenmesi daha ziyade tevazuunu cömertliğini arttırır, ne kuvvet, ne zaaf sebepleri aile samimiyetini bozmaz.

Safha — 5

“ Aile kurumunda ,,

Aile teşkilinden sonraki geçinmede manevî hayatın ve ondan alınacak terbiyenin, kültürün tesiri vardır.

Mâneviyatı yani Allaha imanı olur da Allahın hayatta istediklerini ve bu meyanda muaşeret ahlâkını insan bilmezse ya haksız tahakküm etmeğe kalkar ya bil'akis haksız uysallığa kendini mecbur addeder netice elbette

ıstıraptır, erkeği kadını müsavi şartlar altında evlenmiş ve birbirinin akran ve lâyıkı olduğu halde iyi geçinemiyen bir aileyi misal olarak ele alalım.

Ekseriyetle geçimsizlik erkeğin kendini daha yüksek ve kadının kendini daha aşağı görmesile başlar. Erkeğin tahakkümü; kadının ya aksülâmel ile didişmesine veya hut sinsileşerek samimiyezsizleşmesine sebep olur. Erkeğin vazifesizliği, sadakatsizliği dolayısıyla işi tahammül dışına vardırması da felâket getirebilir. İşte bunların hepsi de netice itibarile aile bağlarını gevşetir ve aile saadetini azaltır. Ve nihayet hiçe indirir. Burada üzerinde durulacak mühim ve müzmin bir meseleye temas etmiş bulunuyoruz. Öyle bir mesele ki beynelmilel bir dünya meselesidir. Bu mesele kadınların sureti umumiyede müsavî hak esasından istifade edememelerinin bütün dünyaca bir gelenek ve görenek olmasıdır. İşte inceliyeceğimiz mesele budur. Bu âdet putperestlik devrinden gelmez. Din devrinden sonra buna yer kalmamakla beraber bu hal erkeklerin işine gelmiş ve hakikati bilenler seslerini çıkarmamışlar, hakikati bilmeyenler bunu hak ve hakikat sanmışlar. Fakat erkeklerin her iki sınıfı da kadın ekseriyetinin bilgisiz ve bilgisizliğin verdiği zaaf ve cesaretsizlik dolayısıyla bu emri vakıa uyar görmüşlerdir.

Şimdi bu vesile ile hak ve hakikati ortaya koyalım. İslâmiyet devrile bütün beşeriyete açılan devrelerin biri de (müsavat) dır. Yani cemiyette mütahakkim sınıfsız mütahakkim zümresiz, mütahakkim müessesesiz, mütahakkim fertsiz bir devir, haklarda müsavat, ve hüriyet ve istiklâl devri, veyahut kadın erkek her insanın rüşde erginlik devri. Bu devrede insanlar, cins, ırk gözetilmeksizin hepsi bir şey telâkki edilmiştir.

İslâm dinine göre kadın :

1 — Nikâhta müsavî haklarla akit yapabilir.

- 2 — Malını bir erkek gibi tasarruf ve idare edebilir,
- 3 — Ziraat, ticaret ve san'at ile iştigâl edebilir,
- 4 — Âmme hizmetlerinde iş deruhte edebilir.
- 5 — Cürüm ikânda erkekle müsavi muamele görür.
- 6 — Günah ve memnu fiillerde kadın erkek müsavidir.

Yalnız mirasda erkek evlâd, kıza nazaran daha fazla alır. Sebebi: erkek kardeş kız kardeşinin himayesi ve iaşesi ile mükelleftir. Kız mirasını cihaza tahvil edip saklamak itiyadındadır, erkek ise ailesini o meyanda miras yiyen kız kardeşini de geçindirmek için çalışmak, kazanmak mecburiyetindedir. Ve bundan dolayı da en çok sermayeye o muhtaçtır. Ve bu sermaye erkek elinde mütedavil halde işlemekle cemiyetin menfaatine haddimdir.

Kadın; yukarıda gösterildiği üzere erkek gibi hayat, saîy, tasarruf hakkına malik olduğunu bilse dahi yine kendini âciz görmek itiyadındadır. Ve bu görüş neticesi istikbalini daima bir erkeğin bakımına bağlı tahayyül eder. Ve bu ihtiyaç, iftikar dolayisiyle ümidini kendisini istemeğe gelecek bir erkeğin zuhuruna bağlar. Ve gelmesine veya gelmesi gecikmesine göre bahtiyarlığını kabul eder. Bunun sebeplerini yine putperestlik devrinde bulmak lâzımdır. Şöyle ki:

Putperestlik devri kuvvet devri idi. Hak devri değildi. Kuvvet de yalnız erkeklerindi. Binaenaleyh her hak dahi yalnız onlarını, kadınların değildi. Erkekler kendi aralarında dahi birbirlerini kuvvetle ezerek bir baskı altına alırlardı. Baskıda en başa geçen hükümdar olurdu; daha kuvvetsizleri de kuvvet dereceleriyle mütenasip bir kademede hükümdarla halk arasında yerler tutarlar ve bu kademeye göre tahakküm ve menfaat payı alırlardı. Hükümdardan son kademeye kadar her

nüfuz sahibi halkı ezer, ona hiç bir hak vermiyerek istitmar ederdi. Aynı zamanda her biri ve halkın da erkek cinsi bilâistisna kadını ezer ve ona hiç bir hayat hakkı vermiyerek istitmar ederdi. Kadınlar eşya meyanında elden ele intikal ederdi. Mirascı erkek; babasının yüzlerce karısını da eşya mahiyetinde miras olarak alır, ve pazarlarda onları satardı. İşte kadınların ilk mağlubiyeti ve bunun neticesi zaafını kabul etmesi keyfiyeti; anane halinde din devirlerine de intikal etmiştir.

Bu fena durumu binlerce senedenberi bir gelenek halinde yaşayan ve buna alışan kadınlar buna alışmakla da cemiyetin yarı cinsini zayıf özürlü, passif hale koymuştur. Dolayısıyla ıstırapların türlüüne bu yüzden uğramakta ve için için dertlenmektedir.

Din devrinde, hak devrinde, bu acı ve acıklı mevzu; din kültüründe hak ve adalet, insanlık, hakkında fikir ve vicdan terbiyesi gören erkeklerin de vicdanını yaksa, vicdanında bir yara gibi işlese gerektir. Fakat o fikirdeyim ki bu keyfiyet yine kadınların kuvvetsiz bir mahiyette yalnız hak dileyen bir lisanla bu hakkı erkeklerden almaları çok uzun sürecek bir meseledir. Nitekim beynelmilel bu maksatla kurulmuş bir kadınlar cemiyeti var, faaliyettedir de. Lâkin şimdiye kadar müşterek bir neticeye vardıkları malûm olmamakla beraber tuttıkları usul de erkekleri hak noktasından lehlerine gayrete getirecek, mecbur edecek bir mahiyette değildir. Prensip itibarile, merhamet celbile, iane olarak alınan hak mal edilmiş olmaz. O hakka insan bilfiil istihkak kesbetmiş ve kendiliğinden o hakkı ortaya koymuş olması lâzımdır. Bunun da çaresi; erkeğin kuvvet sermayesi ne ise onu elde etmek erkek, nesine güvenerek üstünlüğe kalkıyorsa aynı üstünlüğü elde etmek lâzımdır. Tâ ki erkek kadar kuvvetlenerek, erkek kadar yükselerek mu-

vazeneyi, müsavâtı bir emrivâki haline koysun. Ve netice itibarile her iki cins; müsavi şartlar altında hem kuvvetli hemde yekdiğerine karşı muhtaç ve zayıf kalsın izdivaçlar tam bir işbirliği, hayat ortaklığı mahiyetini alsın ve kadın, eşya, matah, tabî derkelerinden kurtulsun. Şimdi bu nokta üzerinde düşünelim:

— Kadın erkeğe neden dolayı muhtaçtı ?

— Yaşamak için !

— Neye erkek yaşıyordu da kadın yaşıyamıyordu ?

— Çünkü erkek çalışıp kazanmasını biliyor kadın bilmiyordu.

O halde mesele basitleşti. Ne vakit kadın da kendini geçindirecek derecede kazanmayı bilirse erkeğe ihtiyaçtan bu cephede kurtulacaktır Şimdi düşüneceğimiz nokta şudur:

— Erkek ne bilerek kazanıyor, kadın onları bilebilir mi ?

— Erkek çiftçilik, san'at, ticaret yapıyor ve ihtisas ilimleri öğrenerek serbest meslek sahibi oluyor. Kadınlar da bunu her yerde öğreniyor, çiftçinin karısı kendisinin iş ortağıdır. İşin bütün teferruatına kadar kadın erkeğin yanındadır. Hatta sağmalları sağan odur, tavuklara bakan odur. Nitekim askere giden erkeklerin yerini çiftte, köyde dolduran, dükkânında ticaretini devam ettiren, pazara mal getirip satan odur. San'atta da çalışanlar çok, ve her san'atı öğrenmelerine hakikî bir mani de yok. Serbest mesleklere gelince onun da her şubesinde kadın var. Hatta hükümet emrinde her sınıf memur da var, hakim de var. Demekki içtimaî hayatın her şubesinde kadın vazife alabiliyor. Ve alabilecek, o halde yok olan nedir?

Taayyün etmiş fikir ! Ve bu fikre göre tam bir cesaretle enerji! Evet yok olan; taayyün etmiş bir fikir yokluğu

dur, cesaret ve enerjidir. Kadın erkeklerin gördüğü her işi görür fakat onu benimsemez. Hep muvakkat bir yardımcı, eğreti bir zihniyetle çalışır. Meselâ bir şehirlinin iki çocuğu vardır. Biri kız, biri erkek, her ikiside mektebe giderler, hatta aynı derecede mektebi bitirirler. Fakat erkek çocuğa mektebe niye gittiği sorulsa derhal istikbâlini temin için olduğunu söyler. Kız çocuk da bu cevap asıl değildir. O; mektebi, tahsili yanı hüner ve marifeti hele ilmî bir yedek kıymet, bir lüks varlık gibi

düşünmeğe mütemayildir.

İşte bozuk nokta, bu zihniyettir.

Çare:

Ana baba ne vakit evlâdlarını yetiştirirken erkeğe söylediğinin aynini kızına da söyleyip telkin ederse: «Malına sahip ol, varlığına sahip ol, istikbâline hakim ol. Allaktan başkasına ihtiyaç göstermeden yaşamağı, yükselmeğı, adam olmağı düşün, bu gayeyi göze al. Evlenmek fırsatı müsait şartlarla öne çıkarsa müsavî haklarla bu akdi kabul et. Kocana hürmet et fakat hürmet dahi iste. Ne tahakkümü düşün ne mahkûmiyeti kabul et. Sadık, namuslu iki arkadaş olarak yaşamağı bil ! » derse mesele kökünden hallolmuştur. Bu telkinle kadınların yalnız o geri zihniyeti düzelmiş olmayacak ahlâkları da düzelecek hayat telâkkileri de düzelecek hürriyet ve istiklâl denilen insanlık haklarının tadını da o zaman alacaklar ve anlıyacaklardır.

Artık kadın için gaye; kendini yalnız ve sırf bir erkeğe beğendirmek değil, bütün bir cemiyete beğendirmek olacak ve binaenaleyh insanlık meziyetlerinde erkekle müsavi hale gelecek, tabiatıyla de müsavi haklara [gerek cemiyette gerek aile içinde] malik olacaktır. Neticice itibarile artık kadın; aile içinde bir fazlalık, ve cemiyette erkeğe tabi bir unsur addolunmayacak, tıpkı

erkek gibi içtimaî her vazife hissi ile mücehhez, erkek gibi belli başlı bir unsur olacaktır. Ve evlenemiyen kadın; dünyanın bedbaht, felâketzede bir zavallısı sayılmıyacaktır.

Esas düşünceler

Ailede

Genç ; Allahtan korkarsa sefahat etmez, bu terbiye onu fena âkibetlerden koruduğu gibi cemiyetin iktisadî hayatında da muzir kılmaz.

Genç sefahat etmezse aile kurmağa meyleder. Bu suretle Allahın istediği ve cemiyetin muhtaç olduğu bir işe girmiş olur.

Genç, Allahtan korkarsa, insanlık vazifesini yapmadan içi rahat edemez. Bu halde :

A — Evlât sahibi olmak.

B — İyi evlât yetiştirmek ve arkasında carî hayrat gibi hayırlı evlât bırakmak gayretini duyar. İmdi :

Dindar genç elinden gelen fedakârlığı bu hususta esirgeyemez. Çünkü başka türlü vicdanını tatmin edemez.

Cemiyette

Aile kurmak, ailesine iyi bakmak, çocuklarını yetiştirmek vazifesini içten duyan dindar genç ; aynı zamanda cemiyeti de kendi ailesi gibi benimser, cemiyetin nizamını korumak, eli altına verilen vatandaşlara iyi bakmak, iyi kullanmak, iyi yetiştirmek, insanlarla bir aile efradı hissi ile iyi geçinmek, kimseye zarar vermemek her bir münasebet, muaşeret muamelelerinde doğru, samimî ve namuslu hareket etmek gayretini gösterebilir. Çünkü onun içinde hâkim manevî bir kuvvet vardır. Onun dışı; iç hayatı ve hakimiyeti ile destekli ve muhakabalıdır. Onda dışın sademelerine muhavemet edebi-

lecek bir ahlâk vardır. Onda dışın icabettireceği fedakârlığa katlandırarak bir iç sermayesi vardır.

Onun içinde mücadeleden de, mukavemetten de fedakârlıktan da, icabında her bir mahrumiyetten de karşılık zevki alacağı bir hayat vardır. Bu hayat; fazilet ruhunun varlığıdır ki Allah korkusile başlar ve Allah muhabbeti ile yerleşir, Allah gayreti ile tekâmül eder ve insanı adam eder. Adam gibi yaşatır ve adam gibi çalıştırır.

Hülâsa:

Yaş devrelerine göre esas fikirler

Genç bilmelidir ki :

Din; ona Allaha itaati, Allahdan korkarak fenalıktan sakınmağı ve Allahı severek iyiliklere koşmağı emreder.

Çocuğun Allah namına yetiştirilmesine, Allah tarafından; çocuğun anası babası memurdur. Keza hocası ve mürebbîsi bu mukaddes vazifede hisse alır. Onlara itaat Allaha itaattir. Onlara isyan Allaha isyandır.

Genç bilmelidir ki:

Din; temizliği emreder: dışda, içde temizlik :

Dışda: üst baş temizliği, el ayak temizliği, sair vücud kısımlarının temizliği.

İçde : fikir, niyet temizliği, kalp his temizliği.

Yani : fenalık yapmağı düşünmemek, kötülüğe meyletmemek, yürekte fenalık meyli taşımamak, fazilete mugayir hislere, ahlâka aykırı şeylere, yürekte yer vermemek.

Bu; başkalarına ve kendine fenalığı dokunacak hislerden, fikirlerden, niyetlerden ve başkalarına geri görünecek hallerden ve kendine zararı dokunacak, sıhhatini bozacak, insanlık kıymetini düşürecek pisliklerden, geriliklerden sakınmaktır.

Arkadaşlık :

Genç bilmelidir ki mektepte, mahallede veya her

hangi bir topluluk yerinde arkadaşlık ettiği gençler; gelecekte bu memleketi idare ve yeni nesilleri terbiye edecek veya memleketin umumî hayat ve muamelâtında yer alacak kimselerdir. Eğer kendi evlâdının onlardan iyi muamele görmesini, zarar görmemesini, onlar tarafından fenalığa düşürülmemesini istiyorsa; arkadaşları gençleri fenalığa, ahlâksızlığa, vicdansızlığa alıştırmamalı, arkadaşlarına fenalık etmemelidir. Zira aksi halde onun fena karşılığını kendi evlâtları görür. Cezasını onlar çeker. Kur'ân kerîm ; Müminlerin kardeş olduklarını ve kardeşlik esas vazifesinin velâyet olduğunu ve velâyetin icabı yekdiğerini fenalıktan korumak ve iyiliğe sevk olduğunu bildirir. İşte genç veya yaşlı herkesin her kes hakkında tutması gereken yol budur. Zira gerek kendi gerek evlâdı için yegâne selâmet bu yoldadır. Allahın rızası, cemiyetin faydası bundadır.

Bu esas üzerinde biraz daha duralım:

Yine bazı gençler vardır ki vakar ve haysiyetce diğerk arkadaşları arasında düşüktür. Ve bazı insanlar bu gibi düşük seviyeli insanlara ilişmek, onlarla istihza etmek ve bu tarizi derece derece mütemediyen ileri götürerek onu daha hakir ve daha zelil görmek meyil ve zevkindedirler.

Halbuki bu bir cinayettir. Zira bir insan mânen öldürülmektedir. İzzeti nefsi silinmiş hayası, hassasiyeti bitmiş bir insan mânen ölmüş demektir. Böyle bir insan; insanlığını kaybeder. Ve bir gün eline bir kuvvet ve fırsat geçerse cemiyetin içinde düşürüldüğü hale herkesi düşürmek, bütün bir cemiyetten intikam almak emeline düşer. Böylesinin şerrinden kuvveti nisbetinde cemiyet zarar görür. Vebali ; dereee derece bir çok kimselerin boynundadır. Onun ile yalnız istihza edenlerin ve onun o düşük halinden zevk alanların değil onun bu düşük halde kalmasına tahammül edenlerin ona karşı lâkayit kalanların onun insanlık için bir hicab teşkil eden bu

utandırıcı halinden kurtarmağa gayret duymayanların dahi boynundadır.

İnsanlık; kurtarıcılık demektir. Kurtarıcılıkta hissiz, gayretsiz duran ve bataкта çırpınana karşı seyirci kalan veya bu halden keyiflenen, zevk alan adamın da hali daha çok ibretliktir.

Böyleleri büyük bir gafletledir, onlar bu gaflete, düşüncesizlik bilgisizlik yüzünden düşerler, akli erenlerin bunlara karşı aklın vecibelerini ifa etmeleri de bir borçtur. Din, nizam ve intizamı emreder. İmdi :

Pejmürdelikten, kılıksızlıktan, tertipsizlikten intizamızsızlıktan sakınmak, üstünü başını, kitabını defterini düzgün tutmak her günlük vazifedir.

Genç bilmelidir ki:

Din, israfı, ziyankârlığı meneder.

Giydiği şeyleri dikkatsizlik ederek ve acımayarak yırtan, yıpratın çocuk; ona bakanlara hıyanet ve fenalık etmiş; kendi de günaha girmiş olur.

Parasını boşuna veya muzır şeylere sarfeden de aynı fenalığı işlemiş olur. Bu da ziyankârlığı ile günahkâr olur.

Genç bilmelidir ki:

Din, sıhhata itınayı emreder.

Hastalanacak surette hareket eden, meselâ o surette yiyen içen, ve soğuktan sıcaktan korunmayan, sıhhatine karşı kayıtsız davranan çocuk; Allahın emneti olan vücuda hıyanet etmiş ve hastalığı, ıstırapı yüzünden hem Allaha hemde kendine acıyanlara eza vermiş ve yakınlarını hiç yoktan külfetlere, masraflara sokmuş olur. Kendisinin çektiği ıstırap ve derslerinden kaybettikleri de ayrı bir safhadır.

Genç bilmelidir ki:

Din, doğruluğa, namuskârlığı emreder.

Aldatan, hiyle eden, yalan söyleyen çocuk günaha girer. Kimsenin izni olmadan bir şeyi almak ; hırsızlık, izinle aldığı şeyi fena bir hale koymak hıyanettir, günahdır. İzinsiz hususî bir yere girmek, öyle bir yerden geçmek, öyle bir yerde dolaşmak haksızlık, hakka tecavüzdür. Her tecavüz gibi bu da fenalıktır ve mes'uliyeti mucibtir.

Netice olarak çocuk bilmelidir ki:

Kendi; Allahın kuludur. Yani Allahın kendi için yarattığı bir mahlûktur. Mahlûkun sahibi, velisi hakimi Allaktır. Allah; çocuğun iyi olmasını, iyi yaşamasını, iyi yetişmesini istemektedir. Ana baba, hısım akraba, hoca, dost, her yakınlık gösteren bu maksatla iş başındadır. Bütün tabiat kanunları da o çocuğu yaşatmak için ve onu Allahın hizmetine geçirmek için faaliyettedir. Bütün tekâmül kanunları; çocuğun içinde dışında bu maksatla daima çalışmaktadır. O halde bütün bu çalışanlara, Allah namına bütün bu yardımcılarına yardım etmek çocuğun Allaha karşı ilk kulluk vazifesidir.

Nihayet herkes bilmelidir ki:

Her insan bilmeli ve düşünmelidir ki, Allahın dini teslimiyet dinidir. Bu dinde iman; Hazreti İbrahimde başlar ve bütün dinlere mal olur. Ve bu imandır ki her dine temel olur. Binaenaleyh kendini Allaha teslim eden kimse islâm olur. Çünkü islâmiyetin mânası teslimiyettir.

Teslimiyet; insanın kendi hususî fikirlerini, şahsî hislerini ve arzularını, emellerini Allahın emelleriyle iradelerine uydurmaktır. Buna mugayir olan fikrini düzeltmektir. Canını, malını, ve bütün mevhibelerini, kabiliyetlerini, bütün imkân ve gayretlerini Allahın emrine yani Allahın işine, hizmetine arz ve hasretmektir.

Allahın işi; halkın işidir. Allahın hizmeti; halkın hizmetidir. Allahın iradeleri; halkı yükseltmek onları ıstıraplarından, ihtiyaçlarından kurtarmak emniyet ve selâmete erdirmek ve tam insanca yaşatmaktır.

Halka bu alâkayı göstermek için, onu kendinden ayırmamak lâzımdır. Dinde gaye Allahçı olmaktadır. Allahçılık; her kesi Allah için bir gözle görmektir. Herkes hakkında bir ölçü kullanmaktır. Allahın kulları hakkında iyi niyetli ve hayır ister olmaktadır. Başka dinden, başka mezhepten, başka ırdan, başka renkten kimseyi kendinden aşağı görmemektir. Herkesi benimser ve her kes hakkında gayretli olmaktadır,

Allaha teslim olan partizan, tefrikacı olamaz, Allahçı olan insancı, halkçı olur. Her neki insanı insandan ayırırsa o şey; aynı zamanda insanı Allaktan ayırır. Ve Allaha teslimiyet ile teelif kabul etmez. Her neki insanı insana yaklaştırırsa hakikatte o şey insanı Allaha yaklaştırır, çünkü Allah birdir, her şey Onundur ve Onun içindir. Binaenaleyh her şey Onda birleşir, bunu düşünmiyen kimse Allaha teslimiyetin manasını anlamış olmaz. Din, mezhep, ırk, farkları ihtilâfa değil hayırlarda müsabaka ve terakkiye vesile olmak gerektir. Bu kitapta Allahın buna dair emirlerini gördük ve yine gördükki her zamana göre bir kitap gelmiştir. Kur'ân kerîm; (her zaman için bir kitap vardır) buyurur. Her zamana göre bir kitabın bulunması; devirlerce nesillerin devre ihtiyaçlarına göre kendilerine mukaddes kitap gönderilmiş, yol gösterilmiş ve nizam verilmiş olması demektir. Ve burada şu noktaya dikkati çekeyim ki, ahkâm bahsinde her kitap bir evvelkinin inzibatî hükümlerini tedricen hafifletmiştir. İlk icablara göre alınmış sıklıklar yani inzibat tedbirleri ve terbiye sıklıkları yavaş yavaş yaş ve dine alışkanlık nisbetinde gevşemiştir. Yani insan oğlu delikanlılıktan olgun yaşa ilerledikçe, akıllandıkça, şuurlandıkça ona serbesti verilmiştir. Aklına danışarak kitaba bakarak yürümesi öğretilmiştir. Kendisine hareket istiklâli ve her nevi hüriyet akıl ve kitapla ayarlı olarak verilmiştir. İşte beşeriyyetin muhtaç olduğu hüriyet böyle zararsız ve faydalı bir hüriyettir.

Kitapların değışmesi aynı zamanda fikir hayatını da tedricen genişletmiştir. Ve nihayet insanı kendi hakkında düşündüklerini; ailesi ve cemaati içinde tatbik ettiği eyi fikirlerini dünya ölçüsünde tatbikata geçirmiştir. Öyle ki ilk dinde aile ve cemaat hayatında ferdin mükellefiyetini içtimai alâkalarını tamamiyle öğrettikten ve ona alıştırdıktan sonra aynı kültürü dünya ölçüsünde tatbika onu getirmiştir. Binaenaleyh Allahın işi, Allaha hizmet işi tedricen aileden başlayarak cihanşumûl bir mahiyette genişletilmiştir. Tedrici tekâmüle göre insanlar; kendi kültürlerinde mertebe mertebe yükseltilmiştir. Aile alâka ruhunu yuvadan alarak tedricen bütün insanlığa teşmil etmiştir. Ve bu ruh dahi kuvvetlene kuvvetlene bu son senelerde bütün dünyayı, bütün mustarip beşeri kurtarmak ideali mahiyetinde insanlara hakim olmuştur.

Bu terbiye ve kültürün de devre taksimatı hülâsatan şöyledir :

İnsanlar ; yaşamak için ve aile ve cemaat içinde yer almak için ilk şahsî terbiyeyi Musevîlikte almıştır. Sonra bütün insanların bir kül olduğu fikrini ve bütün insanlığa şamil alâkayı onun ıstıraplarını paylaşma vazifesini ve onun kurtuluşunu düşünmek idealini hıristiyanlık devrinde almıştır ve umumî bu insanlık alâka fikrinin fiilliyat ve kurtarıcılık devri de dünyaya on üç asır evvel Muhammedilik ile açılmıştır.

Bu son devrin iktizası; Allahın mukaddes işlerini bütün insanlıkda bilfiil görmektir. Akıl, bilgi ışığında ehliyetle çalışmaktır. İnsanların kurtuluşu ve saadete, selâmete ermesi; bir Allahın rızası etrafında toplanmakla ve bu gayeyi intibahla, basîretle, cesaret ve faaliyetle başarmakla olur. Gerek oruç ve namaz, gerek ilim, gaye değil vasıtaadır. İnsanın adam olması Allahın hizmetine, insanların işine yarar hale gelmesi için muhtaç olduğu nûrların

yüreğine ve bilgilerin fikrine yerleşmesine vasıta olan vesilelerdir. Gaye; adam olmak, kâmil olmaktır. Yani Hak ile batılı ayırd edebilecek, iyi ile fenayı her zaman ve her işde seçebilecek ve fenalıklardan sakınacak, iyiliklere koşacak hale gelmektir. İşte nûr; bu hususta iç aydınlığını, iç düzenini, iç temizliğini ve inzibatını, ilim de dışdaki ışığı temin eden vasıtalaradır.

Bu vasıtaların her ikisi elde edilmekle ancak emniyet hasıl olabilir. Mâneviyatsız yalnız ilim, yüreksiz, bir vücut gibi, dümensiz, puslasız, kaptansız tekne gibi olur. Öyle bir vücudun hareketleri sırf sevki tabîfiye uyar, fakat insan tabiatında hayvandır. Hayvanlığın zarar verici tabiatları, onda da vardır.

Binaenaleyh ancak manevî hayat ve hakimiyettedir ki bu hayvan, insanlık yolunu tutabilir. Ve binnetice eline fırsat geçse de fenalık yapmaz, muzir olmaz. Teşvik cebir görmese de iyilikten kaçınmaz.

İmdi insana terettüb eden vazife, ibadet ile hayatı iç içe bulundurmak, manevî bir inzibat, manevî bir kuvvet ve İlâhî bir gayretle çalışmak, hayatın hakkını vermektir.

Hayatın iki temeli

Akıl ve Din

Hayatın ayrılmaz iki temeli vardır ; akıl ve din.

Din; emniyeti, iş birliğini ve birliğin hayat şartlarını temin eden nizamdır. Bu şartları ihtiva etmeyen yerde hayat olmaz.

Din; akla hitabeder ve akla istinad eder. Dinin mükellefiyetleri akılı olana, rüşde erene teveccüh eder. Akılsız kimse, veya çocuk, mükellef bile değildir. Netekim öyleleri hür değildir. Hacir, ve vesâyet altındadır. Hürriyet; akılı olana ve aklını meşru yollarda kollanana hakır. İşte bu yollarda akılı murakabe için Din ve dinden istifade için akıl lâzımdır.

Din; akıl cihazında ve akıl; din ışığında işleyebilir. İnsan din murakabesinde meşrû' yollar seçebilir, Ve ancak dinin hakikat ölçülerde bir hakikate istinadedebilir. Meşrû' bir hakkı, faydalı bir fikri ileri sürebilir. Bir hakkı davâ veya müdafaa onun meşrûtiyeti ile mümkündür. Cemiyet için de ferd için de hakikat böyledir.

Dinsiz veya akılsız ferd; pervasız bir unsurdur. Böylesi ailesi içinde bile teminatsızdır. İnsanın her nerede olursa olsun kendini mürakabe veya himaye eden üstün bir mercie ihtiyacı kat'îdir. Bu ihtiyaç ancak akıl delâletile idrâk edilir. O mercie hakkiyle bağlanmak ve teslimiyet göstermek dahi ancak aklın sevki ile mümkün olur. Nitekim Allah dinde insanların aklına hitap eder ve mukaddes kitaplardan ancak akılı olanların hisse alacaklarını söyler:

İşte misâlleri:

(40 — Mü'min — 53 ve 54): « Biz Musaya yol gösterir şeriati verdik, ve hidayete yol gösterici ve akıl erbabına mev'ize olmak üzere Tevratı İsrail oğullarına miras eyledik. »

Diğeri :

(5 — Mâide — 49(46)):« Ve Meryemin oğlu İsaya kendinden evvel gelen Tevratı tasdik eder olduğu halde enbiyanın izi üzerine gönderdik. Ve ona hidayete yol gösterici ve nûru muhtevî olan İncili verdik. »

Diğeri:

(38 — Sât — 29) : « Ayetlerini düşünüp mülâhaza etmeleri ve onun muhtevî olduğu mev'izeler ve nasihatler ile kâmil akıl sahiplerinin mütenebbih olmaları için sana mübarek bir kitap indirdik. »

Diğeri :

(44 — Duhân — 58) : « Biz tezekkür ve tefekkür

edip mütenebbih olsunlar için sana Kur'ânı kendi lisanınla ve anlaşılması kolay olarak gönderdik. »

Diğeri :

(20 — Tâhâ — 126(128)) : « Bunlarda kâmil akıl sahiplerine ibret vardır. »

Diğeri:

(3 — Ali umran — 7): « Kur'ândan ancak kâmil akıl sahipleri nasihat alır. »

Diğeri:

(12 — Yûsûf — 2): « Biz ona [Kur'ânı] anlayıp akıl etmeniz için arapca Kur'ân olarak indirdik.»

Diğeri:

(3 — Ali umran — 191): « Öyle kâmil akıl sahipleri ki Allahı ayakta, oturarak, yattıkları halde anarlar göklerin ve yerin yaradılışını düşünürler.

Diğeri :

(39 — Zümer — 21): « Bütün bunlar da kâmil akıl sahiplerine mev'ize ve ibret vardır. »

Diğeri:

(57 — Hâdid — 17) : « Aklınızı kullanıp düşünesiniz için size ayetlerimizi tavzih ve beyan ettik. »

Diğeri :

(28 — Kasas — 51): « Ve biz onlara Kur'ânı isâl ettik ki tezekkür edeler ve düşüneler. »

Diğeri:

(65 — Talâk — 10): « Ey imân eden kâmil akıl sahipleri Allahtan sakının.»

Diğeri :

(2 — Bakara — 97): « Kur'ânı müminler için hidayet yol gösterici ve müjdeci olarak [indirdik].»

Diğeri:

(7 — Arâf— 157) : « Ve onunla nazil olan nûra tabi olanlar necat ve halâsa erenlerdir. »

İmdi:

Yukarıki ayeti kerimelerin hülâsasını göz önüne alırsak şu neticeye varırız :

1 — Kur'ân kerîm akla hitap eder.

2 — İnsanı aklını kullanmağa davet eder.

3 — Akıllı insana düşünmeği emreder.

4 — Düşünen ve menfaatlarını kavrayan adama, Allahtan [yani Allahın men ettiği şeylerden] sakınmağı emreder.

5 — Ve böylesine hidayeti, necatı, kurtuluşu müjdeler, vadeder.

Binaenaleyh:

Tamamiyle tavazuh ediyor ki: Din; akıl işidir. Mukaddes kitapların muhatı akıl erbabıdır.

Cenabıhak akıl erbabını da gafletten uyandırmak ve aklını kullanarak kendini hak ve hakikate göre âyarlamak için her vesile ile akla hitap ve düşünceye davet eder. Ve Peygamber efendimizi insanlara tanıtırken onun akıllı ve doğru olduğuna işaret buyurur: Doğruluk, düşünen insanın işidir.

İşte misalleri:

(53 — Necim — 10(2)) : « O [Hazreti Muhammed] kâmil akıl sahibi ve müstakim [dosdoğru] dur.»

İkazlar:

(2 — Bakara — 269): « Allah dilediğine hikmeti ihsan eder. Kendisine hikmet verilen kimseye azîm hayırlar verilmiş demektir. Bunu ancak akıl erbabı anlar ve tezekkür eder. »

Hadis Şerîf :

« Hikmeti cemle; hakkı bilmek ve onun ile amel ederek batılı fark etmektir. »

Hikmetsiz insan; manasını kaybeder. Akılsız insan

insanlığını kaybeder. Hikmetsizlik; düşüncesizlik, akılsızlıktır.

Peygamber efendimizin duası:

Hadîs Şerîf: «Allahım bize hakkı hak olarak göster. Ve ana tâbî olmağı nasip et. Ve batılı batıl olarak göster ve ondan sakınmağı müyesser et. »

İmdi :

İyi yaşamak, insanca kalkınmak için, emniyeti sağlamak, tehlikelerden korunmak için, gerek ferdlere, gerek cemiyetlere lâzım olan ilk vasıta; akıldır, fikirdir. İktisadî, içtimaî, siyasî basiret; akılla, fikirle tahakkuk eder. Basiret; aklın, fikrin mahsulüdür. Akılsızlar, düşüncesizler; kendilerini hadisata terk ve ziyan ederler. Nitekim her hâdiseye; onlara akılsızlığın düşüncesizliğin cezasını çektirir. İranlı bir şâir; akılı tarif ederken derki akıl öyle bir mevhibedir ki her iyiliği câmîdir. Allah kime akıl vermiş ise ona her şeyi vermiş demektir. Akıl; idrak demektir. İdrak; iyiyi fenayı ayırdetmektir, ileriye görmektir. Basiretle hareket etmektir. Hikmet; bu esaslara göre hakikati seçmek, meydana koymaktır. Bir ferdin veya bir cemiyetin işi bozuk, hali harap ise onun işinde akıl, hikmet veya basiret hakim değil demektir. İnsanlar ve bilhassa bu iki cihan harbini gören nesiller bu yüzden çok mustarıptır. Bu bitmez tükenmez ıstırapın yegâne ilâcı; başlarda hür bir akıl taşımak ve düşünmektir. Her çekilen tarafa şuursuzca sürüklenmek değil aklın gösterdiği tarafa gitmektir. Ve bunun husulü için de dünyanın gösterdiği yıkıntı, sefalet, açlık, çıplaklık kayıplar, ziyanlar ve yoksulluk kâfi bir intibah teşkil etse gerektir. İlk iş ; herkesin evvelâ aklını başına almasından ibarettir. Çekilen felâketlerin bütün sebepleri ondan sonra bulunacak ve ondan gerek kurtulmak gerek sakınmak imkânı; ancak ondan sonra hasıl olacaktır.

Hadis şerîf:

« İnsanın dini akılı iledir. Aklı olmayanın dini de olmaz. »

O halde :

Akılsızı yola getirmek mümkün değildir. Ona haklar vermek ve mukabilinde vecibeler istemek faydasızdır. Başu boş, kayıtsız, pervasız adama da emniyet kolay değildir.

Halbuki din; haklar ve vecibeler mevzuudur. Ve bu hakların ehemmiyeti ve vecibelerin zarureti hakkındadır ki Allah insanı akıl erdirmeğe davet eder. Ve ancak akılı olan onları takdir eder ve benimser.

İmdi din ; o insanda faydalarını meydana getirir ki o; yalnız insanlık haklarını kendine istemekle kalmaz, insanlık vecibelerini de seve seve üzerine alır. Cemiyette bir tufeylî değil hayırlı bir unsur olmayı göze alır.

Böyle insan da elbette hakların insanlıkça ehemmiyetini, ve ondan mahrumiyetin de acılığını takdir eden, vecibesizliğin, alâkasızlığın zararlarını ve vazife hissini faydalarını ölçebilen akıllı kimse demektir.

Yine böylesi ; insanın ne kadar zaif ve biçare olduğunu düşünebilen, ve bu zaafı Allahın kuvvete, himayesile emniyet altına almak için Allaha sarılmağı ve Onun iradelerine uymağı akıl eden kimse demektir. İşte böylesi aklının mürüvvetini görür. Ve dinde hayırlı bir unsur olur.

Hadisi şerîf:

«İnsanın mükerrerrem olması dini iledir. Mürüvveti akılı iledir. Asâleti ahlâkı iledir. »

Dinsiz akla güvenilmez, Başu boş, mürakabesiz her kuvvet gibi o da korkuludur. Akıl kendini fenalık da değil iyilikte kullandırmak için dine muhtaçtır.

Fikir hüriyeti

(8 — Enfâl — 44(42)) : «Helâkmi olacak delil ile helâk olsun. [Aklını mantığını kullanarak helâk olsun] hayatı bulacak delil ile hayat bulsun. [Aklını, kullanarak hayat bulsun]

Hadis şerîf:

«Müffiler fetva verseler dahi sen fetvayı kendinden al. »

Diğeri :

Peygamberimiz Efendimiz böyle buyuruyorlar: «Benden size bir Hadis [söz] söyledikleri vakit eğer kalbiniz nûrlanır [hoşlanır] Tab'ınızdaki huşûnet yumuşar ve onu ruhunuza yakın görürseniz o hadise ben sizden daha yakıнім. Eğer söyledikleri Hadisden kalblerinizde inkâr ve nefret hissi hasıl olur ve onu ruhunuza uzak görürseniz, o Hadîse ben sizden daha uzağım. »

İmdi:

Bu Hadîs şerîf ; insanın fikir istiklâlinin yani hiç bir tesir altında olmayarak düşünmek ve kendi kendine serbestçe bir kanaate varmak ihtiyacının ne mukaddes ve esas bir hak olduğunu gösteriyor. Zira insan rüşde ancak bu yolda erer. Ve kendine sahip ve hakim olabilir. Dinin murâdı insanı aklına sahip kılmaktır. İnsana tam bir hüriyet içinde aklını kullanmasını mümkün kılmaktır. İnsan ancak bu şartlar içinde rüşde ererek insanlık haklarına lâıık ve sahip olur. Tahakküm veya vesayetten kurtulur.

Ve böylece dinin delâletile dinin verdiği salâhiyetlerle insan insanlık payesinde şerefli mevkiini alır. [8]

[8]

Bir makalenin mevzua şahadeti

Bu yazıları matbaaya vereceğim sırada Vatan gazetesinin 29 - 3- 946 tarihli nushasında (şark ; garp iken) başlıklı ilmî bir makale gördüm. Sayın bilginle-

Ve ancak bu suretle kendine, ailesine, milletine ve bütün insanlara faydalı olabilir. Ve netice itibarile hür ve emniyet edilir bir insan olur.

[8] nci haşiyenin devamı

rimizden Dr. (Adnan Adıvar) ın imzası ile basılı bu makalede muharrir; İslâm kültürünün ana temeli olan akıl esasına temas ederek onu tarihî bir vak'a ile tevşik ediyor. Bahsimiz ile çok münasebetli ve faydalı bulduğum bu makalenin alâkalı kısımlarını aynen dercediyorum :

«XII nci asırda İspanyada [İslâm Arap medreselerinde] tahsil ederek bir rivayete göre bugün bütün medeniyet âleminin kullandığı Arab — Hind rakkamlarını El-harezemî'den lâtinceye terceme ettiği bir eserle ve şarkta pek ilerlemiş olan diğer matematik şubelerini yine Arabçadan çevirdiği kitaplarla Avrupaya sokan İngiliz âlimlerinden Bath'lı Adelard'ın, asıl kıymeti; ilmin, fikrin hüriyeti mefhumunu o zaman tâ uzak Batısına kadar geldiği halde asla sönmeyen şark ilim ve fikir güneşinden almış ve Pyrenées dağlarını aşarak Avrupaya taşımış olmasıdır.

Bakınız bu âlim ; tam 600 sene evvel İspanyada Araplar nezdinde öğrendiğini yeğenine yazdığı bir mektupta ne güzel anlatıyor : (Akıl önümde rehberim olduğu halde Arap hocalarından bir şey öğrendim. Halbuki siz başka bir şey öğrenmişsinizdir. Siz ; zahirî bir otorite, bir kudret ve kuvvet ile gözleriniz kamaşmış olduğu halde başınızda bir başlık taşıyorsunuz. Otorite dediğiniz şey başlıktan başka nedir ki ? Nasılkı hayvanlar niçin, nereye sürüldüklerini bilmeden istenildiği yere başlıklarından tutulup götürülürlerse sizlerden bir çoğunu da çarçabuk inanıvermek zaafına tutularak yuların çektiği tarafa gider ve müelliflerin otoritesine kapılarak tehlikeye düşersiniz. Halbuki akıl; insanlara doğru ile yanlış arasını ayırdetmek

Muhakkaktır ki insanın aklı nisbetinde ufku açılır. Ve Allaha teslimiyeti derecesinde o ufuklarda hizmet, faliyet gayreti artar. Zira insan gayreti Allahtan alır. Ancak Allah gayretidir ki fazilet halinde insanda zâhir olur. Allah gayreti duyana hizmet ve yararlık için had yoktur. Ve ancak İlâhî olan gayretedir ki hasîs, şahsî gayeler bulunmaz.

[8] nci haşiyenin devamı
için bir baş hâkim gibi verilmiştir. Evvelâ aklı aramalıyız. Ancak ve ancak onu bulunca otoriteyi; eğer ona eklenebilirse makbul saymalıyız.)

*
**

Muharrir yukarıdaki tarihî malûmatı verirken şarkın garba ışık verdiği devri ve aşağıdaki yazılarda son asırda garbın şarka ışık vermeğe başladığı devri tasvir ediyor. Ve onu şu ters netice ile tarif ediyor :

« Gerçi geç de olsa Avrupanın îlmîni, fennini aldık [fakat] ilmî fikrini, fikir hüriyetini, ilim felsefesini almadık. »

*
**

Yukarıdaki mektubunda İngiliz âleminin arap hocalardan öğrenip naklettiği mevzuun kaynaklarından bir kaçını şuraya dercetmeği pek uygun buldum :

Hadis Şerîf :

« Hikmeti câmia hakkı bilmek ve onun ile âmel ederek batılı fark etmektir. »

Diğeri :

« Kelimeî hikmet mü'minin bir zayli gibi aradığı şeydir. Onu nerede bulursa malı gibi alır. »

Diğeri :

« Bir müslimin diğer müslim kardeşine kelimeî hikmetten efdâl [üstün] hediyesi olamaz. Çünkü o kelime ile ya Allahın Hidayetine mazhar olur veya bir fenalığı zail olur. »

Bugün bütün dünyada her fikir sahibi hüriyet ve istiklâl arzusundadır. Bütün işleri bu noktadan ve bu ideale göre hal ve tesviye etmek ihtiyacındadır.

Zira mustarip beşeriyet ; binlerce senelik ıstırapının ilâcını bu tek çarede görmektedir. İşte dinin de muradı zaten bundan ibarettir. Ve bütün ıstırap ; insanların bu hakikatten uzak kalmalarından, yani hüriyet nimetlerinden mahrumiyetlerinden doğmuştur. Ancak Din nizamıdır ki hem hüriyet ve istiklâli hem de birlik alâkalarını birbirile te'lif eder. Ve cemiyette muvazene ve ahengi en hakikî bir surette temin eder. Hürriyeti, istiklâli başkalarına zarar vermiyecek şartlara tâbi kılar. Çünkü insanları kardeş ve bir tek şey yapar.

*

**

Din vasıtasile Demokrasi ; dünyaya malûm ve akıl, fikir erbabına ideal olmaya idi, dünya ; putperestlik devrindeki kuvvet hâkimiyetine gözü kapalı uymakta devam ederdi. Netekim Din devrinde de insanlar müstebit hükümdarlarla ve insan hakkını gasp ve men eden mütehakkimlerle uzun mücadelelere mecbur oldu. O müstebitler; insanı bilgidен ve düşünceden uzak tutmak cahil ve düşüncesiz olarak uyuşturmak için her hiyleye tevessül ederlerdi. En korktukları bilgi ve düşünce idi. Sırf bildiği ve düşündüğü için hayatına nihayet verilenler olurdu. [9]

[9]

Ne garip ve güzel bir tesadüftür ki (akıl) bahsini gözden geçirirken sayın âlim doktor (Adnan Adıvar) ın bu konu ile alakalı kir makalesini gazetede görmüş ve özünü alarak (8) nci haşiyeye dercetmişim. Şimdi şu (fikir) bahsinde de yine aynı zatın aynı konudaki bir makalesini yine gazetecide gördüm. Onun da

Akılda Din devreleri

Dinin ; akıl ile tam bir alâkası vardır. Din; akıl ile kaimdir. Putperestlik devri ; beşeriyetin şuursuzluk devridir. Çocukluğun, idraksızlık devri ne ise beşeriyetin putperestlik devri de odur. İdraksız çocuklar nasıl mes'uliyetsiz, mükellefiyetsiz ve faydasız iseler beşeriyet de iptidâilikde böyle bir devir geçirmiştir. Netekim Kur'ân-ı kerîmde gelir :

[9] uncu haşiyenin devamı
özünü buraya dercetmeği faydalı ve yerinde buldum.

*
* *

3 - 4 - 946 tarihli vatan gazetesinde intişar eden (Dur, düşün) başlıklı makaleden :

Bu makalede sayın doktor vaktile Tıbbiye mektebi talebesinden iken gazetelere yazı yazdığını ve hatta bir tarihte bir kaç arkadaşıle saadet gazetesini çıkarmağa başladığını ve bu sırada gazeteye edib (Cenab Şahabeddin) den yüksek bir makale geldiğini (sâ-yi dimağî) başlıklı bu makaleye Sansür beyin iliştiğini çizdiğini söylüyor ve bu yüzden de geçen muhavresini şöyle anlatıyor :

« Sansür beyefendi buyurdular ki (Bu makaleden bir şey anlamadım onun için çizdim. Ne maksatla yazılmış ?)

Ben de : (düşünmek mekanizmasını anlatmak maksadile olacak) diye cevap verdim.

Sansür — düşünmeği öğretmeğe ne lüzum var. Böyle şeyleri boşuna [Sansüre] göndermeyiniz.

Buyurdular ve kapıyı gösterdiler.

İşte o vakit düşünce mahsulü eserler değil, düşünce yollarını gösterecek yazılar bile yasaktı.

(76 — İnsan — 1): «İnsan üzerin dehirden bir zaman geldi geçti ki onda zikre şayan bir şey değildi. »

Din devri akıl ile başlar. Ve akıl ile inkişaf eder. Ve başlıca iki devre geçirir.

1 — Vesayet devri

2 — Rüşd devri

Vesayet devri, Musevîlik ve İsevîlik safaasında geçirilir. Rüşd devri ise beşeriyete Muhammedîlik devri ile açılır. :

Vesâyet devri

Netekim bu ilk devrede :

A — Dinin temelleri atılır ve zemin katı kurulur.

B — Çölde bir talim ve terbiye müeseesesi vücûde gelir.

C — İsrail oğulları bu mektebin örnek şakirtleri olarak ele alınır. Ve putperest dünyadan teorid edilir.

[9] uncu haşiyenin devamı:

Artık yalnız düşünenleri değil düşünciyi bile hapse koyan bir devirden kendilerini uzak duyan akıl sahipleri için okuduğu, gördüğü, işittiği şeyler üzerinde düşünmek ve kendine göre bir hükme erişmek ; yapılması elbette lâzım olan bir iştir.»

*

**

Bundan sonra muharrir makalesine devam eden şöyle bir cümleyi de nakil ve ona dikkati çekiyor.

« Düşünme tenbelliği insanların çoğunu koyun sürüsü haline koyar.»

*

**

Kendimde bu bahsi şu Hadis şerîfi naki ile bitiriyorum : «Tefekkür gibi ibadet yoktur. »

D — Bu müessesese kırk sene Hazreti Musanın nezareti ve terbiyesi altında bulundurulur. Ve Hazreti Musadan sonra da bir çok Benî İsrail Peygamberleri gelecek İsrail oğullarını öyle daimî murakabe altında bulundurmakta devam eder.

F — Hazreti İsa dahi dahil olduğu halde bütün Peygamberler İsrail oğullarını yetiştirmek numune bir kavim, Misyoner bir cemaat haline getirmek için çalışır ve memuriyetleri bilhassa bu kavme teveccüh eder. Müeyyideleri :

Kur'ân-ı kerîmden:

(14 — İbrâhim — 5) : «Biz Musayı kavmini zulumattan nûra çıkar ve onlara Allahın nimet günlerini yâd ettirir diye mucizat ile gönderdik. »

Hazreti İsanın memuriyeti

Hazreti İsanın İsrail oğullarına hitabı :

(3 — Ali umran — 49(50)) : «Ve benden evvel nazil olan Tevratı tasdik eder olduğum halde size haram kılınan şeylerden bazılarını helâl etmek için Rabbiniz tarafından Âyet ve mucize ile geldim. »

Diğeri :

(5 — Mâide — 49(46)) : «Ve Meryemin oğlu İsayı kendinden evvel gelen tevrata tasdik eder olduğu halde Enbiyânın izi üzerine gönderdik. »

İncil şeriften :

(Matta — 15 — 24) : «Ben İsrâil evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim. »

Diğeri:

(Matta — 5 — 17) : «Sanmayın ki ben şeriati yahut Peygamberleri iptal etmeğe geldim. Ben iptal etmeğe değil ancak tamamlamağa geldim. »

İsrâil oğullarının Misyonu

(32 — Secde — 23 ve 24) : «Biz Musaya kitabı verdik ona mülâkî olacağından şek üzere olma. Ve o kitabı İsrâil oğulları için hidayete rehber kıldık. Belâ ve musibetlere sabrettikleri ve ayetlerimize tamamen iman eyledikleri sebeble İsrail oğullarından emrimizle insanları hidayete götürür imamlar [önderler] yaptık. »

*
* *

Yukarıdaki âyetlerde gördük ki Kur'ân-ı kerîmden evvel gelen mukaddes kitaplar ve Peygamberler İsrail oğullarını dünyaya misyoner bir kavim olarak yetiştirmek için gelmiş ve İsrail oğullarına hitap etmişlerdir. Şimdi şu göreceğimiz ayetlerden de anlaşılacaktır ki Kur'ân-ı kerîm ve Hazreti Muhammed bütün beşeriyet için gelmiştir. Ve bütün dünya, hangi din ve mezhepte olursa olsun beşerî hayatta bu devrin safhasını yaşamaktadır.

Kur'ân kerîm hakkında

(81 — Tekvîr — 27) : “Ancak [Kur'ân kerîm] âlemler için ve sizden din hakkında müstakîm olmağı isteyen için bir mev'izedir. »

Hazreti Muhammed Efendimiz hakkında :

(21 — Enbiyâ — 107) : « Biz seni ancak Alemlere rahmet için gönderdik. »

Diğeri :

(34 — Sebâ' — 28) : «Ya Muhammed biz seni ancak bütün insanlara müjdecî ve sakındırıcı olarak gönderdik ve lâkin insanlarla ekserisi bunu bilmezler. »

Diğeri :

(7 — Arâf — 158) : «Ya Muhammed de ki ey insanlar, ben sizin cümlenize Allahın Resûliyim. »

Akıl devreleri

Beşeriyet; aklına hitab edilebilecek ilk devreye girince Allah ; cemiyete din indirdi. Ve Hazreti İbrahim ile olan ahbine ve İsrail oğullarının en çok ıstırap çekerek intibaha gelmiş bir kavim olmalarına binaen İsrail oğullarını dine davet etti. Ve onları örnek bir cemaat vücude getirmek üzere ele aldı ve icab edeni yaptı.

O devredeki akıl ve şuur seviyesine ait Kur'ân kerîmden bir misal :

(43 — Zuhraf — 54) : «Fir'avun ; kavmini akıllarının hafifliği cihetile aldatıldığından ona itaat ettiler.»

Musevîlere ait inzibatî hükümlerin şiddetli olmasına ve sebebine dair bir misal :

(44 — Duhan — 15) : «[Allahın İsrail oğullarına hitabı] Biz azabı [sıkıyı] az bir şey def etsek [üzerinizden kaldırsak] siz derhal şirkinize [eski putperestlik hayatına] avdet edersiniz. »

Musevî Mukaddes kitablarından misaller :

Tevrat Şeriften :

(Tesniye 29 — 4(3÷4) : «Büyük mucizeleri gördünüz ve lâkin Rab size bugüne kadar anlayışlı bir kalp, ve görür gözler ve işidir kulaklar vermedi. »

(Tesniye — 4 — 5 ve 6) : İşte Allahım Rabbin bana emrettiği gibi kanunları ve ahkâmı; temellük etmeğe gideceğiniz diyar içinde icra etmeniz için size talim ettim. İmdi onları hıfz ve icra ediniz. Zira kavimlerin nazarında akıl ve dirayetiniz budur. »

*
* *

Demek ki:

Beşeriyet; Musevîlik devrinde tam çocukluk devrini

yaşamıştır. Musevîlik; dinde numune ferd ve cemaat yetiştirmek için bir mekteptir. Bütün dinlerin temelleri; bu mektebin temelleri üzerine bina edilmiştir.

Beşeriyetin ilk Din talebesi bu mektepte ve daima, nesillerce Peygamberlerinin nezaret ve murakabası altında bulundurulmuştur. Ve bu Peygamberler vasıtasile Allahın verdiği emirlerle sevk ve idare olunmuştur.

Hazreti İsa ; O Peygamberlerin sonuncusu ve Musevîliğin tamamlayıcısı ve kurtuluş devrinin insanlara müjdecisidir.

Hıristiyanlık; ideal edinecek derecede akli gelişmiş ve insanlık ülküsü düşünebilecek yaşa gelmiş beşer çocuklarına aynı mektepte açılmış talî bir devredir. Bu devrenin taâlîmi; Musevîliğin yalnız aileci ve cemaatçı terbiyesini almış beşer çocuklarına dünya ölçüsünde cemiyetçi bir fikir vermek ve onları insanlık camiası birliğine hazırlamak olmuştur.

Muhammedîlik devri de ; bu ideale hazırlanan gençleri rüşd devrinde fiiliyata geçirmek ve dünyaya kurtuluş devrini fi'len açmak olmuştur.

İmdi,

Musevîlik ve Hıristiyanlık vesayet ve hazırlık devridir. Muhammedîlik rüşd ve fiiliyat devridir.

Musevîlik ferdi; insan olarak yetiştirmeğe, ve ferdin evvelâ ailesi ve cemaatı içinde iyi bir unsur olmasına bakmıştır. Zira insanın ilk devre ihtiyacı bu olmuştur. Hıristiyanlık; ferdin yetiştirmeği, aile ve cemaati içinde iyi bir uzuv olmayı öğrenen insan oğluna bütün insanlık ailesi içinde ve aynı yakınlıkla yer almağı öğretmiştir.

Fakat

Gerek Musevîlik gerekse Hıristiyanlık devirlerinde

bu talim ve terbiye ; pek büyük müşkilâtla karşılaşmış güçlüğüle olmuştur.

Zira :

Bu kavmi kuşatan dünya o zaman putperestti. Bu kavme sık sık istibdad ile tahakküm eden imparatorlar da putperestti. Ve İsrail oğulları da esasen Mısırdan Allahın yoluna böyle bir âlemden çıkarak gelmişlerdi. Devre icabı akıl az, çocukluk şüursuzluk taşkındı. Putperestliğin manevî inzibattan mahrum başı boş hayatı da bu kavmin üzerine fena tesirler bırakmıştı. Gördükleri istibdatların zulümlerin tepkileri de onların yeni hayatmda bir serkeşlik, dik başlılık vücade getirmişti. Nettekim mukaddes kitaplarda gelir:

Tevrat Şerîften :

(Tesniye — 9 — 6) : «Sen serkeş bir kavimsin. »

Diğeri :

(Hazakiyal — 20 — 8) : «Mısır putlarını terk etmediler. »

Diğeri :

(Sayılar — 14 — 33 ve 34(33)) : «Ve lâşeleriniz çölde telef oluncaya kadar oğullarınız bu çölde kırk sene avare olacaklar fücurunuzun cezasını çecekler. »

Kur'ân kerîmden :

(5 — Mâide — 28(25)) : «Musâ ; Ya Rabbi ben kendi nefsim ile biraderim Harûndan gayriye malik değilim [hükümüm geçmez] bizim ile fasik olan kavmin [İsrail oğullarının] arasını ayır dedi. »

(29(26)) “Cenab Hak da: arz mukaddese [Filistine] girmek onlara kırk sene haram kılınmıştır. Arzda mütehayyir ve sergerdan dolaşip kalacaklardır. Fasik olan kavme acıyıp me'yus olma buyurdu. »

Dikkat :

İsrail oğullarının çölde kırk sene tecrid edilmeleri-

nin sebeplerinden biri:

Mısırdaki putperestlik hayatı geçirip bozulmuş olan nesillerin ömürlerini çölde bitirmesi ve çölde doğmuş ve Din terbiyesinde yetişmiş [putperestlerle hiç ihtilâl etmemiş] mümin, ahlâklı, seciyeli, faziletli bir cemaatin dünyaya çıkması, Filistine girip yerleşmesi ve dinî varlığını etraftaki putperestlere karşı müdafaa ve muhafaza edecek halde bulunması içindi.

Rüşd devri

Hazreti Muhammed beşeriyetin akıllandığı devirde geldiği için beşeriyette vesayete son vermiş ve insanlara manevî rüşdü ve akli rehber kılmıştır. İstiklâl ve hürriyeti ideal yapmıştır. Bütün taalmi akıl ve mantika istinad ettirmiş, hayata ve dine akli esas tutmuştur. Ve Onun içindir ki Hazreti Muhammedden sonra Allah Peygamber ve kitap göndermemiştir. Aklın seviyesi ile mevcut kitapları kendilerine kâfi görmüştür.

Netekim kanaatimize göre Muhammedîlikten sonra yeni bir din gelecek değildir. Zira Muhammedîlik beşeriyetin rüşde erdiği, kendini ve başkasını kurtaracak bir olgunluğa geldiği zaman gelmiştir. Bu devrede herkes Allahın ilhamı ile günlük hayatını tanzim edecek ve Allahın akıl mevhibesi ile yolunu aydınlatacak ve kimse'nin vesayetine muhtaç olmadan yürüyecektir. Beşeriyetin, her safhasına göre Allahın taâlîmini havi mukaddes kitaplar herkesin elindedir. Yalnız Musevî ve Hıristiyan kitapları binden fazla lisana terceme edilmiş ve herkes tarafından edinilmek ve anlaşılmaq imkânı temin edilmiştir. Gerek bu mukaddes kitapların mufassal münderecâtı, gerek Kur'ân kerîm muhteviyatı her kese, her dinde Allahın neler istediğini, ferdî ve içtimâî bütün hayat şartlarını, hak ve adalet, ölçülerini, iyilik fenalık mefhumlarını apaçık göstermiştir.

İyi niyeti olanlar için bunların muhteviyatı yeni bir kitaba ihtiyaç göstermeyecek derecede zengin ve kifayettir. Şimdi bütün insanların ihtiyacı; iyi niyete, ve eldeki ölçülere göre hayatını tanzim etmekten ibarettir.

Bu önümüzdeki ilham, akıl, dirayet, manevî rüşd ve tekâmül devrine işaretle bu esası Musevî mukaddes kitabı da te'yid ve böyle bir rüşd ve olgunluk, istiklâl devrinin geleceğini vaktile tebşir etmiş ve onu böyle tarif etmiştir.

(Eş'ya — 40 — 5) : “Cümle beşer birlikte göreceklere ki Allahın ağzı söyler. [Yani herkes Allahtan ilhamla söyler: bu suretle her ağızdaki söz Allahtan zahir olmuş olur.] „

Diğeri :

(Yûil — 2 — 28) : “Ve bundan sonra ruhumu Cümle beşer üzerine dökeceğim. Ve oğullarınız kızlarınız ilhamla söyleyecek, ihtiyarlarınız rüyalar görecek [yani ancak rüyada görülebilecek olan hakayıkı, fevkalâde müşahedeleri, uyanık iken de görebilecek] ve gençlerinize vahiyeler gelecektir. „

İdeal — Hayat gayesi

İdealsiz insan; içtimaî gayesiz bir hayat yaşar, böyle bir hayat; sarsıntılarla geçer. Zevksiz, desteksizdir. Her günü kararsız, manasızdır. Böyle bir hayat basitleşir. Ferdin bir maişet meselesi olmaktan ibaret kalır şahsileşir.

Hayatta kuvvet, ve hayat mücadelesinde mukavemet vücade getiren; idealdir. Cemiyete fayda temin eden idealdir. İnsanı kıymetlendiren idealdir. İnsan; ideali ile yükselir. Ve İdeali yolundaki çalışmalarını neticesi arkasında iz ve güzel eser bırakır.

Yüksek ideali; Din yapar ve Din besler. İdealsiz insan boş bir kabdır. Avâm'ın hakikî tarifinde bu boşluk yer alır. Avâm'ın çoğu henüz bir ideal edinmemiş, yüksek bir ideale henüz bağlanmamış, manevî ve fikrî hayat henüz taazzuv etmemiş, hayatî amacı kat'î bir istikamet alamamış, henüz çocukluk hayatı yaşayan ve çekildiği tarafa giden, sürüldüğü tarafa yürüyen rüşdsüz zümre demektir.

İnsanı; insanlığa hazırlayan ve cemiyete mal eden; Din terbiyesidir. Zira bu terbiyenin iktızası; insanın bütün varlığını hak ve adalet uğrunda ve içtimâî yardım yolunda, her türlü kurtarıcılık esasında ortanın emrine tahsis etmektir. Benlikcilikten halkçılığa geçmektir. Hodgamlıktan digergâmlığa yükselmektir. Feragat eri olmaktır.

İnsanda şahsiyet yapan, seciye ve ahlâk yaşatan; idealdir. Doğruluk ve azimkârlık ; hayatta kendilerine birer yüksek gaye seçmiş ve ona doğrulmuş insanların ilk işidir. Ferd; yüksek ideali ile milletine ve millet beşeriyete faydalı olur.

Kanunlar yalnız fenalığı önlemeğe bakar fakat idealdir ki insanın önüne düşer ve iyiliğe götürür çalıştırma çalıştırma yolunda yürütür. İyilikler, fedakârlıklar ettirir. Bunu da insanda yaşatacak ve inzibatı altında tam bir sadakatle çalışdırtacak Allah sevgisidir. Hak gayretidir.

Din dersleri kitabı fihristi

Sahife

- 3 — Ön söz
4 — *Fasıl - I*

İlâhiyat

Ders — 1

Din

- 7 — Ders — 2
Allahı tanımak
8 — Allah mefhûmu
13 — Allahın istedikleri
14 — *Fasıl - II*

İslam Dini

- 14 — Ders — 3

İslâmın şartları

- 19 — İman ve amel
23 — İtikad
25 — Özürler makbuldür
27 — Korku — Sevgi
30 — İbadet esasları
39 — *Fasıl - III*

Ders — 4

İtikadsızlık

- 49 — Din devrinden sonra
59 — Gelenekler
63 — Putperestlik
68 — *Fasıl - IV*

İslâmiyet mefhûmu

- » Ders — 5
» İslâmiyet — teslimiyet
» İslâm milleti

- 71 — İman esası
» — Fitrî din
73 — Salih
74 — Amel
75 — Din Milliyeti
78 — Kitap ehlinin birlik esasları
80 — Vahdet
» — Her şey Allahındır.
82 — Her şey Allah için
» — Her şeyle teslimiyet
83 — Halkçılık gayreti
84 — *Fasıl — V*

İlâhî münasebetler Ve bağlar

- » **Ders — 6**
» **Allah — insan münasebetleri**
86 — Hilhatte — hakikatler ve hikmetler
88 — Niyetler
» — Mesuliyetler
» — Hakikat bilgisi
» — Doğru yol
89 — Eğri yol
» — Nûrsuzlar
90 — *Fasıl - VI*

İnsanlık

- » **Ders — 7**
» — İnsanlık hakları
» — Peygamberler ve Kitaplar ve insanlık
» — Kur'ân Kerîm
» — Peygamber efendimizin esas memuriyetleri
91 — Bütün insanlara açılan devre
» — Salâhiyet
» — Vazife
92 — Peygamberlerin beşeriyeti

- 93 — İçtimaî mükellefiyetler
» — Yardımlaşma ve dayanışma
» — Ferdî mükellefiyetler
94 — Selâmet gayesi
95 — Şahsî temizlik — İslâh gayesi
96 — Şahsî mükellefiyetlerin derecesi
» — Bilgi ışığı
97 — Şahsî mükellefiyetler hakkında emirler
98 — Mükellefiyetlerde muvazene esası
» — Kurtuluşa hazırlık
99 — Birlik
100— İman nûru
101— İnsanlık ve Din
» — İçtimaî gayret
103 — Cemiyette Din bağları ve mükellefiyetleri
106 — *Fasıl - VII*

Ahlâkiyat

- » — **Ders — 8**
» — **İçtimai ahlâk**
110— Muamelât
» — İyilik — fenalık
111— İyilik ve fenalığın mahiyeti
» — Fenalık
» — Sakınılacak haller ve emirler
116 — İyi muamele
117 — Yalan
» — İnsanlığın ihtiyaç ve iktizası
118— Hak ve adalete hizmet
120 — İçtimaî münasebat
» — **Ders — 9**
» — **Âmme hukuku**
122 — Saldırganlık memnuiyeti
123 — Müdafaa harplerini meşru' kılacak şartlar
124 — Milletler arası ahlâk

125 — Mü'min vasfı

127 — *Fasıl — VIII*

Hayat

» — Ders — 10

» — İç hayatı

» — İnsan

129 — İçdeki cihaz ve faaliyetleri

180 — Ahlâkda hakimiyet

132 — Ruhiyât

» — Ruh

133 — Letâfet ve kesafet

» — İnsanın terkibi

» — Ruhların karakteri

184 — Saâdet ve şakâvet

135 — Fıtratta ruh

136 — *Fasıl - IX*

Ahiret

» — Ders — 11

» — Ahiret hayatı

140 — *Fasıl X*

» — **Dünya hayatı**

» — **Ders — 12**

» — **Dışda faaliyet**

» — Dinde hayat gayesi

» — Hayatî vazifeler

» — Allaha yardım vazifesi:

143 — Hayat ve hizmet

» — Hizmet ve ibadet

144 — İçtimaî cebhede

145 — Vazife hissi

146 — *Safhalar*

„ — *Tatbikî ve amelî misaller*

„ — **Dünyaya gelen insan üzerinde müzakereler**

- » — Safha — 1
 - » — Çocuk
 - 148 — Hayata hazırlık devresi
 - » — Safha — 2
 - » — Çocuk mektebte
 - 152 — Safha — 3
 - » — Genç vazife başında ;
 - » — İş başı hayatı
 - 153 — Hayat mefhumu
 - 154 — Safha — 4
 - » — Aile hayatında
 - 155 — Safha — 5
 - » — Aile kurumunda
 - 161 — Esas düşünceler
 - » — Ailede
 - » — Cemiyette
 - 162 — Yaş devrelerine göre
 - 168 — Hayatın iki temeli
 - » — Akıl ve Din
 - 174 — Fikir hürriyeti
 - 178 — Akılda din devreleri
 - 179 — Vesâyet devri
 - 180 — Hazreti İsânın memuriyeti
 - 181 — İsrail oğullarının misyonu
 - » — Kur'ân kerîm ve Hazreti Muhammed efendimiz
 - 182 — Akıl devreleri
 - 185 — Rüşd devri
 - 186 — İdeal — hayat gayesi
-

Müellifin külliyatından şimdiye kadar
basılmış eserleri

K İ T A P L A R

<u>No</u>	<u>İsmi</u>	<u>Fiati</u>
1	Başlangıçtaki fikir	25
2	Allah mefhumu	45
3	Din ve safhaları	20
4	Din ve esasları	30
5	Din ve telâkkîleri	45
6	Din ve hikmetleri	45
7	Dinler arası ilmihal esasları	50
8	Müslümanlık esasları	25
9	Hırslıyanlarda intibah hareketleri	120
10	Musevîlere çıkar yol	50
11	İstırab	150
12	Ümit	200
13	Kurtuluş	250
14	Dinde askerlik kültürü	125
15	Din Dersleri	175

B R O Ş Ü R L E R

	<u>Kuruş</u>
A — Münacat	3
B — Münacat — izahlı	7,5
C — Münacât — manzum	7,5
D — İslâm muhtırası	5
E — Asumanın münacâtı — manzum	80

Fi. 175 Kr.